

קונטרס

הכנה פתיל תכלת

בנושא "מצוות התכלת בציצית"

בו יבוא בקצרה תיאור והשתלשלות חידוש מצוות התכלת בציצית
על ידי הנשר הגדול שר התורה אדמו"ר הגאון הקדוש המפורסם

מרן רבנו גרשון חנוך העניך זצלה"ה מראדזין

בעל מחבר הספרים "סדרי טהרות" על כל סדר טהרות, ספרי "סוד ישרים" על
התורה ועל המועדים, "שפוני טמוני חול", "פתיל תכלת", וספר "עין התכלת"
על ענייני מצוות תכלת בציצית, ספר "אורחות חיים" ועוד

כן יבואו בו מכתבי קודש מאת מרן זי"ע בעניין התכלת מגוף כתי"ק
ונלוו אליו בירורי דברים אודות חדשים מקרוב באו החפצים למצוא
תכלת חדשה מדעת עצמם על יסוד מחקרי חכמי הטבע והאומות
מבלי יסוד נכון בדעת התורה וההלכה המסורה בידינו מדור לדור

יוצא לאור בס"ד במהדורה חדשה מורחבת ובתוספת מרובה

על ידי הוצאת "תפארת ראדזין"

בנשיאות כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א

בני ברק תשפ"ב

תואר פני כ"ק מרן אדמו"ר רבי מרדכי יוסף אלעזר מראדזין זצ"ל בעל "תפארת יוסף" (שני משמאל), בנו וממלא מקומו של כ"ק מרן אדמו"ר הגאון הקדוש רבי גרשון חנוך העניך מראדזין "בעל התכלת", לצדו כ"ק האדמו"ר רבי יצחק זעליג מורגנשטרן זצ"ל מסוקולוב (השני מימין), ועל ידו בנו בכורו הגה"צ רבי מנחם מענדל מורגנשטרן זצ"ל הי"ד אבד"ק ווענגרוב (ראשון מימין)

©

כל הזכויות שמורות להוצאת "תפארת ראדזין"

כולל התרשימים והתצלומים

אין לצלם או להדפיס חוברת זו או חלק ממנה

בלי רשות בכתב מהמו"ל

הכתובת להשגת הקונטרס ולבירורים techeletmitzva@gmail.com

קונטרס

הכנה פתיל תכלת

בנושא "מצוות התכלת בציצית"

בו יבוא בקצרה תיאור והשתלשלות מציאת חלזון התכלת בדורו
על ידי הנשר הגדול שר התורה אדמו"ר הגאון הקדוש

מרן רבנו גרשון חנוך העניך זצלה"ה מראדזין

בעל מחבר הספרים "סדרי טהרות" על כל סדר טהרות, "סוד ישרים" על
התורה ועל המועדים, "שפוני טמוני חול" "פתיל תכלת" וספר "עין
התכלת", "אורחות חיים", ועוד

כן יבואו בו מכתבי קודש מאת מרן זי"ע בעניין התכלת מכת"ק

ונלוו אליו בירורי דברים אודות חדשים מקרוב באו החפצים למצוא
תכלת חדשה מדעת עצמם על יסוד מחקרי חכמי המדע ומבלי יסוד
נכון בדעת התורה וההלכה המסורה בידינו מדור דור

יוצא לאור בס"ד על ידי מכון "תפארת ראדזין"

בנשיאות כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א

לרגל מלאות מאה ושלושים שנה להופעת ספרו הגדול של מרן זללה"ה
"עין התכלת" בנושא התכלת בציצית

(תרנ"ב – תשפ"ב)

פה עיר התורה והחסידות בני ברק ת"ו, תשפ"ב

תוכן העניינים

1

2.....	דברי פתיחה.
9.....	תמונות וזיהוי חלזון התכלת – על פי הסימנים (=בליווי תרשמים ואישורי מומחים).
17.....	”תאריכון” – ציוני דרך ותאריכים במסעי גילוי חלזון התכלת, צביעת התכלת בציצית ותפוצתה, במהלך השנים שלפני השואה ולאחריה.
31.....	מכתב תשובה מאת רבנו כ”ק מרן הגה”ק ”בעל התכלת” מראדזין זצוק”ל, אל הגאון רבי אברהם הופנברג (ב”ח) אבד”ק וואסקי [פולין] בעניין תכלת וציצית.
33.....	מכתב תשובה מאת רבנו כ”ק מרן הגה”ק ”בעל התכלת” זצ”ל – שנשלח אל הגה”צ רבי עקיבא יוסף שלעזינגר זצ”ל מירושלים בעל ”לב העיברי” [בתוספת תצלום מכת”ק].
43.....	מכתב מאת הרה”ג רבי שמעון שלמה שלעזינגר ז”ל בן הגאון רבי עקיבא יוסף זצ”ל בעל ”לב העיברי”, אל כ”ק מרן אדמו”ר הגה”ק רבי שמואל שלמה זצ”ל הי”ד, בבקשה לשלוח אליו תכלת לציצית.
44.....	מכתב תשובה מאת כ”ק מרן אדמו”ר רבי שמואל שלמה זצ”ל אל רש”ש שלזינגר.
46.....	מן הגנזך: מאמר ערוך מאת כ”ק מרן אדמו”ר שליט”א ”בעניין זהות דג התכלת” (בנוגע לזהות החדשה שמבקשים להעניק בימינו לחלזון התכלת ועוד. הופיע בזמנו בכתב העת התורני ”אור ישראל”, וכעת נדפס ומופיע בעריכה חדשה בתוספת מרובה על העיקר.
70.....	מכתב תשובה מאת כ”ק אדמו”ר שליט”א לשאלת כב’ הגאון רבי לוי יצחק הלפרין זצ”ל מייסד וראש ’המכון הטכנולוגי לבעיות ההלכה’ בירושלים עיה”ק, בדבר התכלת החדשה שמפיצים אנשי המדע.
75.....	קטעים מתוך מאמר הג”ר ירוחם ליינר זצ”ל מראדזין כנגד מאמר הרב הרצוג ב”ההד”.
76.....	תשובת הגאון רבי שמואל קמינצקי שליט”א ר”י פילדלפיה בדבר אנשי התכלת החדשה.
77.....	קטע ממאמר הגאון רבי שלמה אליהו מילר שליט”א ראש הכולל דטאראנטא קאנאדא על דבר תכלת ”המורעקס” [ארגמון] החדשה.
78.....	קטעים מתשובת הגאון רבי אשר ווייס שליט”א מספרו שו”ת ”מנחת אשר” בעניין הנ”ל.
8.....	”העמדת דברים על מכונם”: (א) האם ידע רבנו מהגוון הנקרא ”כחול פרוסי”? (ב) האם ”כימאי נוכל” הוליך את רבנו שולל בתהליך צביעת התכלת? (ג) האם נוכחות ”כחול פרוסי” שמה לאל את כשרות התכלת? (ד) האם ניתן להפיק צבע התכלת מבעל חי אחר?.
109.....	תמונות ותצלומים מיוחדים – המוזיאון התת-ימי בנפולי שבאיטליה, דיונון ”התכלת” במשוט ימי, ועוד.
116.....	לוח התמונות והתצלומים.

דבר יחה

"ויאמר ה' אל משה לאמור: דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם, ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם לדורותם, ונתנו על ציצית "הכנף פתיל תכלת": והיה לכם לציצית" (במדבר טו, לז-לט)

המילים הקדושות הללו, הכתובות בתורתנו הקדושה בפרשת שלח – נהגות הן בפיהן של רבבות אלפי ישראל לדורותיהם, פעמיים באהבה בכל יום ויום, במסגרת המצווה הקדושה של "קריאת שמע" שחרית וערבית.

מצוות ציצית שבבגד "ארבע כנפות", הינה מצווה שכוללת בקרבה שתי מצוות: האחת – מצוות חוטי "לבן שבציצית", והשנייה "הכנף פתיל תכלת" – שהיא הטלת פתיל תכלת של ציצית, זוהי המצווה המשלימה את מצוות ציצית בכללותה כמאמר הכתוב "הכנף פתיל תכלת – והיה לכם לציצית!"

הלכה פסוקה היא:

"התכלת אינה מעכבת את הלבן, והלבן אינו מעכב את התכלת" (משנה מנחות פרק רביעי, משנה א; רמב"ם, "משנה תורה", פרק ראשון מהלכות ציצית, הלכה ד).

לא במשך כל הדורות, מצויה הייתה בישראל התכלת בציצית במידה שווה. התנאים ההלכתיים שבמצווה זו, המצריכים שצביעת התכלת תיעשה בדמו של "חילזון" ימי ממיץ מסוים דווקא, כמאמר חז"ל (תוספתא דמנחות) "תכלת אינה כשרה אלא מן החילזון"; וכן, יוקר תהליך הפקת הצבע ומחירו הגבוה יחסית – נמנים הם בין הסיבות שגרמו לכך במישרין ובעקיפין, כי חוט התכלת ייעשה נדיר ובלתי מצוי בקרב עם ישראל, למשך פרקי זמן שונים.

כבר בתקופת רבותינו וחכמינו התנאים הקדושים ז"ל, מצינו התייחסות מפורשת ומעשית למחסור ששרר לעיתים בהשגת צבע התכלת, כפי שמוצאים אנו במאמר הידוע של חז"ל במסכת מנחות (מג:):

"תניא, היה רבי מאיר אומר, גדול עונשו של לבן מעונשו של תכלת (רש"י: גדול עונשו של לבן. שהוא מצוי, למי שאינו מטיל ציצית לבן. מעונשו של תכלת. יותר משל תכלת, שאינו מצוי). משל למה הדבר דומה? למלך בשר ודם, שאמר לשני עבדיו, לאחד אמר הבא לי חותם של טיט, ולאחד אמר הבא לי חותם של זהב. ופשעו שניהם ולא הביאו. איזה מהן עונשו מרובה? הוי אומר, זה שאמר לו הבא לי חותם של טיט, ולא הביא! (רש"י: שמצוי הוא, ולא הביא, עונשו מרובה). (ע"כ)

למרות הקושי ויוקר העלויות הכרוך בהשגת התכלת, ישראל קדושים בכל הדורות היו משקיעים מאמצים מרובים בכדי לזכות ולקיים מצווה יקרה זו של פתיל תכלת על כנפי בגדיהם, כמנהג ישראל קדושים המהדרים אחר המצוות. לנגד עיניהם של ישראל קדושים שבכל דור ודור, עמד לבטח בין השאר מאמרו הלוהט של התנא הקדוש רבי מאיר, המאיר באור יקרות גודל יקרה וקדושתה של מצווה מיוחדת זו, שנועדה להזכיר לאדם בכל עת את מציאות השכינה הקדושה, כפי ששינינו על כך בגמרא (שם):

”תניא, היה רבי מאיר אומר: מפני מה נשתנה תכלת, מכל מיני צבעונין? (רש”י: שייחדו הקב”ה למצווה זו). מפני שהתכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע דומה לכיסא הכבוד (=רש”י: ומזכיר על ידי התכלת את היושב על כיסא הכבוד), שנאמר (שמות כד) ”ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר”. (ע”כ)

אולם ברבות הימים, מאז גלו ישראל מעל אדמתם והתרחקו מן הארצות שגובלות עם הים התיכון – המקור העיקרי לציד חלזונות שמהם נצבע גוון התכלת, בצירוף גזרות המלכות וסיבות נוספות שהזמן גרמן, פסקה בהדרגה תעשיית התכלת של ציצית, עד כי לימים חדלה מלהתקיים. לפי השערות שנאמרו בנושא, הדברים אירעו והתרחשו בערך בתקופת ”רבנן סבוראי”, לפני כאלף וחמש מאות שנה. מני אז, פסקה מישראל מצוות התכלת בציצית, עד כי רבנו הקדמון מחבר ”ספר החינוך”, שחי בשלהי תקופת הראשונים, מתאונן בספרו (במצוות ציצית): ”וזה ימים רבים, שלא שמענו מי שזכה לתכלת בטליתו!”

דור הולך ודור בא, ומצווה יקרה זו של התכלת בציצית – נשתכחה לדאבון הלב כליל מישראל.

אכן כבר שלמה המלך, החכם מכל אדם אומר: ”לכל עת ולכל זמן”. זימנה ההשגחה עליונה לבית ישראל בדורות האחרונים, אדם גדול בענקים, גאון וצדיק מאד נעלה, גבוה משכמו ומעלה מכל העם, בתורה, בחכמה ובחסידות, ולהבדיל, בשבע חכמות שבעולם – בדמותו הכבירה והתמירה של רבנו הגאון הקדוש מרן אדמו”ר רבי גרשון חנוך העניך זצללה”ה מראדזין, המפורסם בכל תפוצות ישראל כבעל ”סדרי טהרות” על כל סדר טהרות, ובעל המחבר אורחות חיים. רבנו הגדול, החוטר כידוע מגזע היחס והמעלה כבנו וממשיך דרכו של אביו הגאון הקדוש אדמו”ר רבנו יעקב מאיזביצא זי”ע בעל ”בית יעקב”, ונכדו של מייסד שושלת איזביצא, הרב הקדוש רבנו מרדכי יוסף זי”ע בעל מחבר ספר ”מי השילוח”.

הוא הגבר הוקם על, אשר כדברי חז”ל הקדושים ”מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו”, כדרך שנאמר אודות חזקיהו מלך יהודה בשעתו. היה זה רבנו הגדול בעל

“אורחות חיים” זצ”ל מראדזין, האדם הגדול בענקים, אשר נטל על שכמו את המעמסה הכבירה, לצד הנהגת עדה קדושה של אלפי חסידים, הרבצת תורה לתלמידים בבית מדרשו, פסיקת שאלות הלכה בכתב ובעל פה, וניהול חיי קהילת עיר מושבו “ראדזין” שבה כיהן ברבנות, וזאת מלבד כתיבת המון חידושויו בנגלה ובנסתר בכל מקצועות התורה. –

רבנו בגדול הזה נסע לאורחות ימים, למדינת איטליה, ושם פעמיו לעבר בית הנכאות של דגי הים שונים ומשונים השוכנים במקום, הוא אקווריום הגדול והמהולל שבעיר נאפולי, השוכן על גדות הים האדריאטי, שאך שנים מעטות קודם לכן פתח שעריו לחוקרים ומלומדים, במטרה לחקור ביסודיות אחר מיני החלזונות השונים המצויים במימי ים התיכון, ולמצוא ביניהם את המין המתאים לפי דעת תורה ולפי כללי ההלכה, למען מטרה קדושה זו של צביעת “התכלת של ציצית”.

היה זה בנר ראשון של חנוכה, שנת תרמ”ט, היום שבו צבע רבנו זצ”ל במו ידיו את החוט הראשון של התכלת בציצית, ומני אז נפתחה תקופה חדשה בישראל, עם גילוי התכלת של מצווה, שחודשה לראשונה לאחר הפסקה ארוכה בן למעלה מאלף וחמש מאות שנה, האפשרות לקיים מצוות ציצית בשלימותה, תכלת ולבן שבה.

מני אז, דיו רב נשפך כידוע אודות נושא התכלת, הן מצד מיימינים והן מצד משמאילים, כדרכה של תורה, זה אומר בכה וזה אומר בכה. קהל עדת קדשנו, אנשי שלומנו חסידי ראדזין היקרים די בכל אתר ואתר, נהגו מני אז בהטלת פתיל תכלת בציצית, והדבר הפך ברבות הזמן לסימן היכר של ‘חסידי ראדזין’ בכל מקומות מושבותיהם. כמו כן הצטרפו ללבישת התכלת קבוצות שונות, יחידים וכן ת”ח רבים.

אכן, כדרך דברים שנודעים ונלמדים בשעתם, הרי מטבע העניין הדברים נוטים להתקוות עם הזמן, ונוספה העובדה, שלמצווה יקרה זו נטפלו במשך השנים האחרונות חכמים וחוקרים, שאין דעת התורה והמסורה נר לרגליהם, ועיקר השקפתם יונקת מספרי חכמי ובעלי המחקר והטבע, ולא מחכמת התלמוד ויסודי התורה. והדבר מחלחל במשך הזמן אף לדעתם של תלמידי חכמים ויראים, שאינם זוכים להבחין בין “תכלת” ובין “קלא אילן”, ובפרט כאשר ישנו צד, שהינו חזק בפרסומת ובאמצעי שכנוע, ומשופע באנשים ובתקציבים, האוחזים היטב בכל אמצעי התקשורת ושולחים לשון מושחזת ועולבת במלאכי אלוקים, עתים בגלוי ועתים בהבלעה ובדרך של התחכמות, כביכול רבנו הגדול אמנם פתח הפתח, ויישר חילו, אך אנו בזמננו נגלו לנו תעלומות חכמה, עד שאף רבנו עצמו לו חי כיום, היה מסכים ומודה לנו על האמת... דברים מחוסרי שחר כמובן. ועוד דברי הבל שאין לפרטם.

אי לכן, ומחמת "עת לעשות לה", יצאנו מגדרנו בזאת לפרסם דברים שלפנינו, למרות שאין זה כלל מדרכנו מימים ימימה, ואת צנועים חכמה. ובכדי לקבוע מסמרות בדעת רבנו הגאון הגדול הקדוש, רבן של בני הגולה, שהיא דעת תורה, וכלשונו הטהור של כ"ק מרן אדמו"ר מהרא"י זצ"ל, בעת שהתייחס בשעתו לדעות הללו שהחלו כבר אז בימיו להישמע השכם והערב, שמורגל היה על לשונו מטבע לשון זה: "אנו, אין לנו אלא דברי בן עמרם!" [הכוונה לרבנותינו נשיאנו הקדושים זי"ע, שהיו מנהיגי הדור בשעתו], עכ"ל הטהור. הפוך בה והפוך בה, שכולה בה..!

זוהי אפוא המטרה וזהו היעד, בהדפסת חוברת זו אשר בשם "הכנף פתיל תכלת" יכונה, שיש בה משום "ודע מה שתשיב", והרבה יותר ממה שקרינו לפניכם כתוב על לוחות העדות, לוחות הברית שהשאיר אחריו רבנו הקדוש זי"ע ברכה בספריו העצומים, הפוך בהם ומהם לא תזוע – ולהבדיל על לוח ליבנו, וקצר המצע מהשתרע, ועוד חזון למועד אי"ה. ישכילו חכמים ויבינו, כי מהם מקור חיים, הן להלכה והן למעשה, ותכלת ראדזין חי וקיים ב"ה, כידוע ומפורסם בשער בת רבים.

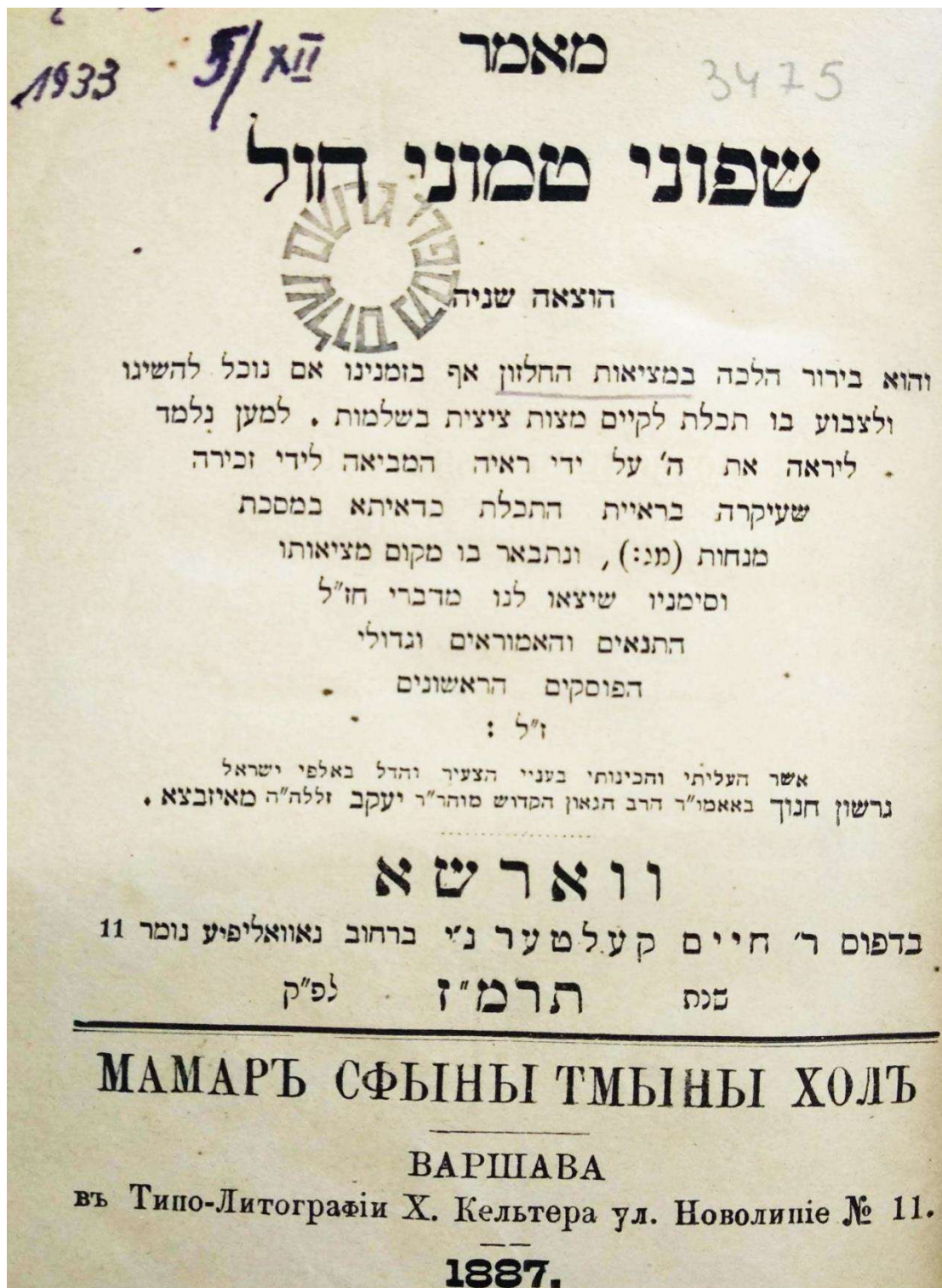
ובידוע, כי יותר אשר היה רבנו הגדול והקדוש גאון עצום בחכמת התורה, היה כמו כן איש האשכולות, החכם השלם בכל מיני חכמות טבעיות ולימודיות אשר דורות לא קם כמותו, וליבו ראה חכמה הרבה, מלבד כמובן היותו מקובל עצום ונורא. אי לכן, ההולך בעקבות דעתו הגדולה והקדושה בעניין זה, יש לו עמוד חזק על מי להישען, וכן על הגדולים שקיבלו דבריו אז, ואלו המחדשים על דעת עצמם, אין להם על מי להישען כי אם על שכלם והבנתם, יפרידו בדברים ויביעו בדעות, וכי אם יבוא בזמן מאוחר חכם אחר וימצא עניין להפריך דבריהם, אזי מה פעלו ומה עשו. לא כן ההולכים לפי דעת חכמים וצדיקי אמת, יש להם על מה שיסמכו, ואינם כדברים אלו שפורחים באוויר ואין להם על מה שיסמכו.

מלבד דברים הללו, מתפרסמים הנה סימני "החילזון" לפי דעת קדשו של רבנו, וכן תמונות מן החילזון המצוי במעמקי הים, ומאידך מבנה גופו החיצון והפנימי, באופן שניתן להצביע במפורש על כל סימן וסימן כפי שזיהה רבנו זצ"ל.

עוד הוספנו בס"ד עניין חדש ורב תועלת, והוא לוח הזמנים והתאריכים בהתחדשות התכלת בציצית, מעת שרבנו הגדול גילה מצווה זו בחידושה, ועד לימינו אנו, פרק זמן של כמאה ושלושים שנה, עבודה שטרם נראתה ונעשתה בתחום זה, יבינו חכמים וישכילו, נבונים ויעשו חיל.

וידי רצון מפני אבינו שבשמים, שנזכה לקיים מצוות הבורא יתברך באהבה וביראה, ושנזכור באמצעות קיום מצווה יקרה זו של תכלת בציצית את היושב על הכיסא, בבחינת מה שאמרו ז"ל על הפסוק "וראיתם אותו וזכרתם", שעל ידי ראייה בא לידי זכירה. ונזכה במהרה לראות בבניין בית מקדשנו ותפארתנו, ובביאת גואל צדק משיחנו, ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים, ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות – אמן כן יהי רצון!

שער ספר "שפוני טמוני חול" (וורשה תרמ"ז)

שנדפס ויצא על ידי רבנו המחבר זצוק"ל בעצמו

שער מאמר "פתיל תכלת" שהדפיס רבנו זללה"ה

מאמר עין התכלת

מהנשר הגדול בעל כנפים איש האלהים. אאמו"ר מאור ורבן של כל בני הגולה הגאון הקדוש מורינו ורבינו גרשון הנזך וזוקללה"ה הב"ט באדמו"ר הגאון הקדוש מוהר"י מאיביצא וזוקללה"ה בעהמ"ח ספר הקדוש בית יעקב.

בו יודיע לעדת עם קודש כי כבר נגמר מלאכת התכלת ובעוהש"י כמה אלפים מישראל כבר עשו על כנפי בגדיהם ודילי תכלת ולבן. ובעוהש"י בכל יום יוסיפו רבים מישראל לקיים מצוות תכלת ובו יבואר ויהורץ כל הקושיות שהגיע אליו מפי הכתב ומפי השמיעה בענין זה. ובו ימצא תשובות נכוחות לכל השואלים בענין ושלא בענין ואף לשואל שלא מדעת דברי תורה על הכל הושב בעוהש"י במאמר הזה כהלכה כמיב מעם ודעת.

ונלוח א"י מאמר רלונט שער העיר

ווארשא

בדפוס ר' מאיר יחיאל האלמער ג'י ברהוב סיללא נומר 4.

שנת תרנ"ב לפ"ק

ЭЙНЪ ГАТХАЙЛЕСЪ

Т. е. выяснение вопроса о религиозномъ пошениѣ
такъ наз. Тхелетъ (вращенныя нитки.)

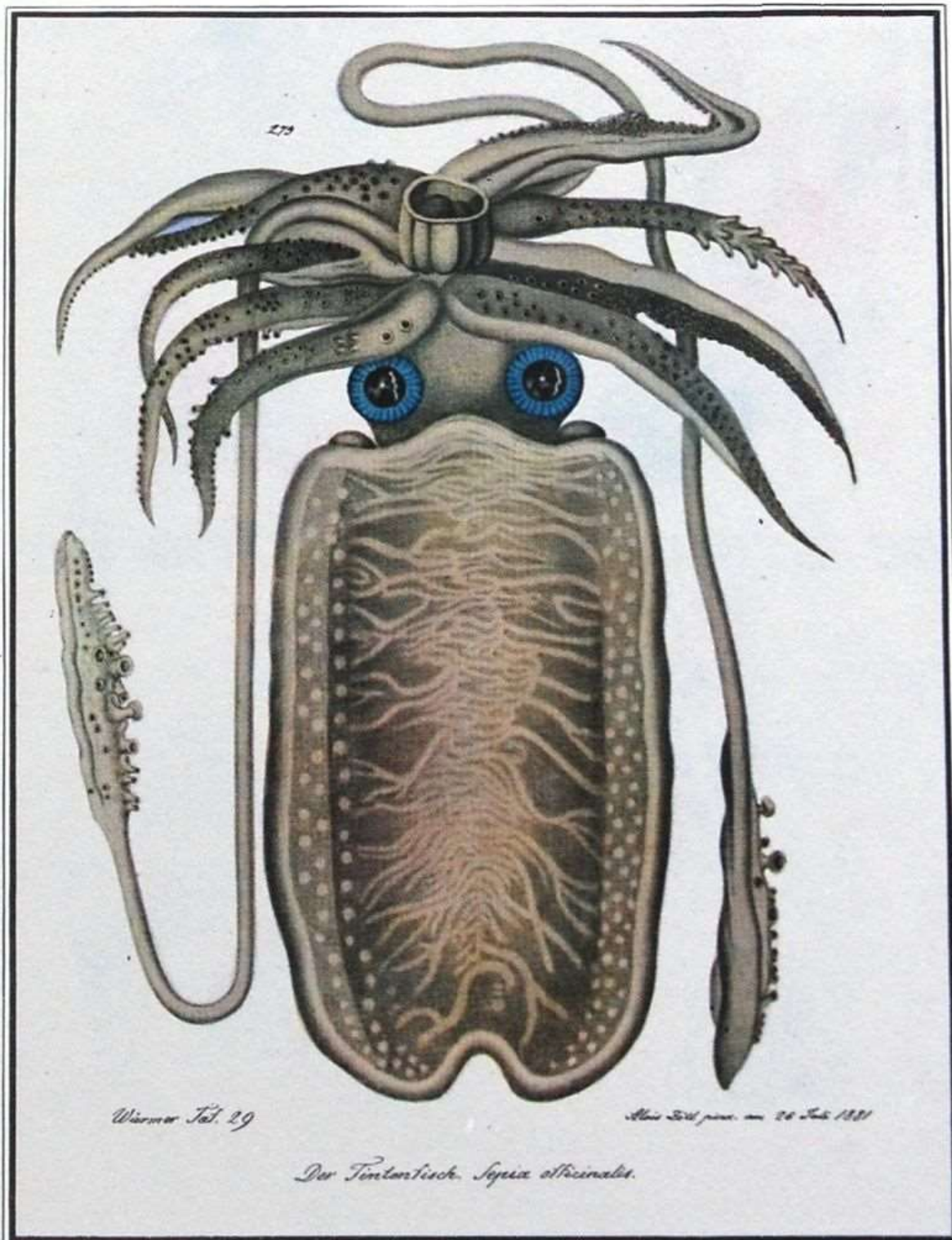
Соч. Э. ЛЯЙНЕРА.

изъ гор. Радина

ЧАСТЬ I

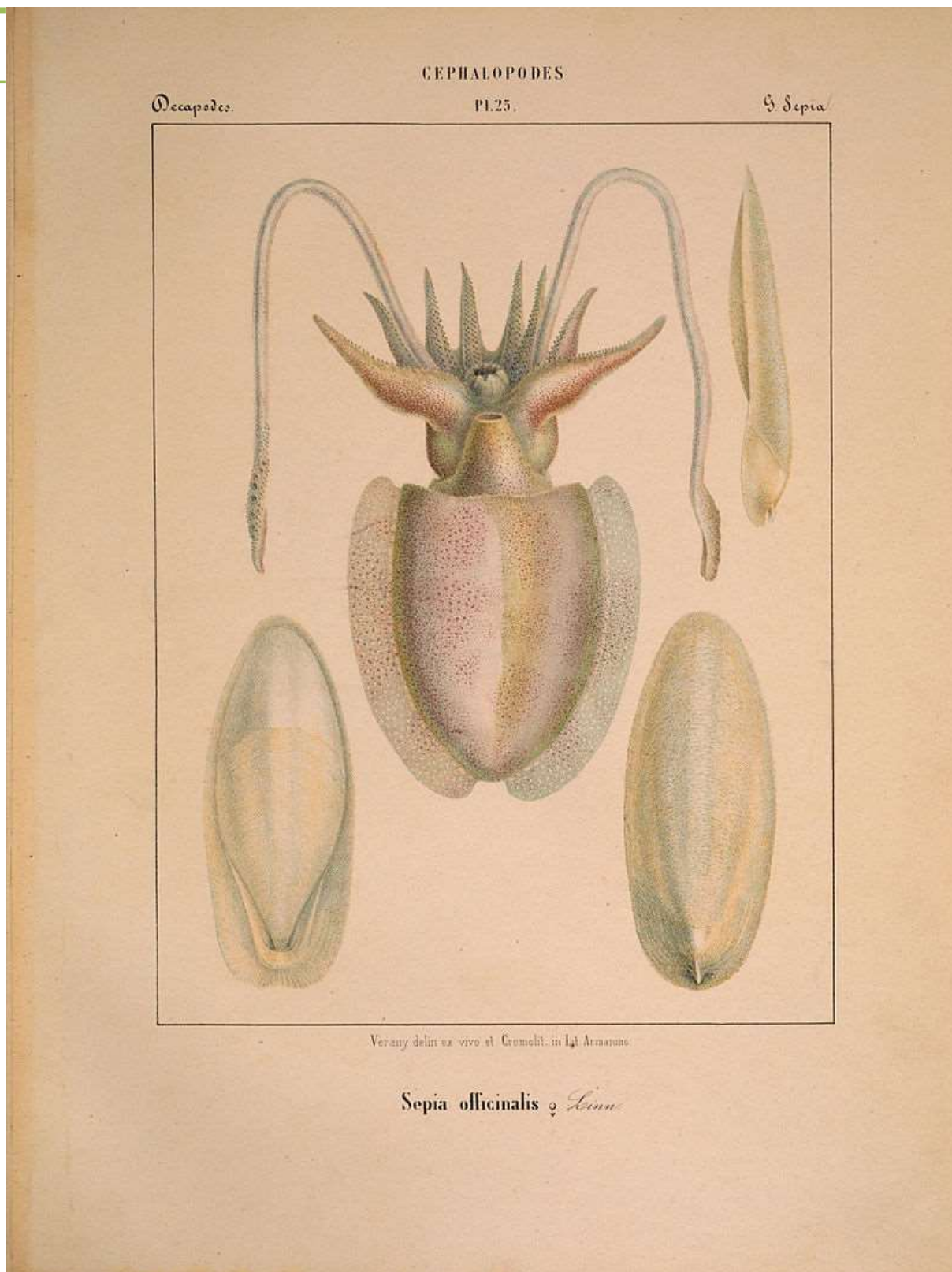
ВАРШАВА 1891.

שער ספר "עין התכלת" שנדפס לאחר פטירת מרן הגה"ק המחבר זצ"ל בהוצאת בנו וממלא מקומו בקודש מרן אדמו"ר בעל "תפארת יוסף" זי"ע

תמונת החילוון ממין "סֶפִיָה אופיציןלים" (דיונון הרוקחים) אותו זיהה רבנו זצ"ל כחילוון התכלת (במבט מלמעלה)

באמצע: הדיונון, ולמעלה: משפך הראש, הימנו מקלח מים כסילון

מהצדדים: קונכיית העצם הפנימית

31.5.77

1.23/31

לכבוד
המכון לצביעת התכלת
שע"י אגודת חסידי ראדזין בישראל
רח" אהרנסון 8
בני - ברק

א.נ.נ.

Sepia officinalis
הנדון: דינון -

בהתאם לבקשתכם הננו לאשר לכם כי הדינון שנוזל שלפוחיתו משמש לצביעה, זהה לחלוטין לבעל החיים הימי הנקרא *Sepia officinalis*, שהאדמו"ר מרדזין, הגאון ר" גרשון חנוך ליינר זצ"ל מצא בימה של איטליה לפני כ- 100 שנה ואשר מוזכר בספרו מאמר פתיל תכלת (הוצאת תרמ"א).

הדינון נמנה עם מערכת הרכיכות, אליה שייכות גם החלזונות והצדפות. הדינון נמנה בתוך המערכה עם מחלקת הדינוניים (*Cephalopoda*), השם הלטיני ניתן לבעל חיים זה ע"י *Linnaeus* בשנת 1758.

נדקנו את אחד-עשר הסימנים שהאדמו"ר מרדזין מצא בבעל חיים זה, והננו מאשרים בזה כי הסימנים האלה המפורטים מטה נמצאים בו. ואלה הם סימניו:

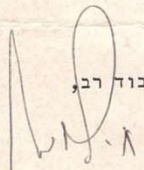
- א. מראה גופו כעין התכלת; הדינון ידוע בשינויי הצבע המהירים שלו בהתאמה לצבעי המצע וכחגובה לגירויים שונים. בין השאר הגוונים נמצא גם גוון כחלחל. (אין זה ויכוח, והוא מראה אצור קר)
- ב. חומר החלזון, היינו: רכות בשרו והילוכו המים ע"י סנפיריו דומה לדג; בשר הדינון משמש אצל עמים שוכני חוף-הים התיכוני למאכל. בדומה לדגים, שוחה הדינון במים. חלק משהיהו מבוצע ע"י "סנפיר" המקיף את גופו.
- ג. יש בו גידין ועצמות; א) לדינון שתי חבילות שרירים קשים, הנמשכים לאורך גופו בצד הפנימי. הם דומים לגידים של בעלי חוליות. ב) בגבו של הדינון "עצם" גורנית המכוסה על ידי רקמה. הלוחית הזאת היא שריד של קונכיית הרכיכה; ד. החלזון נושא עליו קליפה ולבוש הגדל עמו: לדינון, כמו לרכיכות אחרות, "גלימה" העוטפת את גופו (גם את ה"עצם") וגדלה עמו.
- ה. מראשו יוצאים פתילים כפופים, כמין אונקלאות ויחדות כפופים העשויים בראש שלשלת הכלים שחלוהן על הכותל; הכוונה לזרועות הצייד הבולטים מראשו קדימה ועוטרם את פתח הפה.
- ו. יש בו פתילים ארוכים כעין דמות נחש ועליהם כמין יבלות אדומות, מפוצלות פצלות רבות בתואר בשר" מלבד 8 זרועות קצרות, יש לדינון 2 זרועות ארוכות, החבויות בשעת המנוחה בכיסים מיוחדים ונשלחות קדימה בשעת הטריפה.
- ז. דם החלזון שחור כדיו; לדינון וקרוביו נוזל שחור - "דיו" - הנמצא בכיס מיוחד באזור שק הקרבים. בשעת גירוי מופרש הנוזל אל תוך המים. מתהווה ענן שחור המשמש להגנת הדינון.

ח. דרכו לחקוע ולהפור עצמו בארץ:
דיונונים נוהגים בשעת מנוחתם להתחפר בקרקעית הים.
ט. נמצאים בו שני מיני דמים:
בעוד בסעיף ז' מתואר נוזל ההגנה השחור - "דין", יש לדיונון מערכת דם רגילה.
י. החלזון עיקר גידולו בים ועולה גם ליבשה על ההרים שבים ויכול לחיות שם, וכאשר הוא בים
הוא טעון צידה אבל כשעולה ליבשה ניצוד ועומד הוא:
הדיונון הוא בעל חיים ימי. באשר לעלייתו ליבשה, יחכך והכוונה היא שבשעת סערה הים פולט
דיונונים אל החוף.
יא. החלזון כולו גוף אטום מעוטף כמעטפה ואין יוצאים ממנו אברים בעלי עצמות.
כגוף כל הרכיכות גם גום הדיונון עטוף ב"גלימה" (ראה סימן ד'). אין לדיונון אברים
בולטים בהם עצמות.

ר.ב.

הננו ממציאים לכם תמונת הדיונון שבו סימנו את הסימנים המצויינים דלעיל.

בכבוד רב,

ד"ר חנן לוינסון
מרצה באוניברסיטת ת"א

הנידון: דיונון *sepia officinalis*

בהתאם לבקשתכם, הננו לאשר כי הדיונון שנוזל שלפוחיתו משמש לצביעה, זהה לחלוטין לבעל החיים הימי הנקרא *sepia officinalis*, שהאדמו"ר מראדזין, הגאון רבי גרשון חנוך ליינר זצ"ל, מצא בימה של איטליה לפני כ-מאה שנה, ואשר מוזכר בספרו "מאמר פתיל תכלת" (הוצאת תרמ"ח).

הדיונון נמנה עם מערכת הרכיכות, אליה שייכות גם החלזונות והצדפות. הדיונון, נמנה בתוך המערכת עם מחלקת הדיונונים (cephalopoda), השם הלטיני ניתן לבעל חיים זה על ידי linnaneu בשנת 1758.

בדקנו את אחד עשר הסימנים שהאדמו"ר מראדזין מצא בבעל חיים זה, והננו מאשרים בזה כי הסימנים האלה המפורטים מטה נמצאים בו.

ואלה הם סימניו:

א. מראה גופו כעין התכלת:

הדיונון ידוע בשינויי הצבע המהירים שלו בהתאמה לצבעי המצע ובתגובה לגירויים שונים, בין שאר הגוונים נמצא גם גוון כחלחל. [לשון רבנו: 'אכן בכל התחלפות, הוא מראה תכלת מעורב בו'].

ב. חומר החלזון, היינו: רכות בשרו והילוכו במים על ידי סנפיריו, דומה לדג:

בדומה לדגים, שוחה הדיונון במים. חלק משחייתו, מבוצע על ידי "סנפיר" המקיף את גופו.

ג. יש בו גידים ועצמות:

(א) לדיונון שתי חבילות שרירים קשים, הנמשכים לאורך גופו בצד הפנימי. הם דומים לגידים של בעלי חוליות.

(ב) בגבו של הדיונון "עצם" גורנית, המכוסה על ידי רקמה. הלוחית הזאת, היא שריד של קונכיית הרכיכות.

ד. החלזון נושא עליו קליפה ולבוש הגדל עמו:

לדיונון, כמו לרכיכות אחרות, "גלימה" העוטפת את גופו (גם את ה"עצם") וגדלה עמו.

ה. מראשו יוצאים פתילים כפופים, כמין אונקלאות ויתדות כפופים העשויים בראש שלשלת הכלים שתולים אותם על הכותל:

הכוונה לזרועות הצייד הבולטים מראשו קדימה, ועוטרם את פתח הפה.

ו. יש בו פתילים ארוכים כעין דמות נחש, ועליהם כמין יבלות אדומות, מפוצלות פצלות רבות בתואר בשר:

ז. מלבד 8 זרועות קצרות, יש לדיונון 2 זרועות ארוכות, החבויות בשעת המנוחה בכיסים מיוחדים, ונשלחות קדימה בשעת הטריפה.

ח. דם החלזון שחור כדיו:

לדיונון וקרוביו נוזל שחור – "דיו" – הנמצא בכיס מיוחד באזור שק הקרביים. בשעת גירוי, מופרש הנוזל אל תוך המים. מתהווה ענן שחור, המשמש להגנת הדיונון.

ט. דרכו לתקוע ולחפור עצמו בארץ:

דיונונים נוהגים בשעת מנוחתם להתחפר בקרקעית הים.

י. נמצאים בו שני מיני דמים:

בעוד בסעיף ז' מתואר נוזל ההגנה השחור "דיו", יש לדיונון מערכת דם רגילה.

יא. החלזון עיקר גידולו בים, ועולה גם על היבשה על ההרים שבים, ויכול לחיות שם, וכאשר הוא בים הוא טעון צידה, אבל כשעולה ליבשה, ניצוד ועומד הוא:

הדיונון, הוא בעל חי ימי. באשר לעלייתו ליבשה, יתכן והכוונה ביא שבשעת סערה הים פולט דיונונים אל החוף.

יב. החלזון כולו גוף אטום, מעוטף במעטפה ואין יוצאים ממנו אברים בעלי עצמות.

כגוף כל הרכיכות, גם גוף הדיונון עטוף ב"גלימה" [ראה סימין ד']. אין לדיונון אברים בולטים ובהם עצמות.

כב. הננו ממצאים לכם תמונת הדיונון, שבו סימנו את הסימנים המצויינים דלעיל.

בכבוד רב,

ד"ר חנן לוינסון, מרצה באוניברסיטת ת"א

לכבוד
המכון לצביעה החבלה
שק"י אגודת הסידי ראדוין בישראל
רה' אהרונסון 8
בני-ברק.

הנדון: הלזון - ציונות (טקסיה אוסיצקנאלק -
או קמפלי פאדי)

בהתאם לבקשתכם הנכבד לאשר לכם כי הדיוגון שהצבתם לתננו אשר מרם
שבשלמוחיהו הנכם צובעים הכלה לציציה זחה להלוטין לחיה חים (דג הלזון)
הנקרא טקסיה אוסיצקנאלק שהאדמו"ר הרדוין הגאון ר' גרשון הנרך ליינר זצ"ל
קצא בימיה של איטליה לפני כ-100 שנה ואשר מופיע בספרו פאמר פחיל תכלת -
(תוצאה חרם...) .

כ"ב בדקנו את אחד עשר הסימנים שהאדמו"ר הרדוין מצא בחיה ים זו
(דג החלזון) אשר על סימניו מסתמך בספר הנ"ל על כל מקורות בש"ס בכלי, -
ירושלמי, מדרש רבה ורמב"ם ובעלי החוספות) והננו מאשרים נדה שהסימנים
האלה והמפורטים פטה נמצאים בון
ואלה הם סימניו:

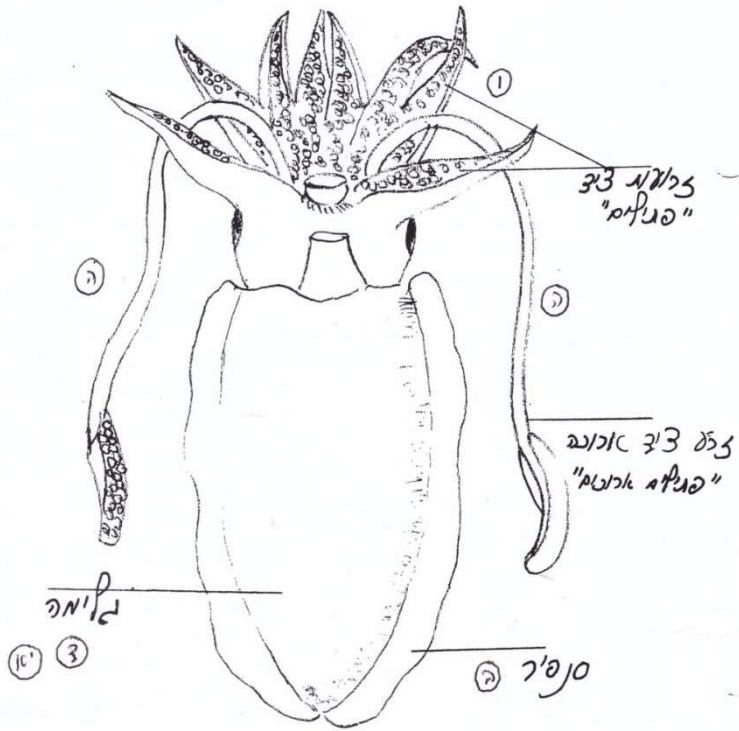
- א) מרעה גופו בעין החבלה
- ב) הומר החלזון, היינו: רכות בשרו והילוכו במים ק"י סנפיריו דוכה לדג.
- ג) יש בו ציפין ועצמות.
- ד) החלזון נושא עליו כלימה ולבוש הגדל עמו.
- ה) מראשו יוצאים מחילים כפופים, כמין אונקלאות ויהדות כפופים צויים בראש שלטלה הכלים הכלים לחלותן על הכותל.
- ו) יש בו מחילים ארוכים בעין דמוה נהש ועליהם כמין יכולות אדומות, מפוצלות מצלוח רכות כחואר בשר.
- ז) רם החלזון שחור כדיו.
- ח) רכבו לתקוע ולהפור עצמו בארץ.
- ט) נמצאים בן שני מיני דמים.
- י) החלזון עיקר גידולו בים ועולה גם ליבשה על ההרים שבים ויכול לחיות שם וכשחו בים הוא מקוץ ציפה אבל כשעולה ליבשה ניצוד ועומה הוא.
- יא) החלזון כולו גוף אטום מקוטף נמעטפה ואין יוצאים ממנו אברים בעלי עצמות.

רצ"ב הננו ממשיאים לכם המונח חדג הנ"ל שבו סימנו את כל הסימנים
המצויינים דלעיל.

בכבוד רב,

האוגיברטיטה כהל-אביב

Sepia officinalis
ציון

תאריכים וציוני דרך – בגילוי וחידוש מצוות ה"תכלת בציצית"

שנת תרמ"ז

מרן אדמו"ר מראדזין זצ"ל משים ליבו מאז ומקדם על העדר קיום מצוות תכלת בציצית, וכלשון קדשו: "כאשר זה שנים רבות שמתי אל ליבי עניין מצוות תכלת, אשר בעוונותינו הרבים נמנעת מאתנו, והוא אחד מהעניינים אשר חדלנו טובה בגלוייתנו..." ואכן מאז רבנו אינו נח ולא שקט, ומכניס עצמו בעובי הקורה לבירור עניין מצוות התכלת בציצית בזמננו, ולאחר שמלבן האפשרות לקיים המצווה גם בזמן הזה, שנחוץ רק למצוא החילזון של תכלת, עמל ויגע רבנו בכוחו הגדול ובזרועו הנטויה על פני כל התורה כולה, לברר וללבן מתוך ש"ס בבלי וירושלמי ומדרשים, ראשונים ופוסקים, למצוא ולהעלות סימני החילזון כפי שהורו לנו חז"ל

לצד בירור ההלכה והסימנים של חז"ל, מתחיל רבנו לחקור במיני הדגים הבאים בחשבון לזיהוי חילזון התכלת על פי סימני חז"ל, ושולח בעקבות מחקריו אלה ל"גלילות ים התיכון" להביא אליו את 'דג הדיו', שנבחר על ידו בקפידה מתוך קבוצה של דגי דיו הכוללת כתשע עשר מינים, כאשר רבנו מצביע על מין אחד מתוכם, שבו נמצאים לפי דעתו כל הסימנים "לכאורה", המתאימים לתיאורי החילזון של מצווה

הדם השחור כדיו (שנמצא מתאים לפי תיאור הרמב"ם) נמצא אף הוא בידו, "אכן אין בכוח כל האומנים במלאכת ההפרדה [=כימאים] להפרידו". רבנו תולה זאת ביושן הצבע שבידו, ומביע לכן תקווה כי יעזרנו השי"ת לבוא לגלילות הים התיכון בעצמו, ושם יעלה בידו לתפוס החילזון בעודו חי, ואז ישתדל להוציא ממנו את צבע התכלת המיוחל לשם הצביעה

שנת תרמ"ז

י"א מרחשוון, יום ג' פרשת וירא – רבנו משלים את כתיבת המאמר הראשון "שפוני טמוני חול", שבו "בירור הלכה במציאות החילזון אף בזמננו אם נוכל להשיגו, ולצבוע בו תכלת לקיים מצוות ציצית בשלימות, למען נלמד ליראה את ה' על ידי ראייה המביאה לידי זכירה.. ונתבאר בו מקום מציאותו, וסימניו שיצאו לנו מדברי חז"ל התנאים והאמוראים, וגדולי הפוסקים הראשונים ז"ל" (=לשון רבנו בעמוד השער של הספר)

סוף ימות החורף – הופעת הספר הראשון "מאמר שפוני טמוני חול" – וורשה תרמ"ז

במהלך יתרת השנה, מתבררת ומתלבנת סוגיית התכלת בישראל, כלשון רבנו "מעט
ההיא (של הופעת הספר) חלפו עברו קיץ וחורף קור וחום, והנה הגיעוני הרבה
חבילות של תשובות בכתב ובעל פה מהרבה חכמי וגדולי ישראל, ובעזרת השי"ת
מכולם לא היה אחד ששיג בשורש העניין, ורק בפרטים אחדים הקשו על דבריי,
ושמחתי בפלפולם" (עכלה"ט)

שנת תרח"ם

ימות החורף – רבנו זצ"ל יוצא לראשונה מעירו ראדזין שבפולין, לעבר עיר
"נאפולי" שבמדינת איטליה, בכדי לראות שם החילזון כשהוא חי, בתוך האקווריום
התת-ימי המשמש למחקר, שהוקם לראשונה בהיסטוריה בעיר חוף זו. בבית נכאת
ענק זה, בודק רבנו הדק היטב ועוקב בדריכות אחר כל מיני החלזונות הדומים
ונבדלים זה מזה, עד שהוא מוצא את החילזון המבוקש על ידו, שבו לדעת קדשו
מצויים ללא ספק כל הסימנים שנתנו חז"ל, וכלשונו: "במאמרנו הקטן 'שפוני טמוני
חול', להיותנו מסופקים עוד אם תמצא ידינו הענייה למצוא את החילזון בכל
סימניו, לא הארכנו... אולם כעת, שהשם יתברך עזרני ברוב רחמיו וחסדיו למצוא
את החילזון בכל סימניו, ראיתי לבאר"..." (מאמר 'פתיל תכלת')

ממקומו שבאיטליה, מתאר רבנו בשפתו העשירה והציורית כל אשר ראו עיניו, וכל
אשר למד במחקריו במהלך ביקורו באיטליה, אודות היסטוריית הצביעה בבדים בזמן
העתיק. רבנו גם נודד לאיים הרחוקים שבמדינה, למקומות הדייג ששם צדים את
החילזון, בכדי לקבל לידי דג חלזון חי, או לפחות להשיג צבע טרי שלו אצל
הסוחרים. אולם בפועל, רבנו אינו מוצא אצלם כלום, שכן מתברר לו, כי עונת דייג
החילזון מצומצמת לחדשים מסוימים בתקופת הקיץ, אי לכן אין רבנו מצליח למצוא
בימי החורף אפילו קורט דם חילזון אחד בכל רחבי מדינת איטליה.

ערב חג השבועות, שנת תרח"ם – רבנו זצ"ל משלים את כתיבת הספר השני "מאמר
פתיל תכלת", ומביע בהקדמתו תקווה "כי יעזרני הא-ל, ויהיה עמדי בדרך אשר
אנוכי מוכן לנסוע אורחות ימים, להביא את דמו (של החילזון) ולהוציא לאור צבע
התכלת" (=עכלה"ט)

קיץ תרח"ם – רבנו עורך כעת את מסעו השני לאיטליה, בכדי למצוא את דג
החילזון חי, במטרה לערוך בדמו ניסויי צביעה של התכלת בציצית, כפי שיעד בסוף
ההקדמה למאמר "פתיל תכלת".

יום שלישי שנכפל בו "כי טוב", לסדר "כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל" (פרשת בלק), שנת "מציאות חלזון" (=תרמ"ח) – רבנו זצ"ל כותב בעיר וונציה של איטליה, ומבשר בקול רינה כי בס"ד לאחר יגיעה רבה, מצא את דג החילזון "באי קטן בקצה לשון הים המערבי", בשיעור הראוי לאסוף את דמו לצביעה ("כי רק באיים מיוחדים נמצא החילזון, באופן שיש בו הדם לצביעה ולא נזרק החוצה על ידו, ובזמנים מיוחדים יתראה באיזה ימים בשפע"), ואז אוסף רבנו את הצבע לפי הכמות שנראתה לו כמספקת למטרה, והינו שב כשבידו "האוצר הגדול" לביתו שבראדזין.

מכאן עובר רבנו לשלב המעשי הראשון בהפקת צבע התכלת מן החילזון. רבנו עורך ניסויים רבים במעבדה שהקים בחצר קדשו, בכדי להוציא את גוון התכלת המבוקש, מן הדם השחור כדיו. רבנו משקיע במלאכה רוב מאמץ ויגיעה, בלימוד הסממנים ובשימושם בפועל, כדי שהכול יתבצע באופן ששייך היה שיתבצע כן מלפנים, בעת שהתכלת הייתה רווחת בישראל. לבסוף מאמציו הללו מוכתרים בהצלחה, ורבנו מודיע באופן חגיגי כי "בעזה"י עלה בידי להוציא הדם השחור כדיו את צבע התכלת, באופן שאין שום דבר המסייע לצבע, רק דם החילזון, והסממנים הם משוללי צבע, ורק פועלים להוציא את הדם". רבנו אף מוסיף ומודיע ברבים, כי "מי שרוצה לראות מלאכת הוצאת הצבע, יוכל לבוא, ואראהו בעזרת ה'".

שלהי שנת תרמ"ח – הופעתו לאור עולם של המאמר השני של רבנו "פתיל תכלת", שבו מתבשר עם ישראל כי "החילזון נמצא על פי הסימנים המבוארים מדברי חז"ל, שהם נמצאים באותו החילזון הנמצא, שמורים באצבע שזה הוא החילזון שבדמו צבעו את התכלת לפנים בישראל" (=מתוך לשון רבנו בעמוד השער)

שנת תרמ"ט

רבנו עובר לשלב האחרון והמכריע בהפקת התכלת, שבמהלכו הוא עורך ניסויים רבים בדם החילזון שהובא במיוחד מאיטליה, בכדי לקבל תמיסת צבע יעילה לשם צביעת התכלת

כ"ה בכסלו, נר ראשון של חנוכה – רבנו זצ"ל מצליח בעזרת השי"ת "אחר הרבה ניסיונות ובדיקות ביגיעה רבה" לצבוע היורה הראשונה של צביעת התכלת בציצית, עם דם החילזון שהביא עמו ממדינת איטליה

אור ליום ב', נר חמישי של חנוכה – רבנו כותב מכתב תורה אל הגאון רבי חיים ברלין זצ"ל, שבו הוא מודיע לו "כי רבות עבדתי להוציא מצוות התכלת לפועל

ולמעשה.. אכן בימים האלה ימי המצווה עזרני ה'... (=כאן באה תשובה מפורטת בעצם נידון התכלת) "ובזמן קצר, לבשו איזה אלפים מישראל תכלת בציציותיהם" (כעדות רבנו)

ימות הקיץ תרמ"ט – רבנו עורך נסיעה שלישית למדינת איטליה, כדי לייבא משם כמות גדולה של חלזונות, שתספיק עבור צביעת התכלת לאלפי בני ישראל המעוניינים לזכות בתכלת של מצווה. לדבריו, בתחילה חשב כי הכמות שהביא בנסיעתו הקודמת תספיק לו, אך כעת לאחר הצביעה הראשונה נוכח רבנו לראות, כי למען צביעת תכלת של מצווה עבור אלפי המעוניינים לזכות בקיום המצווה היקרה שחזרה ליושנה, זקוק הינו לכמות גדולה בהרבה מכפי שחשב

שנת תר"ץ

ראשית שנת תר"ץ – רבנו מתחיל לצבוע בכמויות מדם החילזון שהביא ממקומו במדינת איטליה, ומודיע שבעזרת השי"ת "הרבה אלפים מישראל הטילו תכלת בבגדי ציציותיהם, וכיום יותר משנים עשר אלף מישראל כבר לבשו תכלת, ובעזרת השי"ת בכל יום מוסיפים והולכים... וכמה ממדינות רחוקות מהרבה גלילות כבר לבשו, וכמעט בכל יום יגיעונו מכתבים ממקומות רחוקות לשלוח להם תכלת, והרבה תופסי התורה ממדינות "עסטרייך-אונגאריין" [אוסטריה והונגריה] ו"פרייסען" [פרוסיה] וליטא, כבר לבשו..."

יום ה, יג בניסן – רבנו כותב מכתב ערוך בנושא התכלת בציצית ל"שני גדולי זמננו, כמעט בסגנון אחד", והם: הגאון הגדול רבי יצחק אלחנן זצ"ל, רבה של קובנה, והגאון הגדול רבי ישראל יהושע זצ"ל, רבה של קוטנה (=המכתב כולו נדפס באורך ב"הקדמה" לספר "עין התכלת").

מוצאי ש"ק, לסדר "זעשו להם ציצית" (פרשת שלח) – רבנו עורך מכתב שני אל הגאון מקוטנה, בנושא מצוות התכלת [נדפס גם כן בהקדמה, שם]

קיץ תר"ץ – בקיץ של שנה זו, נוסע רבנו זצ"ל בפעם הרביעית (והאחרונה) למדינת איטליה, כשהפעם לוקח עמו רבנו את בנו יחידו וממלא מקומו בקודש, רבנו "תפארת יוסף" זצ"ל, בכדי להכניסו בסוד העניין של עשיית התכלת, ולהראותו מקרוב כל התהליכים.

[בשנה זו פורצת בכל עוזה המחלוקת הגדולה בנושא התכלת בציצית, כשרבים מן החסידים והרבנים נרדפים על צווארם בשל לבישתם תכלת בטליתם. אף

"המשכילים" להבדיל, אינם טומנים ידיהם בצלחת [לאחר שענים רעה תמיד בגדולי ישראל בכלל, וברבנו הגדול נזר החכמה והתפארת בפרט, על כי משכיל הוא "לגזול החנית מיד המצרי" [בחכמה ובמדע], והינו מכבר לצנינים בעיניהם בכל עת מצא, והם בוחשים במחלוקת שלא להם על מנת להגדיל התבערה. ו"כאן מצא בעל חוב מקום לגבות חובו" כביכול].

לעומת רוב רבני ואדמו"רי הדור שעומדים מנגד ואינם לובשים תכלת, מתבלטים מקצת מגדולי הרבנים המקבלים דווקא את דעת קדשו של רבנו ולובשים תכלת בציצית לחומרה, ביניהם הגאון הנודע רבי עקיבא יוסף שלזינגר זצ"ל בעל "לב העברי" מירושלים עיה"ק, שאף מנסה להשפיע בעניין אצל גדולי ירושלים ומתכתב עם רבנו בנידון, והגאון המפורסם רבי שלום מרדכי הכהן שברדון מבערזאן, שקיבל על עצמו דעת רבנו בנושא התכלת והחמיר לעצמו בלבישתו.

בשנה זו, גם מגיע לביקור אצל רבנו אחד מגדולי מנהיגי חסידות ברסלב, הרה"צ רבי אברהם ברבי נחמן מטולטשין, שלאחר שקלא וטריא של הלכה ועמידה מקרוב על החילזון ותהליך הצביעה, מקבל את דעת רבנו ושם חוטי תכלת בציציותיו, כאשר בכך מסתמך הוא בעיקר על קבלה ומסורה שבידו מאת רבנו הרה"ק רבי נחמן מברסלב, שלפיה עתידה התכלת להתחדש לפני ביאת משיח צדקנו, והוא אף מסר סימן "אתה תקום תרח"ם ציון" – כשבכך רואה ר' אברהם סימן ורמז לאמיתות התכלת שהתחדשה כזכור על ידי רבנו בשנה זו. מאות מחסידי ברסלב הולכים בעקבותיו, וקושרים שני חוטי תכלת בכנף, כשיטתם בזה לפי דעת הראב"ד, ודלא כשיטת הרמב"ם שנקט כן מרן.

שנת תרנ"א

במוצאי שבת קודש, ד' טבת תרנ"א, חושכים המאורות, ורבנו הקדוש מרן גרשון חנוך העניך זצוקללה"ה בעל אורחות חיים' 'סדרי טהרות' ומחדש התכלת, נשמתו הטהורה עולה בסערה השמימה. על מקומו מושב בנו הגדול וממלא מקומו, כ"ק מרן רבנו מרדכי יוסף אלעזר זצ"ל, בעל "תפארת יוסף", הממשיך בדרכי אביו רבנו בעוז ובתעצומות, הן בהנהגת העדה והן ובמיוחד בצביעת התכלת בציצית

שנת תרנ"ב

הופעת ספרו השלישי הגדול והמקיף של רבנו "מאמר עין התכלת" – בוורשה תרנ"ב, יוצא לאור בידי בנו וממלא מקומו בקודש, רבנו הגאון הקדוש אדמו"ר בעל "תפארת יוסף" זי"ע – לפי צוואת אביו רבנו הגדול והקדוש זצ"ל.

ב"הקדמת המביא לבית הדפוס" כותב מרן אדמו"ר זצ"ל בעל "תפארת יוסף":

"הנני בזה להודיע, שכל מי שירצה להשיב ולשאול בדברי אבא מארי זללה"ה, יבוא במכתב אלינו וישיג תשובה ברורה על נכון בעזרת השי"ת, כי הגם שאבא מארי מאור הגולה נסתלק מאתנו ועלה למעלה, רוח קדושת תורתו מופיע בבית מדרשו, ונתן מהודו עלינו!" (=עכ"ל הטהור)

בימי מרן בעל "תפארת יוסף" זצ"ל שוקטים הקולות ושוככות לאיטן המריבות והמחלוקות שאפיינו את תקופת ימי בראשית של חידוש התכלת, ולאחר התרגלות למצב מתבלטים להם אלפי חסידי ראדזין בכל מקומות ועיירות מושבותיהם בסימן ההיכר המיוחד שלהם "טליתות עם פתילי ציצית של תכלת"

שנת תר"ס

דיון הלכתי ערני מתפתח מעל דפי גיליונות כתב העת התורני המפורסם "תל תלפיות" היוצא לאור בעיר ווייצען שבהונגריה, דיון שנפתח ומתנהל בידי עורך הירחון החשוב הרב רבי דוד צבי קצבורג מווייצען, כשטענתו בידו מדוע שלא ילבשו תכלת בציצית מספק לפחות, כדין "ספק של תורה לחומרה", כאשר המצדד העיקרי בתכלת בגלוי הינו הגאון רבי עקיבא יוסף שלזינגר מירושלים. נוטלים חלק בפולמוס זה רבנים נוספים מארצות שונות, ביניהן מהונגריה, מגרמניה, ומארץ הקודש. משתתף בין היתר בפולמוס מן ההיבט המעשי, החסיד רבי יהושע מאיר קייטלגיסר מראדזין, מי שמופקד על צביעת התכלת בחצר הקודש, בשליחותו ותחת השגחתו של "כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א" (=בעל "תפארת יוסף")

שנת תרע"ג

מכתב שנשלח מפאריס שבמדינת צרפת, מגיע לעיר ראדזין שבפולין, וממוען "לבית כ"ק אדמו"ר שליט"א" (בעל "תפארת יוסף" זי"ע)

במכתב מקופלת פנייה יוצאת דופן שנתקבלה מאת אחד הרבנים מעיר פאריס, הרב הגאון רבי יואל ליב הלוי הרצוג, רבה של קהילת יוצאי פולין במקום, ובה הוא מבקש עזרה בהכרת תהליך צביעת התכלת בציצית, כאשר ברצונו ללמוד מכלי ראשון אודות חומרי הצביעה המשמשים בתהליך צביעת התכלת שנעשית בחצר הרבי, כמו כן לדעת האם יש חומר נוסף פעיל בתמיסת הצבע המשמש כחומר עזר לצבע, או שמקור הצבע הינו בדם החילזון בלבד.

(=כפי שמתברר לאחר מכן, מאחורי הפנייה הבלתי שגרתית עומדת התעניינותו של בן הרב, הצעיר יצחק אייזיק הלוי הרצוג, מי שלימים מכהן ברבנות העיר דבלין שבאירלנד, ולאחר מכן כרב הראשי בא"י – שבאותם הימים הינו חוקר במרץ את נושא "צבעי התכלת והארגמן בעולם העתיק", במסגרת עריכת עבודת גמר אקדמית בנושא)

"יום ג' בשלח, שנת שוב"ע חיי"ם ברכ"ה" (=תרע"ג) – משוגרת אגרת תשובה מפורטת למענו של השואל, הכתובה וחתומה בידי "יהושע מאיר קייטלגיסר, הכותב בבית כאדומו"ר שליט"א", שבה הוא משיב באופן מפורט ביותר לשאלת הרב הרצוג מפאריס, והוא מפרט לפניו את אופני הצביעה כפי שנעשים בחצר הרבי, המכתב נפתח כדלהלן:

"מכתבו הסגור מיום ד' בא העבר, הערוך לאדומו"ר שליט"א, לנכון הגיע, והיות כי איננו בפה ביתו לשעה, שנסע מפה זה איזה ימים. ובידי יש כוח למלאות דרישת כת"ה, אבוא בזה להודיע כי החבילה של תכלת, מקבל כת"ה על ידי פאסט [=דואר] ארבע חוטיין, חותם בתוך חותם כדת תוה"ק, מוסגר בזה.

"ואשר כת"ה דורש הנהו לדעת בכדי להודיע שהתכלת הנמצא בפה הוא מתמצית דם החילזון ולא ממין צבע זולתו, ואנוכי היודע בטיב המלאכה הזאת, הנני לבאר לפניו את כל מיני הסממנים המתערבים אל דם החילזון, וכל מי שיוודע ומכיר מהות הסממנים, ידע כי הנם כולם משוללי כל צבע, ומראה כולם לבן, ומהם כמראה מים בעלמא, לבד הדם שהוא בעל מראה. דם החילזון הנמצא בתוך השלחופית מראהו שחור כדיו, וקרוב עד כי יישבר ויהא לרסיסים מרוב חוזקו. הדם הזה משימים ביורה עבה מאד, ומצטרפים בה שחיקת ברזל היוצא מתחת המוריגה... ואחר השהייה בתוך הבערת אש גדולה וחזקה בשעות ארבעה או חמשה, עד כי התבערה בוערת חוצה ופנימה כאשה של גיהינום (!), אזי ניתכת הדם הברזל שחוק והסם הלבן, וייעשו לבשר אחד... (=בהמשך מגיע בפרוטרוט תהליך הצביעה המתוארת בשפה שהייתה בשימוש בימים ההם, ולבסוף הוא מסיים) "זהו כל אופן עשיית הצבע וצביעת הצמר לתכלת של מצווה, ואין יותר"...

(כאן באה חתימת "בלתי מכירו, דורש שלומו, יהושע מאיר קייטלגיסער, הכותב בבית כאדומו"ר שליט"א)

=מכתב מיוחד ונדיר זה, שבמשך עשרות בשנים נותר גנוז וחתום בבית גנזיו של הרב המקבל, וליתר דיוק בידי בנו, הרה"ג הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, מבלי שאיש

מחוץ למעגל מצומצם של חוקרים, יודעים דבר אודות קיומו, מתגלה ברבות הימים כפלא וגילוי מיוחד של 'השגחה פרטית' ממרומים, למען הצלת והנצחת המפעל הגדול של צביעת התכלת בציצית, מפעל קודש שעליו מסר את נפשו ממש כ"ק מרן אדמו"ר רבנו הגאון הקדוש "בעל התכלת" זצוק"ל.

והנה מזמנת ההשגחה העליונה כך, שנער צעיר, בן רב, ממקום מגוריו במדינה רחוקה, יחפוץ מטעמים כלשהם להתחקות אחר שורש צבע התכלת דראדזין, ודרך אביו שמכהן כרב מכובד בקהילתו, זוכה לקבלת מענה מפורט לשאלותיו מאת הממונה על הצביעה בחצר הקודש, וזאת עשרות בשנים בטרם שיער אי מישהו כי הנה עומד לעלות הכורת על יהדות פולין ואירופה, שתעלה משך שנים ספורות בסערת אש השמימה ר"ל, בתוכם רבבות אלפי חסידי ראדזין בכל מקומות מושבותיהם, ובמרכזם 'משיח ה' נלכד בשחיתותם' הלוא הוא כ"ק מרן אדמו"ר רוח אפנו רבנו שמואל שלמה זצוק"ל הי"ד, הנכד הגדול וממשיך שלשלת הקודש, היחיד שעסק בצביעת התכלת במשך י"ג שנות הנהגתו ערב השואה האיומה, והיחיד ומיוחד שהכיר וידע את 'סוד צביעת התכלת', אשר נעקד על קדושת שמו יתברך במעלות קדושים וטהורים, והנה מכינה ההשגחה 'רפואה קודם למכה' בנסיבות כה פלאיות, גילוי אור בערפילי ענני החושך, כי לא תישכח מפי זרעו. נסתרים דרכי ה' ומופלאות דרכי ההשגחה, וה' בית צדיקים יעמידו

שנות תשא-תשב

רבנו הקדוש אדמו"ר רבי שמואל שלמה זצוק"ל מסתתר בגטו "וולודאבה" עם בני משפחתו הקרובים וגיטו ומשפחתו (לימים כ"ק אדמו"ר מוהרא"י זצ"ל), ממשיך בפעילותו בקודש בחסד ובפורנות לצדקה בתנאים הימים הקשים ההם, בייסוד ישיבה לבחורים בגטו, במילת ילדים שנולדו בגטו, במסירות נפש עבור יהודים ובקיום המצוות המעשיות ללא פשרות. ובתוך כך, ממשיך במלאכת הקודש של צביעת התכלת בציצית בתנאי מחתרת, את הציצית שאין להשיגן כבימים כתקנם, משיגים בלקיחת בד מכריות. "כל זאת באתנו ולא שכחונך"!!..

כ"ט אייר תש"ב

נוטל כבוד מבית חיינו, בעליית ארז הלבנון אדיר התורה, רבנו הקדוש והטהור מרן שמואל שלמה זצוק"ל בסערה השמימה על קדושת שמו יתברך, ביום המר שבת

קודש ערב ראש חודש סיוון, ה' ינקום נקמת דם עבדיו השפוך, ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו, במהרה בימינו.

*

בחסדי הבורא יתברך כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו, נשאר בנסי ניסים אוד מוצל מאש, הוא גיסו של רבנו, כ"ק מרן אדמו"ר מוהרא"י זצוק"ל, חתנא דבי נשיאה של כ"ק מרן אדמו"ר בעל "תפארת יוסף" זצ"ל ומי שניהן כנשיא ישיבות "סוד ישרים" דראדזין במחיצת גיסו רבנו הקדוש והטהור אדמו"ר זצללה"ה, אשר שהה במחיצת קדשו של רבנו בשנות הזעם עד עלות הכורת ביום המר, ולפי צוואתו של כ"ק מרן זצ"ל שהועידו למלא מקומו בקודש ברח ליערות הסביבה, יחד עם הרה"ח הנאמן ר' מרדכי (מוטל) רייכמן [וולודבר] ז"ל, כך נותר בחסדי שמים שריד לפליטה להחיות עם רב בהמשכת שלשלת הקודש לאחר החורבן, זי"ע ועכ"י.

שנת תשי"ב

קבוצה מחסידי ראדזין בארץ ישראל, אשר אש תיקד בקרבם לחידוש צביעת התכלת בציצית אשר הושבתה עם החורבן הגדול, ומגששים באפלה לרגל חיסרון הידיעה בתהליך הצביעה ובחומרים המשמשים בתהליך זה, עורכים במשך חדשים רבים ניסיונות כימיים בלתי פוסקים על דעת עצמם, עד שלבסוף מצליחים, ביום ג' מרחשוון תשי"ג, בעזרת מומחה לצבעים מחוגי אנ"ש, למצוא נוסחה מסוימת להכנת צבע התכלת, והחל מיום כ"ה טבת שנה זו, מתחילים בצביעת מצווה של ציצית עם תכלת (נמנים על הקבוצה, הרה"ח ר' יעקב ליינר, ר' השל שפירא, ר' דוד זיכר, ר' יונה שפיזאייזן, זכר כולם לברכה)

מני אז, נצבעים והולכים חוטי תכלת של ציצית במשך שנים רבות לפי תהליך זה, למרות חסרונות שונים שנמצאו בה, וחרף אי הכרת השיטה שלפיה נצבעה התכלת בראדזין עצמה, ופרטים שונים שלא תאמו עמה לפי זיכרונות מן העבר. כל זאת, לאור התשוקה הבווערת בלבבות החסידים למצווה זו עוד מבית אבא, ומתוך החשש שלא תישכח ח"ו שוב התכלת מישראל.

כ"ט אייר תשי"ג – במהלך אסיפת החסידים שנקבעה ביומא דהילולא של כ"ק מרן אדמו"ר הקדוש רבנו שמואל שלמה זצוק"ל, ובמלאות י"א שנים להסתלקות מרן על קידוש השם, הוכתר לשמחת לב אנשי שלומנו גיסו ויד ימינו בקודש, כ"ק מרן אדמו"ר מוהרא"י זצוק"ל, שהגיע אז לראשונה לביקור בארץ ישראל, לאדמו"ר וממשיך שושלת הקודש איזביצא ראדזין. הוא הגבר אשר הוקם על לנער את

האפר ולהחיות את העצמות היבשות השרידים, בהשבת עטרה למקומה, בהקמת בתי חסידים דראדזין בארץ הקודש ובהקמת ישיבת "סוד ישרים" דראדזין מחדש בתוככי ירושלים עיה"ק, ועל פעולותיו הראשונות נמנה חידוש החיפושים ביתר שאת וביתר עז, על מנת להחזיר עטרה ליושנה בצביעת התכלת בציצית באותה דרך ממש כפי שנהגה בחצר הקודש שבפולין, וכפי שעמד בזיכרונו של מרן מאשר ראו עיניו מלפנים בעת תקופת מגוריו במחיצת גיסו הגדול כ"ק מרן אדמו"ר רש"ש זצוק"ל, ומני אז, שנים רבות מוקדשות לפי הנחיית מרן, בכיוון מאמצי קודש אלו

שנת תשי"ד

מופיע ויוצא לאור הספרון "התכלת בציצית בימינו" מעשי ידי יוצר של הרה"ח ר' יעקב ליינר ז"ל מתל אביב, מזקני וחשובי החסידים ונין לבעל "בית יעקב", ומן היוזמים הראשיים לחידוש צביעת התכלת בא"י. הספר נערך לפי הסגנון החדש, ונחלק לפרקים ופרקי משנה, מבוסס ומיוסד כולו על יסוד דברי רבנו הגאון הקדוש זצ"ל ומלווה בציטוטים רבים מהספרים, בספר זה ניסיון ראשון מסוגו להציג בפני בן זמננו את עמדת רבנו זצ"ל וחידושיו בנושא

שנת תשל"ד

תנופה רבה במאמצים לחידוש צביעת התכלת בדרך שנהג מלפנים, החלה בשנת תשל"ב, מעת שקבע משכנו כ"ק מרן אדמו"ר מוהרא"י זצ"ל בארץ הקודש ובעידודו של כ"ק מרן, ובשנת תשל"ד חלים צעדים של ממש בשטח, נוכח גילוי הנוסח המלא של המכתב הידוע, שנשלח מראדזין לבית הרב הרצוג (בשלבים קודמים, רק הסתננו ידיעות אודות המכתב ונתקבל הימנו נוסח חלקי בלבד), כשעותק וצילום שלם מן המכתב מתקבל ממשפחת הרב הודות לפעילותו של הר"ר שלמה זלמן שרגאי ז"ל, מחשובי חסידי ראדזין ועסקן ציבורי ידוע (המכתב המלא מופיע בספרו "בנתיבי חסידות איזביצא ראדזין" כרך שני, ירושלים תשל"ד)

שנת תשל"ז

"פריצת הדרך" המשמעותית ביותר מושגת בשנה זו, עם הכנסת כימאי צבע בכירים לתוך התמונה, חברי מכללה לצבעי בדים ברמת גן, הללו נכנסים לעובי הקורה, תחת שבט פיקודו של מרן אדמו"ר זצ"ל, ותחת פעילותם הנמרצת של העסקנים החסידים

ובראשם הר"ר פינחס וינדרבוים מר"ג, והר"ר גציל זילברליכט והר"ר משה וינדרבוים מת"א, זכרם לברכה, מושקע במפעל אדירים זה ממון וידע ויזע רב המתפרסים על פני חדשים ארוכים ומיגעים, בכדי ועל מנת להגיע באמצעות ניסיונות מעבדתיים ומדעיים אל הבנת התהליך הכימי המתואר במכתב, אשר נכתב בזמנו בשפה שאינה מוכרת למדע השימושי, ומבלי נקיבה מפורשת בכמויות ובמשכי התהליכים השונים.

עד שבחסידי שמים ולאחר מאמצים ממושכים, זוכים בסייעתא דשמיא לברך על המוגמר, כאשר נצבעים פתילי תכלת ראשונים במעבדה כימית מדעית לפי השיטה הישנה של המכתב הראדזיני, בניצוחם של הכימאים הבכירים מצד אחד ושל נציגי החסידים מן העבר השני, השיטה נלמדת ונרכשת בניסיון בעמל וביזע רב, וכך נפתחת הבשורה הגדולה והמיוחלת להשבת עטרת צביעת התכלת בציצית ליושנה, על דרך הנהוג מלפנים אצל כ"ק מרנן ורבנן רבותינו הקדושים זי"ע, החל ממרן הקדוש בעל "אורחות חיים" מחדש התכלת, ונתקיים בעת זו הכתוב "ודור רביעי ישובו הנה", הטוב כי לא כלו רחמיו, כי לא יזנח לעולם ה', ופעולות צדיק תעמוד לדור ודור

שנת תשל"ח

החל משנה זו ואילך, נצבעים והולכים רבבות חוטי התכלת, באותה דרך ושיטה שבה נהוג היה לצבוע התכלת מלפנים, בעמוד עולם על תילו בחצרות בית קדשנו, כאשר הצביעה נעשית בבית כ"ק מרן אדמו"ר מוהרא"י [שליט"א] זצ"ל ותחת פיקוחו ההדוק והדרכתו, בידי האמונות של החסיד ר' גציל זילברליכט ע"ה שמסר נפשו ואונו במיוחד לצורך מצווה זו, ומאוחר יותר במשך השנים עד הנה ע"י הרה"ח רבי יצחק נתן נחום שליט"א בן כ"ק מרן אדמו"ר [שליט"א] זצ"ל, כאשר תנור תעשייתי מיוחד נרכש לצורך צביעה של מצווה זו באמצעות מימונו הנדיב של הרה"ח משרידי אנ"ש ר' יעקב גרינברג [שיחי'] ז"ל מתל אביב, וכן כל הכלים והחומרים, הנצרכים לצורך כלל ענייני הצביעה

גדולה הייתה השמחה בבית כ"ק מרן אדמו"ר מוהרא"י [שליט"א] זצ"ל, על אשר זכה לאחר שנות ראינו רעה, בעקבות החורבן הגדול שירד על כלל ישראל ועל חסידות ראדזין בשנות השואה, ל"זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו", לראות במו עיניו הקדושות בהתגשמות החלום הגדול ובהשבת עטרה ליושנה, כאשר בעידודו של כ"ק מרן [שליט"א] זצ"ל אשר העלה בכל עת מצא על נס את עניין חידוש התכלת כנהוג מאז ועוצם תפוצתה המחודשת, וכן בעקבות פעילותם הבלתי נלאית של העסקנים והחסידים המסורים, החלו מאות ואלפים יהודים שעמדו עד כה מנגד, להטיל חוטי תכלת בציציותיהם, אלפים מקרב כל החוגים וכל שכבות הציבור,

במרכזם חסידי ראדזין וכן חסידי ברסלב כמנהגם מלפנים, וכן יהודים יחידים רבים מכל המגזרים והעדויות, הן בארץ הקודש וגם מחו"ל, מטילים ומוסיפים והולכים להתעניין וגם להטיל פתילי תכלת בציצית, כדי לקיים בשמחה מצווה יקרה זו הנזכרת על ידי ישראל בכל יום פעמיים באהבה, בקריאת שמע של שחרית ושל ערבית "הכנף פתיל תכלת והיה לכם לציצית, וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה' ועשיתם אותם", ולזכור באמצעות כך את היושב על כיסא הכבוד ומלוא כל הארץ כבודו, כמאמר התנא רבי מאיר (מנחות מג:): "מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונים? אלא שתכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע דומה לכיסא הכבוד", וכפירוש רש"י (שם) "להזכיר את היושב על הכיסא" (ע"כ)

שנת תשמ"ג

כהשלמה מתבקשת להתחדשות המפעל הגדול של צביעת התכלת בציצית, נוצר צורך חיוני ונחוץ לחדש הופעתם לאור של "שלשת ספרי התכלת" המפורסמים, אשר חיבר והוציא בשעתו כ"ק אדמו"ר רבנו הגדול והקדוש מרן "בעל התכלת" זצלה"ה זי"ע, בנושא מצוות התכלת, ספרים שהרעישו בזכור עולם ומלואו, ואשר במשך שנים רבות לא ראו אור עולם והפכו ליקרי המציאות, ואכן בשנה זו, בעידודו של הרה"ח ר' גציל זילברליכט ע"ה (שלדאבון לב שבק חיים באמצע ההוצאה לאור ולא זכה לברך על המוגמר, יהי זכרו ברוך), ובמאמצי הוועד להוצאת ספרי רבותינו הקדושים מראדזין זי"ע, מופיעה מהדורה מחדשת של הספרים המבוקשים והנחוצים, ולראשונה בהוספה חשובה ומתבקשת של מפתחות כוללים ומפורטים על סדר הש"ס וכן באופן מסודר לפי תוכן העניינים, אשר חסרונם ניכר עד הנה, והדבר הכביד על הלימוד המסודר בספר ועל ההתמצאות בשלל עניינים. המפתחות הללו, נערכו בידי האמונות של מורנו הרה"ג מוהר"ש בן כ"ק אדמו"ר [שליט"א] זצ"ל (=כעת כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א). ואכן, באמצעות המפתחות המשוכללים הללו, שעשו אוזניים לתורת רבנו הגדול, נפתחו הספרים הללו לעיון וללימוד הכלל בהיקף חדש, ביתר שאת וביתר עוז, דבר שכמובן הוסיף ומוסיף להשרשת תודעת המצווה היקרה והקדושה בישראל

שנת תשמ"ט

בשנה זו, צוינה מלאות מאה שנה לחידוש צביעת התכלת בציצית בישראל, אשר התחדשה ושבה לעם קודש בידי רבנו הגדול והקדוש אדמו"ר רבנו גרשון חנוך העניך זצוק"ל בעל התכלת ובעל "אורחות חיים" ו"סדרי טהרות" וחנוכה תרמ"ט –

חנוכה תשמ"ט], ולכבוד ציון תאריך מיוחד זה, הופיעה סדרת מאמרים תורניים רבת היקף (בעיתון 'המודיע') אודות חידוש מצוות התכלת בישראל, שנכתבה והופיעה בשעתו תחת שם עט (ולמעשה נכתבה ונערכה בידי כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א), המאמרים הופיעו בהיקף מלא לתועלת הקוראים חסרי הרקע, וכן למען סיכום הנושא המפליא מכל זוויותיו הרבות ההלכתיות וההיסטוריות, בכדי לתת תמונה מלאה של הנושא הגדול שעורר בשעתו פולמוס תורני רחב והשאיר הדים חזקים בכל העולם התורני והחסידי, ולמען העמדת דברים על דיוקם ועל תילם

שנת תשנ"ח

כעבור שנים מעט שהחלה תעמולה בלתי פוסקת והודעות שווא מצד מעוררי הפולמוס אודות חלזון ה"מורקס", אשר לשיטתם של מדענים וארכיאולוגים, בניגוד גמור כמובן ל"דעת תורה" שהובעה והועלתה על ידי מרן גאון הגאונים אדמו"ר רבנו הגדול "בעל התכלת", ששמעו הגדול יצא קום בכל העולם והכול וביניהם גם גדולי התורה המתנגדים חרדו לקראתו, סבורים הינם בדעתם כי חלזון המורקס שבו צבעו העמים את צבע ה"פרפורה" הנודעת (שצבעה היה סגול!) – הוא החילזון שבו צבעו בישראל התכלת מלפנים, וסובבו את נושא הסימנים של חז"ל לאחור זה בכה וזה בכה, תוך אחיזת עיניים נפלאה, ואף התקיפו בחריפות את שיטת רבנו זצ"ל באופנים ובמלים שלא יעלו על הדעת

לאחר שנים של שתיקה מודעת בנושא, העלה כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א על הכתב סיכום תמציתי של תשובות, לכל המלל הרב שנשפך בנושא, הרצוף באי הבנות ואי דיוקים, וגם בלא מעט חזיונות שווא וציטוטים בלתי מדויקים. המאמר, שנכתב לפי בקשת ירחון תורני מכובד ונכתב לאחר שיקול דעת וכובד ראש לגבי עצם ההתייחסות לנושא, פורסם בשעתו בין עלי כתב העת התורני "אור ישראל" (יא, ניסן תשנ"ח), ועורר הדים רבים, בעקבות זאת החלה התעוררות ומודעות מחודשת בנושא, ומאמרים וספרים שלימים שהופיעו ועדיין מופיעים בנידון, אשר מוכיחים ומטפחים על פניהם ומכים על קדקודם של המוליכים שולל למיניהם, שאינם סרים למשמעת "דעת תורה" במלואה אלא מנסים לעצב כביכול את ההלכה ואת המקורות התורניים, באופן שיתאימו לפי דעת חכמי המחקר והארכיאולוגים שהם וממצאיהם מהווים נר לרגלם, דברים אשר ביסודם כולם גלויים וידועים היו עוד לפני רבנו הגדול בשעתו בעת שניגש לתגליתו הגדולה, כעדותו המפורשת במכתבו, וכידוע ומפורסם לכל, ומני אז שום דבר אמתי לא השתנה בעצם. ואף על פי כן הכריעה דעתו הגדולה דעת תורה להלך אך ורק לפי סימני חז"ל הקדושים, כאשר כן אורח ההלכה והמסורה, ובהתאם לדעתו הגדולה של רבנו הרמב"ם (=הדברים שבים

ומתפרסמים בס"ד במסגרת חוברת זו, לפי צורך השעה, ולאחר שהינם בלתי מצויים כיום בידי כל אחד ואחד)

ומי ייתן ומבקשי האמת, שבמצווה יקרה זו הם חפצים מאד, יקבלו האמת מפי מי שאמרה, מידי גאון ישראל וקדושו מרן רבנו זצ"ל, במקום שיש עמוד גדול וחזק על מי להיסמך ולהישען, וההולך אחר דעת רבנו הגדול במצווה יקרה זו אין מזיחים אותו ואין מזיחים אותו, לעומת הנוהים בדעתם אחר השוגים בדמיון ליבם שאינם מגיעים כמובן לקרסוליו של רבנו הגדול בידיעה ובהבנה, לא בתורה ואף לא במדע להבדיל, ואף כיום לאחר כל התגליות עדיין ניכרים דברי אמת לדורשי האמת, וה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר

שנת תשנ"ט

הופיעה ויצאה לאור עולם מהדורה חדשה ומפוארת של "שלשת ספרי התכלת", בסדר חדש ובאותיות מרובעות, בשילוב 'המפתחות' שהופיעו מכבר ונערכו בידי כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א, בתוספת הרחבה, וכן בצירוף מאמר ארוך וערוך לתולדותיו של כ"ק מרן אדמו"ר רבנו הקדוש "בעל התכלת" זצ"ל, וסקירת חידוש התכלת והמסתעף, כפי שיצא מפרי עטו של כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א כעשר שנים מלפנים וכנזכר למעלה, הספר יצא על ידי חברי המכון להוצאת ספרי רבותינו הקדושים מאיזביצא ראדזין, והוא הספר האחרון שעוד זכה ונעטר בהסכמתו של כ"ק מרן אדמו"ר מוהרא"י זצוק"ל בשנותיו האחרונות, זי"ע ועכ"י.

צביעת התכלת בציצית נמשכת, והולכת ומתרחבת ב"ה מיום ליום, כאשר מפעם לפעם אף נמסרים שיעורי תורה והלכה בנושא התכלת בציצית באספקלריא המאירה של רבנו הגדול זי"ע, בארץ ישראל וגם ברחבי העולם, בערי לונדון או אנטוורפן, ובירושלים עיר הקודש, שיעורים המושכים קהל מגוון החפץ ומתעניין באפשרות קיום מצוות התכלת בציצית, ובפרט לפי שיטת רבנו הגדול זללה"ה אשר פתח לנו את השער והפתח כפתחו של אולם, והורה לנו את הדרך נלך בה ואת המעשה אשר יעשון, ומצווה שנצטער עליה אותו צדיק ומסר נפשו עליה ולחם מלחמתה של תורה, וסבל בעדה רדיפות ועגמת נפש בשנותיו האחרונות, נותן פירות ופרי פירות עד לימינו אנו, ויהי רצון שנזכה במהרה לימים שיעמוד הכהן לאורים, ותחזינה עינינו בשוכך לציון ברחמים בבניין בית מקדשנו ותפארתנו, ובעבודות המקדש נשמח כולנו, ובהקרבת הכהן הגדול בבגדי השרד בגדי הקודש, ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות, אמן כן יהי רצון!

מכתב תשובה מאת מרן הגאון הקדוש בעל "אורחות חיים" זי"ע בנושא התכלת בציצית

(נכתב על ידי רבנו כמענה לפנייתו של הרב הגאון רבי אברהם הופנברג (ב"ח)
זצ"ל אבד"ק וואסקי (פולין), בעל מחבר ספר "עקבי ברכה", בנושא התכלת)

ב"ה יום א' ויק"פ תר"ן ראדזין

שלום וכט"ם [=וכל טוב מלה] להרב המאזה"ג חריף ובקי כש"ת מ' אברהם
ב"ח נ"י האבד"ק וואסקי

אחדשה"ט [=אחר דרישת שלומו הטוב], מכתבו הגיע לפה בעת לא היינו פה,
ולזה נאבד עיקר מכתבו ולא נשאר רק לוח א' ממכתבו, בסופו, ולזאת לא
ראיתי לנחוץ להשיב, כי אי"ה בקרוב יצא לאור מאמרנו עין התכלת,
ושמה יראה הכול מבואר באר היטב, וקשה להעתיק מטרדות החג [=הפסח]
הבע"ל.

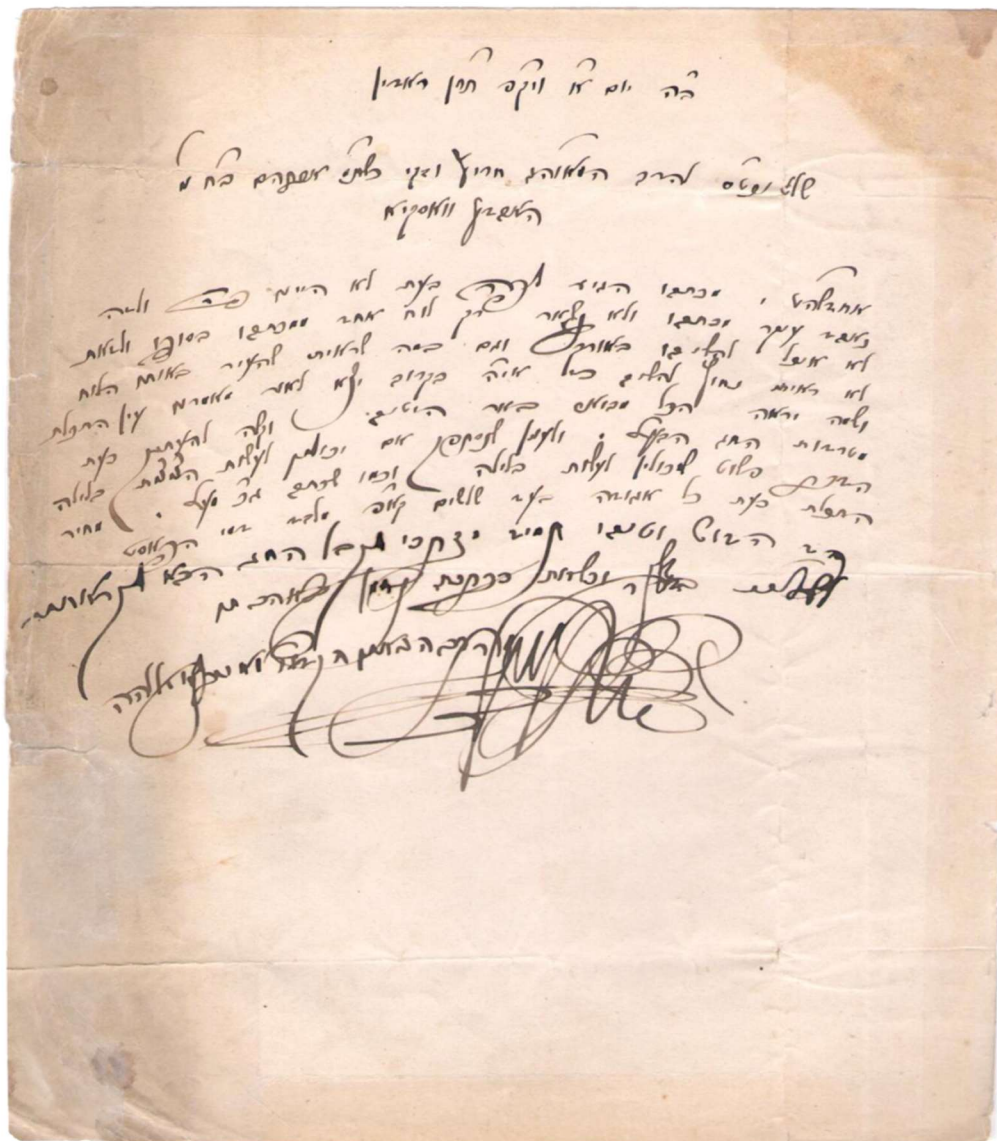
ולעניין מה שנסתפק אם יכולין לעשות הציצית בלילה, הדבר פשוט
שיכולין לעשות בלילה, וכמש"כ גם כ"ת.

מחיר התכלת כעת, כל אגודה בעד שלשים קא"פ (=קאפיקעס, מטבע פולני קטן),
מלבד דמי הפאסט [=הדואר]

כ"ד הדו"ש וטובו תמיד יזכהו לקבל החג הבא לקראתנו לשלום

גרשון העניך בן הרב הגאון הק' מו"ה יעקב זצוקללה"ה

[המכתב נדפס בספרו של הגאון המקבל "עקבי ברכה" שיצא לאור בזמננו, ומשמ
נדפס בשלשת ספרי התכלת במהדורה החדשה, בצירוף הערות (ראה שם, עמ' תנט)]

צילום מכתב יד קודש מרן הגאון הקדוש אדמו"ר בעל "אורחות חיים" זי"ע

בנושא התכלת

שנכתב אל הרב הגאון רבי אברהם ב"ח הופנברג זצ"ל אבד"ק וואסקיא (פולין)

(המכתב היה מצוי ברשות צאצאי משפחת הרב המקבל, עד לעת האחרונה ממש, כאשר נמכר בבית מכירות ידוע לאספן עתיקות, תמורת סכום עתק)

מכתב תשובה

מאת

כ"ק מרן אדמו"ר הגה"ק בעל "אורחות חיים" ובעל התכלת זצ"ל

שנשלח אל הגאון הצדיק המפורסם מוהר"ר עקיבא יוסף שלזינגר זצ"ל
מירושלים עיה"ק ת"ו בעל מחבר הספר "לב העיברי"

בעניין "מצוות התכלת בציצית"

ישמח לב מבקשי ה', בהיגלות נגלות מכתב תשובה בהלכה נדיר ויקר הערך, שנשלח מאת אדמו"ר רבנו הגאון הקדוש מרן רבי גרשון חנוך העניך זצללה"ה, בעל "התכלת" ומחבר הספר "אורחות חיים", אל מעון קדשו של הגאון הצדיק הנודע רבי עקיבא יוסף שלעזינגר זצ"ל, איתן מושבו בעיר הקודש והמקדש ת"ו. נושא המכתב, הוא הפולמוס שהתנהל אז באותה תקופה בין גדולי ישראל שבדור, בנושא מצוות "תכלת בציצית" שביקש רבנו לחדש ולהנחיל בכלל ישראל, פולמוס שהיה אז בעת כתיבת המכתב בעיצומו.

כידוע ומפורסם, שבמהלך שנות חייו האחרונות עלי אדמות, היה רבנו הקדוש עסוק כולו ב"מלחמת מצווה" בנושא חידוש מצוות התכלת בציצית, אשר ברוב גאונותו וגדלו חידש, מתוך עמל ומסירות נפש והשלכת נפשו מנגד באופן שאי אפשר לתאר, ואשר עלה לו דמים מרובים תרתי משמע, ובריאות גוו. משימת קודש זו, שבה ראה את תפקיד קדשו עלי חלד, ולה התמסר בלב ונפש בכל כוחו ונפשו. וחיבר על כך שלשה ספרים יקרים ומקיפים, בכמות ובאיכות כולם שווים לטובה ולברכה, שניים מהם זכה עוד להוציא בחיים חיותו, ה"ה: א) מאמר "שפוני טמני חול" (ווארשא תרמ"ז), ב) מאמר "פתיל תכלת" (ווארשא תרמ"ה), ג) ואחרון חביב בכמות ובאיכות, שיצא לאור רק אחרי הסתלקותו לגנוי מרומים, הספר הגדול "עין התכלת" (ווארשא תרנ"ב), אשר הוציא לאור בנו וממלא מקומו בקודש מרן רבנו הקדוש רבי מרדכי יוסף אלעזר זצ"ל מראדזין בעל "תפארת יוסף" זצ"ל.

והנה מבין גדולי ישראל זצ"ל שבאותו הדור, אשר רבנו הגדול עמד עימם בקשרי הלכה במיוחד בנושא התכלת, היה הגאון הצדיק הנודע רבי עקיבא יוסף שלזינגר

זצ"ל מירושלים עיה"ק, מתלמידי הגאון בעל "כתב סופר" זצ"ל, בעל מחבר הספר "לב העיברי", ועוד ספרים. רבי עקיבה יוסף זצ"ל, מפורסם היה בזמנו בין גדולי חכמי ירושלים עיה"ק, שהייתה עיר מלאה וגדושה בחכמים וסופרים המתקדשים ומיטהרים לפני האלוקים בעיר הקודש והמקדש, ובזמנו סמכו עליו כל גדולי ירושלים בתפקידו האחראי כמכשיר המקוואות בירושלים, ובעוד תפקידי קודש מרובי אחריות. הוא היה האחד והמיוחד, אשר מעצמו נענה לקריאת קדשו של רבנו הגדול בנושא חידוש התכלת בציצית, ונפשו איוותה ויעש לעצמו טלית קמץ וגדול מעוטרות בציצית עם פתיל תכלת, ובשעתו אף סבל רדיפות רבות בשל כך.

הגדיל רבי עקיבה יוסף לעשות, כאשר ניסה לדבר על ליבם של כמה מגדולי ירושלים ת"ו מעניין התכלת, ואלמלא מלחמת חורמה שקידשו כנגדו אז כמה ממתנגדיו בירושלים, יתכן שאף היה קוצר הצלחות בנושא. וכפי שיעיד מכתבו של רבי עקיבא יוסף בעניין, שאותו הריץ אל רבנו הגדול בעל "התכלת", מכתב אשר רבנו הגדול העלהו על נס בהתבטאו על כותבו הגדול כי "לא אלמן ישראל", ואף העתיק הימנו דברים בהקדמתו הגדולה לספרו "עין התכלת", וזה לשון רבנו (שם):

"ובאמת לא אלמן ישראל ח"ו, וגם בדורנו יש הרבה גדולי תורה ויראי ה', אשר ליבם חרד בקרבם לקיים מצוות ה', מצוות התכלת.. כאשר השגנו בזה כמה מכתבים.

"ולדוגמה אציע לשון הרב הגאון הצדיק מוהר"ר עקיבה יוסף שליט"א מעיר הקודש ירושלים ת"ו, הנודע בשם ספרו הבהיר "לב העיברי" ושאר חיבורים יקרים. וזה לשונו המהור במכתבו אלי:

"מציון יבורך גבר בגוברין, כבוד הרב הגאון הצדיק כקש"ת מוהר"ר גרשון חנוך הרב דאיזביצא שליט"א.

"הקרה ה' לפני קונטרס "שפוני טמוני חול" על איזה שעות בשאלה, ושמחתי על הרעיון הקדוש, ושלחו לי אחר כך קונטרס בדפוס, זה לעומת זה, והשבתי כנגדו (א), ועתה הנה זה בא והשאלני שני קונטרסיו היקרים (ב), וגם הנאני במעשה ידיו להתפאר לפאר ליוצרנו יתברך שמו, ושמחתי, כי כמה דברים אשר כיוונתי מן הכתוב בקונטרס "פתיל תכלת", ואין בית המדרש בלא חידוש בס"ד.

"אמנם העיקר הכול פי רוב המעשה לזכות הרבים בס"ד, אמרתי לגלות אוזן דה"ק (=דהוד קדושתו) יחי'. דברתי בעניין עם גדולים דפה

עיה"ק הגאון דבריסק נ"י (=מורנו הגאון הגדול רבי יהושע לייב דיסקין), והגאון מוהר"ש פלנט נ"י, והסכימו עמי בגוף ההלכה על פי דעת הרמב"ם ז"ל, שאין שום מקום להסתפק לפטור מחיוב קיום המצווה, דהא אפילו בלא חוט זה כשר.

"אמנם אחר חג השבועות, כאשר באו הנה הקונטרסים, ודברתי עם הגאון דבריסק נ"י למעשה, אז אמר לי כי אי אפשר לו עוד להתערב, כי קיבל מכתב מן מורי הוראה דווילנא באזהרה שלא להשיב בעניין הזה כלל. ואמרתי לו, לא אבין כזאת, "ואדברה בעדותיך וכו' [נגד מלכים ולא אבוש" (תהלים קיט) כתיב, כלום משא פנים בדבר להורות כהלכה?

"ושוב עסקתי בעניין עם חכמי ספרד המכונה "קהל חסידים עדת בית א-ל" אשר הם המקובלים המכוונים רב חסיד השמ"ש זיע"א (=רבנו שלום מזרחי שרעבי) כמפורסם, ואני לומד עמהם כמה פעמים ביחד. ודברתי וראו והסכימו עמי וכו', וה' אל ימנע טוב להולכים בתמים (תהלים) ..."

"דברים היוצאים מן הלב העברי. עקיבא יוסף

עד כאן מלשון מכתבו המפורסם אל:

ומסיים (שם) רבנו:

"וממכתב זה יתברר למעיין בצדק ובלב ישר, שני דברים.

"האחד, שמי שמעיין בעניין זה בלי נגיעה ושנאה, ורק מביט אל נקודת מרכז האמת, רואה בבירור אמיתות דברנו להלכה. כי זה הרה"ג בעל מחבר ספר "לב העברי" שליט"א, הוא מפורסם בצדקתו ובחסידותו בקצווי ארץ, ואנוכי השפל לא זכיתי מעולם להיות לי שום הכירות עם צדיק זה, וזה הוא המכתב הראשון שהשגתי מאתו. כן גם מאלו הגדולים שיחיו שעסק בעניין זה, לא זכיתי מעולם להיות לי שום הכירות עמהם שיהיה מקום לחשוד אותם ח"ו שמשום נגיעה ואהבה נוהה דעתם אחר דעתי. ורק משום שעיינו בעניין זה בצדק, בלי שום נגיעה ונטייה לשום צד, רק לכוון האמת לאמיתה, ראו שהאמת כדבריי, שבה ותהילה להשי"ת..."

(עכ"ל רבנו לענייננו)

כנראה, שהגאון רבי עקיבא יוסף זצ"ל, הוסיף לעמוד בקשרי מכתבים רצוא ושוב במשא ומתן של הלכה עם רבנו זי"ע. והנה, מתוך משא ומתן של הלכה זה, שרד בדורנו מכתב אחד ויחיד מרבנו זי"ע, בגוף כתב יד קדשו, הנמצא כעת תחת ידי יורשי הגאון הצדיק המנוח מוהר"ר משה האלברשטאם זצ"ל מירושלים עיה"ק ת"ו, חבר הבית דין צדק של "העדה החרדית" ומגדולי חכמי ירושלים, אשר קיבל זאת בירושה מאת חותנו הרה"צ ר' הלל שלעזינגר זצ"ל מירושלים, נכדו של הגאון הצדיק רבי עקיבא יוסף שלזינגר זצ"ל, שהמכתב נמצא בין גנזי אוצרותיו.

מכתב תשובה זה, היה ספון וטמון בכתב יד קודש רבנו זי"ע, במשך תקופה של כמאה ועשרים שנה מעת כתיבתו בידי רבנו ושילוחו לארץ הקודש, והיה בלתי נודע ברבים, מחמת שלא ראה אור הדפוס. רק לפני עשור בלבד, בשנת תשס"ט, ראה מכתב רבנו אור עולם לראשונה, במסגרת הספר החדש שנדפס מאת הגאון, ה"ה "שו"ת רבנו עקיבא יוסף" על חלקי שולחן ערוך אורח חיים ויורה דעה.

התשובה האמורה, נדפסה בגוף דברי תשובה להלכה שהשיב הגאון רעק"י, בנידון שנשאל מאת אנשי החברה קדישא בירושלים עיה"ק, כדת מה לעשות במי שבחיו לבש תכלת בציצית, האם יש לקברו עם ציצית של תכלת (כמנהג הימים ההם שהיו קוברים את הנפטר כשהוא עטוף בטלית שלבש בחיו, והיו פוסלים בו הציצית). רעק"י משיב תשובה ארוכה בעניין, ובתוך דברי התשובה הנ"ל הריהו מעתיק אגרת רבנו זי"ע, תוך הקדמת שורת תיבות הללו: "ועתה אעתיק גוף המכתב האחרון, אשר קבלתי מהגאון הצדיק בעל "פתיל תכלת"... וכאן הוא הולך ומעתיק בספרו הנזכר את לשון תשובת רבנו אליו, שיצא מכתב היד בשנים האחרונות.

והנה אינה השי"ת לידינו בס"ד, העתק צילום תשובת רבנו זו מגוף כתב יד קדשו, אשר הגיעה אלינו מאוצר בית גנזיו של הגאון המובהק רבי משה האלברשטאם זצ"ל מירושלים עיה"ק ת"ו, חבר בד"צ העדה החרדית, שקיבלו מירושת חותנו הרה"צ רבי הלל מרדכי אליעזר שלעזינגר זצ"ל מירושלים, בן בנו של אותו גאון וצדיק רבי עקיבא יוסף שלעזינגער זצ"ל. לבד מחשיבות עצם כתי"ק, ישנם הוספות אחדות שעמדנו עליהם מתוך גוף העתק זה, שאותו הננו מצרפים כאן לחשיבות העניין. יעמדו על הברכה האחים הרבנים החשובים, ה"ה הג"ר יעקב דוד האלברשטאם שליט"א רב דקהל משאקאווע בירושלים ת"ו, הג"ר שמעון שמואל שליט"א אב"ד בית הוראה "דברי משה" בירושלים עיה"ק ת"ו, והג"ר זלמן שליט"א רב דקהל משאקאווע בברוקלין ניו יורק, על שנהגו בנו טובת עין והמציאו לידינו העתק צילום גוף כתב יד קדשו של רבנו זי"ע, לצורך פרסומו לראשונה באכסניה נכבדה זו.

מכתב מרן הגה"ק "בעל התכלת" זצ"ל מראדזין אל הג"ר עקיבה יוסף זצ"ל מירושלים ת"ו בעל "לב העיברי"

...יום ג' ואתחנן י"ג מנחם תר"נ פה ווארשא

שלום וכט"ס לכבוד הרב הגאון המפורסם וכו' כש"ת מ' עקיבא יוסף ני בעהמ"ח ספר
לב עברי

אחד"ש שני.. מכתבי קבלתי היום, הנני עובר דרך פה, ושלחתי לו שלושים אגודות
תכלת בחותם בתוך חותם, ויזכה לקיים כל המצוות כמאמרם.

התכלת יחלק בין אוהבי מצוות בלא לב ולב (א). ידרוש בשלום הרב המקובל מ' ששון
פרסידי (ב) שי'. ולא יפלא בעינו על הרבה מגדולי מדינתנו שלא לבשו עדיין, כי
מטיבן של קרובים ידע טבען של רחוקים יכתירו שכתב לי שהשיב לו _____ כן...
הרבה. אכן בעזהש"י הרבה אלפים מישראל מקיימים מצוות ציצית בתכלת ולבן,
ובעזהש"י מוסיפין והולכין בכל יום, ושפת אמת תיכון לעד.

ובעזהש"י גמרת מאמר עין התכלת ויצא אי"ה לאור, שמה את כל יוכיח.

ומה שכתב מספרי העמים, בעזהש"י את הכול ידעתי וראיתי, כמו שהבאתי שהרבה
מינים יש בו, אכן אין הסימנים שהבאתי רק במין אחד, והוא מצוי גם בים התיכון
בגבולי זבולון עד היום.

הנני דו"ש נאמן באהבים

גרשון חנוך העניך בהרב הגאון הקדוש מאיזבצא זללה"ה

(א) על פי דברי הכתוב (דברי הימים א', יב לד) "מזבולון יוצאי צבא עורכי מלחמה בכל כלי מלחמה
חמשים אלף ולעדור בלא לב ולב". ופירשו הקדמונים ז"ל (רש"י ורד"ק) היינו בכל ליבם,
שלא היה להם ב' לבבות כי אם לב אחד שלם אל דוד ע"ש. וכן נוסח תפלת הושענא רבה
"למען באי לך היום בכל לב, שופכים לך שיח בלא לב ולב". ובידוע שחילזון של תכלת היה
עולה בחלקו של זבולון, ושמה זה נכלל ברמיזה כאן [ויתכן גם שהבליע ברמו שזבולון
בכתוב היו נכונים למלחמת מצווה וכן בזה, וד"ל] (ב) הוא הרב המקובל רבי ששון ב"ר
משה פרסיאדו בעל המחבר ספר "שמן ששון", מחשובי מקובלי ירושלים עיה"ק ת"ו. וע"ל.

בשולי מכתבו של רבנו זי"ע, יש להוסיף כדלקמן:

המקובל בעל "שמן ששון" הנזכר בדברי רבנו זי"ע, הוא הגאון המקובל רבי ששון ב"ר משה, מחכמי המקובלים בירושלים עיה"ק. וזה אשר נכתב עליו בספר "תולדות חכמי ארץ ישראל" (לי' גלים, ירושלים תשל"ח), בערכו:

"רבי ששון ב"ר משה, נולד בכוסניה (=שבמדינות הבלקן). הגיע לארץ ישראל עם אחיו הגדול רבי אפרים, והיה מגדולי ירושלים וחסידיה, פרנס ומנהיג קהילת "בית א-ל" שנים רבות. חיבר ספר "שמן ששון", חמשה חלקים בקבלה. הוציא לאור את "ספר התכונה" להגה"ק רבי חיים וויטאל (ירושלים תר"ך). נפטר בירושלים ביום י"ח ניסן תרס"ג, והוא בן שמונים שנה". (ע"כ)

*

והנה מבין השיטין של מכתב תשובת רבנו זי"ע נראה, כי הגאון רבי עקיבא יוסף שלזינגר באחד ממכתביו האחרונים, ניסה להסב ולעורר את תשומת לבו של רבנו זי"ע לכך, שמתוך ספרי חכמי העמים משתמע, שהחילזון אשר שימש בימי קדם לצביעת התכלת בציצית, מין אחר היה (=שכפי הנראה מתוך ספרי חכמי העמים כבר בתקופה זו, הרי החילזון ששימש לצורך צביעת צבע התכלת בתקופה העתיקה של זמן בית המקדש השני, היה החילזון הידוע אצלם בלשונם בשם "פורפורה", או "מורקס" בשפה של היום, והאריכו מזה חוקריהם בספרים השונים).

ואכן, כפי שמתברר במקום אחר מכתבי הגאון רעק"י בעצמו, כמסיד לפי תומו, שהוא היה מברר בעת עסקו בד בבד אודות דעת חכמי הטבע והיסטוריונים של האומות, בכדי להיוודע דעתם בעניין, וכפי שעולה במפורש מן השורות שלפנינו:

"הנה הגאב"ד דהעכבערג במדינת אשכנז, מוהר"ר משה אלחנן פנחס וועכסלער זצ"ל, שלח אליי השגות והוספות על "ברית עולם קמא"... ובעוה"ר נשאר באמצע מלאכתו מלאכת הקודש..

"כי בעניין אחד עשה חסד עמי, בדבר המחלוקת אשר היה ברוסי"א בעניין תכלת לציצית אשר המציאו גדול אחד זצ"ל - ופלפול ארוך שהיה אצלנו, כמובא בתשובותי אי"ה אם ה' יהיה בעזרי להוציאם...

"ובקשתי ממנו כי לא נסמוך על הפלפולים, בעניין אשר איכא לברורי [=לברר] מן דורשי קדמוניות, על מהות התכלת. וטרה ודרש אצל חכמי

העמים באקאדעמי"ע בלייפציג להוציא את ידיעתם בזה, ושילחם אליי, ויבואו העתקות אלו בתשובותיי הנ"ל אי"ה...". [עכ"ל]

[מתוך הקדמה לספר "ברית עולם אחרון" להגאון רבי עקיבא יוסף זצ"ל]

כנגד ידיעות הללו שקיבל דרך ידידו הגאב"ד העכבערג הנ"ל, שבירר לבקשתו אצל חכמי 'האקדמיה' ושלח אליו החומר כאמור, והוא שלחם לרבנו לשמוע חוות דעתו בנידון דבריהם הנוגעים בעניין זהות החילזון, רומזים כפי הנראה דברי רבנו זי"ע במכתב תשובתו אל הגאון רבי עקיבא יוסף ז"ל, כמה שכתב רבנו בזה הלשון:

"זמה שכתב מספרי העמים – 'בעזרת השי"ת את הכול ידעתי וראיתי... אכן, אין הסימנים שהבאתי (=במאמרים 'שפוני טמני חול' ו'פתיל תכלת') רק במין אחד"!!..

[עכ"ל קדשו של רבנו, כמובא לעיל]

היינו, שבאותו מין החילזון (=הנודע בשמו הלטיני "סעפיא אופיציונליס"), אותו זיהה רבנו זי"ע כחילזון התכלת, אשר מזמנו נעשית ת"ל צביעת התכלת עד לימינו אנו, רק בו מצויים סימני החילזון של התכלת כמקובל אצלנו מחז"ל, ולא בזולתו.

כלומר ובמילים אחרות, רבנו מודע היה מראש ומקדם לידיעת חכמי 'האקדמיה' של האומות, אשר כבר בזמנו (ויש עוד מקודם) היו מצדדים לפי מסקנת מחקריהם הארכיאולוגיים וההיסטוריים בסברה, שהחילזון שמזמנו צבעו התכלת לציצית הוא אותו המין ידוע ששימש אצל האומות מימי קדם לצביעת הפורפורה, דהיינו המורעק"ם. אכן, כמו שכותב רבנו בהדיא במכתבו כאן, לא מן השם הוא זה, לפי שאין בו בחילזון ההוא הסימנים של חז"ל, שהם [סימני חז"ל בגמרא] נמצאים בשלימות רק במין שמצא רבנו זצ"ל וזיהה בו את החילזון של תכלת, כמתבאר בספריו באר היטב ובפרטות. לכן אי אפשר להסתייע בידיעות' חכמי האומות בדבר שאינו מסכים לדעת חז"ל, וצאי לך בעקבות הרועים מסורת חכמי התורה.

*

ומכאן תשובה גלויה וניצחת לאותם חכמים בעיניהם שבימינו, אשר מתיימרים לומר כי בנמצא מין חלזון אחר אשר לדעתם (שאינה על פי דעת התורה) מזמנו צבעו התכלת, ועוד מגדילים לעשות ולחוות דעתם, כי לולי היה רבנו זי"ע חי עמנו בזמננו, כי אז בוודאי ומבלי ספק היה מודה בדעתו שזוהי התכלת האמתית, לאור הנתונים והפרטים שהתבררו מזמן רבנו ועד היום, שכאלו לא היו

ידועים כלל בתקופת חיי רבנו, והיה מורה כביכול ללבוש את התכלת העשויה מן החילזון ההוא דווקא.

אולם מלבד שאין מהצורך לפי דעתנו להשיב על דברים כאלה שלא מן החכמה הם נאמרים – הנה הרי דברי רבנו זי"ע מורים במפורש היפך דבריהם, שכן כפי העולה במפורש מן המכתב המובא למעלה יוצא באופן ברור, שרבנו זי"ע בעצמו ראה וגם הכיר מקרוב את דעתם של חכמי העמים. ואולם למרות הכול, מתוך רוחב דעתו ועוצם בקיאותו של רבנו זי"ע, אשר כל רז לא נעלם ממנו בנגלה ובנסתר, ולהבדיל בחכמת העמים שהן בבחינת "לרוקחות ולטבחות" לתורה – הכריעה דעתו הקדושה "על פי סימני הגמרא וחז"ל" היפך דעה זו, שאותה כאמור דוחה רבנו מכל וכל. אלא קבע להלכה ולמעשה על פי דעת תורה והלכה ברורה, כי חלזון התכלת הוא אותו המין הידוע שנקרא "ספּיַא אופּיַינְלִים" דווקא, אשר ממנו ת"ל נצבעים אלפי פתילי תכלת לאחב"י מידי שנה בשנה עד עצם היום הזה.

ובאמת, כל מי שעובר ולומד היטב את דברי רבנו זי"ע מבפנים, ורואה באיזה דרך ואופן מפרש רבנו על פי דעת תורתו את סימני החילזון כפי שנמסרו ופוזרו בדברי חז"ל הקדושים הלוא היא בספרתם – ובמיוחד דברי רבנו הרמב"ם ז"ל בסימני החילזון – הרי מבין הוא מעצמו כי לא יתכן חלזון אחר, מלבד אותו שזיהה רבנו זי"ע בעצמו, ובוודאי שלא אותו חילזון שזיהו הם על פי חכמי האומות וכאמור, שאינו עונה על סימני החילזון שנאמרו בעניין. אולם תועלת ידועה יש במכתב האמור לגבי העניין המדובר, (מלבד עצם דברי קדשו ז"ל כמובן), והוא: שלעומת הטענה הנטענת כאלו נעלמו כביכול מרבנו זי"ע דברי חוקרי ומדעני האומות בעניין, עתה מתברר היטב, שעיקרי הדברים ידועים גם ידועים היו לפניו, שכן עצם ההשערה (או הקביעה, כל שיטה כסברתה) ידועה הייתה כבר אז, ורבנו זי"ע שללה מכל וכל וסירב לקבלה ואף לשמוע זה, מחמת שלילת "הסימנים" (ואולי עוד סיבות) וכאמור.

אי לכך, למרות שבמשך כל השנים הרבות שעברו מני אז נוספו כל מיני חומרים בנדון, מכל מקום אין הדברים נוגעים כמובן אל עיקר "הסימנים" של החלזונות למיניהם, שאלו כמובן לא השתנו מאז כלל וכלל, אלא כל מה שנשתנה היינו בעיקר בחינת "הממצאים הארכיאולוגיים" שנמצאו בשטח כביכול, או שיטות הצביעה השונות וכדומה, או דברי חכמי האומות בצביעת הפורפורה שלהם, מה שאינו מעלה ואינו מוריד לגבי סימני החילזון, שלפי דעת תורה הם בלבד אלה הקובעים לגבי זהות החילזון שצובעים בו התכלת. ודוק, כי פשוט וברור הוא לכל מבין והולך ישר.

לסיום, כדאי להוסיף כאן קטע מדברי הגאון רבי עקיבא יוסף שלזינגר הנזכר, מן השורות שהוסיף לאחר תשובה זו, אשר מדבריו שם ניכר וכולט עד כמה היה הוא אחוז רגשי התבטלות כלפי גדלותו הענקית של רבנו זי"ע, וכפי שהדברים משתקפים מהשורות דלהלן:

"אמנם, אותו גאון בגדולתו, הלוא נודע בשערים פלאי פלאותיו אשר עשה ב"מסכת כלים" וסדר טהרות ושאר חיבורים, עד כמה רב גבוריה (=כוחו).

וסופו הוכיה, שנפטר בקדושה נפלאה, אחרי שסבל כל כך הרבה ייסורים של אהבה. כי הרופאים רצו לתת לו סם לישון, ולא רצה כי אם סבל הייסורים באהבה, ולא יכלו הרופאים להאמין שיכול לשאת הייסורים, ולהדליק עוד כל נרות החנוכה, תמחו מראות.

נפטר בסימן יפה כאשר נכנס 'בכי טוב' (=רמז על פטירתו של רבנו בחודש טבת כדלקמן), כמובא בספר "קרניים", מובא בילקוט ראובני פרשת לך לך 'תקבר 'בשיבה 'טובה ר"ת 'טבת', ועיין שם באורך – אחר חצות לילה, ולא הניח יום בלא תורה ומצוות, על זאת התפלל כל חסיד. על כן בלי ספק מלבד שהוא מיוחס מזרע מלכות בית דוד זי"ע"א, צריכים לחוש לכבוד מלכים למלכא דרבנן כאלו:

(ע"כ לישון קדשו של הגאון ר' עקי"י זצ"ל)

(צילם: פרץ כהן)

מכתב שנשלח אל כ"ק מרן אדמו"ר הגה"ק רבי שמואל שלמה זצוק"ל, ובו בקשה לשלוח לירושלים עיה"ק ת"ו כריכות "תכלת"

מכת"י הרה"ג רבי שמעון שלזינגר זצ"ל מירושלים עיה"ק, בן הגה"צ המפורסם רבי עקיבא יוסף שלזינגר זצ"ל בעל "לב העברי"

בעזרת השי"ת, יום ו' עש"ק ויקרא, י"א אדר שני תרצ"ב, בתוככי ירושת"ו

לידיד בן ידיד, ידיד ה' וידיד ישראל, ארי בן ארי, האי ניהו הגה"צ המפורסם, בוצינא קדישא, חסידא ופרישא, פאר מקדושים, כקש"ת מהור"ר שמואל שלמה שליט"א למשפחת ליינער, האדמו"ר מראדזין

אחר דרישת שלום תורתו, כיאות להדרת גאונו.

באתי לחלות בזה את פני קדשו בדבר מצווה חביבה, והיא:

בטח ידוע לכ"ק, שאדמו"ר הגאון הצדיק המפורסם מוהר"ר עקיבא יוסף שלעזינגר זצוקללה"ה מחבר ספר 'לב העיברי', היה מעריצו של מרן זקנו הגאון הצדיק מאור הגולה 'בעל התכלת', ובפרט בעניין התכלת, כאשר מרן זקנו מעתיק מכתבו בספרו הק' 'פתיל תכלת'.

גלל זה, איוותה נפשי גם כן אני, לקיים מצוות ציצית כתיקונה. וחיפשתי פה חוטי תכלת, ולא מצאתי את שאהבה נפשי. לכן אין לי עצה אחרת, כי אם לפנות לכ"ק שימלא בזה את מקום אבותיו הקדושים, שהיו רגילים לשלוח למרן אדמו"ר זיע"א חוטי התכלת. אבקשו בזה להמציא גם לי את התכלת, ואני מוכן לשלם כאשר יושת, או לכשירצה אשלח לו ספר 'לב העיברי' שהדפסתי מחדש עם הרבה הגהות והוספות מעצם כתי"ק.

שלא יהיה מכתבי ריק מדברי תורה, אסיים בזה שהביא מרן אדמו"ר זיע"א בספרו 'תורת יחיאל' פ' בראשית, וזה לשונו:

"פלא ראיתי בפייט קרובץ של פורים אצל 'גואל ישראל' לסימן גאולה, אשר ימצאו את התכלת. וכעת נדפס ספר 'פסול תכלת' [וכתב] אשר גדול אחד זצ"ל המציא תכלת, אשר הלבישו בו כמה אלפים ברוסיא. וז"ל הפייט: "זה הכנה לאות לתיקון אריאל, תכלת ידה עשות לגאולי א-ל" עכ"ל. כן ייסד הקליר,

שהוא רבי אלעזר ברבי שמעון לדעת התוספות חגיגה ה' ע"א ע"ש. וגם בעיניי
ייפלא, עכ"ל אאמו"ר זיע"א.

ואחרי שבא כבר הסימן, יהא רעווא שהשי"ת יחיש את גאולתנו ופדות נפשנו בביאת
משיח צדקנו במהרה בימינו אכ"ר.

כה דברי ידידו המשתחויה מרחוק מול הדרתו

שמעון שלזינגר,

בלאאמו"ר הגה"ק מחבר ספר 'לב העיברי'

תשובת כ"ק מרן אדמו"ר הגה"ק רבי שמואל שלמה זצוק"ל

על המכתב

ב"ה יום ד' כ"ב אדר ב' שנת תרצ"ב לפ"ק

כבוד הרב הגאון הגדול מעוז ומגדול צנא מלא ספרא, חריף ובקי, מגזע תרשישים בנן
של קדושים וכו' וכו' כש"ת מו"ה ר' שמעון שלעזינגער שליט"א, חונה בתוככי
ירושלים תובב"א

אחר דרישת שלום כ"ת, מכתבו אליי בדבר התכלת הגיענו. והנני מוכן למלאות
מבוקשו. אך לא נדע איך לשלוח לו. כי לפי הנשמע בהרבה מדינות, אם שולחים חבילה
גדולה על בחינה (מוסטער אהננע ווערדע) מחתכים אותה על הצאל-קאמער לחתיכות
דקות.

לכן אבקש להתוודע ולכתוב לנו אם לשלוח לו על ידי "מוסטער אהננע ווערדע", או
לשלוח חבילה סתם, ואז תלך דרך צאלל-קאמער. וכאשר יגיענו תשובתו, נשלח לו
תיכף.

ובזה הנני דורש שלום תורתו מברכו בחג כשר ושמח,

שמואל שלמה ליינער

בהרב הגאון הקדוש זלה"ה מראדזין

לואאל ראה בהתנהגותי
אין מרדכי יוסף אלעזר ליינער זל"ה
מראדזין
ווארשא, טווארדא 10

ב"ה, יום... פ' אמונת פ"ה... שנת תרצ"ג לפ"ק.

כחצי הרב (הגאון) הגדול מוזל אנגלו צנ"ה
חזק מאלץ חסלעטע סוף אל קולום פו' פו'
כ"ה מ"ה ל' אמונת קלויזענאגער אלעס
חולק הימפני ונילום תלמוד

אחריכך, אכנס יזלו הפעם היפסות-המיוענת, והיא מאן אמאזות אהליו וילן לו נפץ וילן
אלות לו מי אפי כאלעד ההרה אבינות זמ אלומים חקולה אמתר על החונה
(מאסטע זיהנג-וודגד) מתחפס אוחק על הצול-קומער אומעלות צקות, אן אהליו
אפילווד ולכמע למן זמ אלוח לו ק"י "מאסטע זיהנג וודגד" או אלוח חקולה סתם וזכ
תלך דין הצול-קומער, אפולר ומקומן תלומד אהגז מ חתך,
אכה הוא דעלית מקפסו חתך כלל וזמח, למול אלומ אהלר אלומ וזכאז

צילום כתי"ק מכתב מרן אדמו"ר כ"ק רבי שמואל שלמה זי"ע מראדזין, להרה"ג ר' שמעון שלזינגר זצ"ל (בן הגה"צ רעק"י זצ"ל מירושלים עיה"ק בעל מחבר ספר 'לב העיברי')

התנור המיוחד להרתחת דם החילזון – מבט מבפנים

בעניין זהות דג התכלת

(מתוך הקובץ "אור ישראל", גיליון יא, תשנ"ט – בעריכה חדשה ובתוספת מרובה)

במשך שנת תשנ"ט, הופיעה בין עלי הקובץ התורני "אור ישראל" היוצא לאור בארצות הברית, סדרת מאמרים התומכת בחילזון ה"מורעקס" המחודש, בתור החילזון היחידי שממנו יש להפיק את צבע התכלת בציצית, בהתאם לחוות דעתם של המדענים וחוקרי הטבע התומכים בגישה זו, מטעמיהם שלהם. הרב הכותב, השתמש במאמרו בהנמקות שונות, ביניהן גם הלכתיות, בכדי להצדיק את הגישה הזו, כשבין היתר דחה את גישתה של ראדזין בנושא, וקרא לציבור התורני ללכת בעקבות הדברים.

באותה שנה, בעקבות כתבות אלה, הופנתה בקשה לעבר כתובתו של כ"ק אדמו"ר שליט"א (= היה זה עוד בחיים חיותו של כ"ק מרן אדמו"ר מוהרא"י זצלה"ה), כי יגיב על הנכתב, ויציג בין עלי הקובץ "אור ישראל" את עמדתה של "ראדזין", הדוגלת כידוע בתכלת המפורסמת, המסורה בידינו מאז ומקדם לפי הקבלה והמסורה של כ"ק מרן גאון הגאונים אדמו"ר זצלה"ה "בעל התכלת", ואשר הימנה אין לזווע וממנה אין לשנות.

למרות שגישתו מאז של כ"ק מרן אדמו"ר זצלה"ה, מני הופעת התכלת החדשה של המדענים, גרסה תמיד סגנון אחד, והוא - כי אין מן הצורך ועניין לנו להגיב כלל על סוג דברים אלו, וכי אצלנו ולגבינו אחת היא מה שיאמר זה או יסבור אחר, שכן "אנו אין לנו אלא דברי בן עמרם"! (=כלשון קדשו) - מכל מקום במקרה זה, לאחר שנעשה פרסום באופן בוטה בקובץ תורני המוגש לציבור הרחב של חסידים ובני תורה, עלתה אז הסברה לפני כ"ק אדמו"ר שליט"א (בפרט לאור הפנייה האמורה), כי במקרה שכזה "לא עת לחשות" היא, וכי על מצב כזה נאמר בפסוק "כי אם החרש תחרישי בעת הזאת" וגו', בפרט כאשר הדבר נוגע בכבודו כבוד התורה של כ"ק מרנא שר התורה גאון עוזנו אדמו"ר זצלה"ה, אשר הללו לצורך קידום עניינם בין השאר אף חיפו עליו דברים שלא כן הוא כמובן (את דעתו של כ"ק מרן אדמו"ר זצלה"ה אי אפשר היה לקבל אז, לרוב חולשתו באותם הימים בערוב ימיו).

כתגובה התפרסם אפוא המאמר דלהלן, שבו נדחות אחת לאחת 'הטענות' השונות שהועלו כביכול כלפי התכלת של מרן אדמו"ר זצלה"ה, וכן לא נפקד הימנו צרור שאלות נוקבות כלפי התכלת שהוצעה כביכול על ידם. מאמר זה הופיע כאמור בקובץ "אור ישראל" למעלה עשרים שנה (תשנ"ט, גיליון יא), ולמרות שהדברים נכתבו בתמצות, וגם בנושא התכלת נשפך הרבה מאד דיו מאז (לרגל ההתעניינות הגוברת והולכת לגבי האפשרות לקיום מצווה יקרה זו) - מכל מקום מאמר זה גם עתה לא נס ליחה, והינו בבחינת "מועט המחזיק את המרובה", ואידך זיל גמור. והיות שאין הדברים מצויים אצל כולם, וכן מפאת הזמן הרב שחלף מעת פרסומו, הלכך ראינו תועלת בעלותו לדפוס בשנית, בשינויים והוספות, למען תרבה הדעת ולקיים הכתוב "על פי התורה אשר ירוך.. לא תסור..!"

מערכת "תפארת ראדזין"

לכבוד מערכת הקובץ הנכבד "אור ישראל" ה' עליהם יחיו,

קראנו בתשומת לב את מאמרו של הרב.. בנושא "קיום מצוות תכלת בציצית בימינו", שהופיע בקובצכם.

ברצוננו להתייחס בקצרה למספר נקודות שהועלו במאמר הנזכר (אמרנו "בקצרה", משום שהרבה אפשר לכתוב בנושא זה, והדברים עתיקים. אולם דבר זה מצריך מאמר ארוך, ונקווה שעוד חזון למועד אי"ה).

נתחיל אפוא מהסוף – תכלית המאמר האמור, שמטרתו להראות באצבע כי חלזון "מיורעקס" (murex) הוא הוא חילזון התכלת המבוקש, שעל ידו צבעו ישראל את חוטי התכלת בציצית - ובאמצעותו ניתן גם כיום לצאת ידי חובת מצוות התכלת בציצית.

בנידון זה, נזקקים אנו לשתי קטגוריות שונות, שרק על פיהן יש בידינו להכריע אם מצאנו צבע התכלת המבוקש, והן: א) זיהוי החילזון, שממנו צבעו ישראל תכלת בציצית, ב) לפי הצבע המופק מן החילזון, שעליו להתאים עם גוון התכלת הדרוש מצד ההלכה.

א. זיהוי החילזון וסימניו:

בכדי לזהות החילזון של התכלת, יש צורך בראש ובראשונה להתוודע דרך מקורות חז"ל והפוסקים, מה הם "הסימנים" המובהקים שבחילזון, שעל פיהם ניתן אולי לזהות חילזון זה כיום. הרי בידוע כי "סימנים דאורייתא הן", ועל פי סימנים מתירים גם אשת-איש עגונה לעלמא.

ובכן מהראוי להקדים כאן בקצרה, שפעמים רבות נזכר השם "חלזון" בדברי חז"ל בהלכה ובאגדה או במדרשים, אבל במקומות מסוימים אין ברור כי מדובר שם בחילזון-התכלת דווקא, שכן כידוע כמה וכמה מיני חלזונות יש. ולפעמים יש בזאת חילוקי דעות בין המפרשים ז"ל בעצמם, באיזה סוג חילזון מדובר, ובחלק מן הגמרות אף ידוע במפורש כי לא דיברו שם מסוג חילזון התכלת, ואכמ"ל.

אולם גמרא אחת ישנה, שבה מדובר במפורש ובוודאי, ואליא דכולי עלמא, בחילזון התכלת ובסימניה. גמרא זו מצויה במסכת מנחות דף מ"ד ע"א, וזה לשונה:

"תנו רבנן:

"חלזון זה, גופו דומה לים, וברייתו דומה לדג, ועולה אחת לשבעים שנה, ובדמו צובעים תכלת, לפיכך דמיו יקרים" (ע"כ).

רש"י:

"גופו. מראה גופו, דומה לים: וברייתו. תבנית דיוקנו: (וכן פירש רבנו גרשום, שם: "צורתו").

לפנינו בגמרא אפוא, שלושה סימנים מובהקים - בחלזון של מצווה לצורך ציצית:

(א) מראה גופו של חלזון, דומה לים; (ב) תבנית דיוקנו של החלזון, דומה לדג; (ג) ועולה אחת לשבעים שנה.

והנה, לגבי 'סימן' השלישי הנזכר בגמרא "ועולה אחת לשבעים שנה", דן באורך מרן "בעל התכלת", לגבי משמעותו המדויקת, ולאחר שקלא וטריא וראיות שונות, העלה, כי אין משמעות עניינו שבמהלך אותם שבעים שנה שבין עלייה לעלייה אינו מצוי כליל, שכן ראיות מוכיחות ישנם מן הגמרא שאין הדבר כן, וגם הרמב"ם בסמנו את החלזון של התכלת (בפ"ב מהלכות ציצית, ה"ב), אינו מזכיר כלל סימן זה (ובמסכת ציצית הגרסה היא "אחת לשבע שנים" ע"ש). אלא כוונת הגמרא בזה לציין ולבאר יוקר דמיו של תכלת וטעמו, לפי שאין החלזון המשמש לצביעה מצוי בשפע כשאר מיני דגים, אלא דרכו להתחפר הרבה בקרקעית הים ("שפוני טמוני חול") ואין צידתו קלה ככל הדגים, ורק אחת לשנים רבות, נפלטים מן הים העמוק חלזונות רבים ממין זה ועולות על היבשה, ואז נוח לצוד אותם באסיפה בידיים. הלכך אין סימן זה כפשוטו, מהווה מכשול למציאת החלזון בימינו (=וכמבואר באורך במאמר "שפוני טמוני חול").

אולם שני הסימנים של הגמרא: **גופו דומה לים, וברייתו דומה לדג, הינם ללא ספק ולכל הדעות, סימנים מובהקים של הגמרא, לסימון ולזיהוי 'חלזון התכלת'.**

והנה, חלזון ה"מורקס" המוצע כאמור על ידי המדענים כדג התכלת, אינו עונה על אף אחד מן הסימנים-הקריטריונים האלו – וכפי שיבואר לפנינו:

גופו של חלזון "מורקס" - אינו דומה לים

"מראה גופו" של מין חלזון המורקס, אינו דומה לים. אין בגוף החלזון, דמיון כלשהו לים! ואלו ה"צמידה הביולוגית" שאליו מתייחס הכותב [=מדובר בחומר

ביולוגי ימי, שדבק בקונכיית חלזון 'המורקס' מבחוץ, ומשווה לו למראית העין גוון כחלחל-ירקרק], אינו מתאים כלל לתיאור הגמרא "מראה גופו דומה לים" - שכן הרי אין זה מראה "גוף החילזון" כמובן, כי אם מראה דבר זר הנדבק לגופו! [ומי לידינו יתקע, כי כל יחידה ויחידה אכן הינה בעלת 'צמידה ביולוגית' כזו, וכגון חלזונות שזה עתה נולדו וכדומה? לבד מזאת, הרי 'צמידה ביולוגית מעין זו יש מן הסתם לעוד מיני חלזונות ימיים, לפי נסיבות ומקומות גידולם בים, ואולי אף למיני יצורים ימיים אחרים, שאינם קשורים לחלזונות כלל. אי לכך, קשה לקבל את הסברה, כי זה עצמו יהיה פשר הסימן האמור של הגמרא. ואין הדבר נכנס לאוזניים כלל].

יתירה מזו:

הלוא צמידה זו אינה נצמדת ל"גוף" החילזון עצמו, כי אם לקונכייה העוטפת אותה. הלזה "מראה גופו" ייקרא?

העדר דמיון לדג

בנוסף לכך, חסר בו סימן השני של הגמרא: צורתו של "מורקס", אינה דומה לדג כלל וכלל.

שכן צורת גופה וקונכייתה - כצורת חלזון ימי רגיל, ללא כל סממן ומאפיין שדומה ל"דג"!

אמת - ישנו קושי בסיסי בהבנת 'סימן' זה: שכן איזו צורה ניתן לאפיין בה 'דג', עד שנשווה החילזון אליו? והלוא אלפי אלפים של סוגי דגים מצויים בים, ואינם בעלי צורה אחידה כלל?

ואמנם, רבנו הגאון "בעל התכלת" נדרש לקושי האמור, ולאור כך הוא מוכיח, על סמך ראיות ברורות מן הגמרא ומן הראשונים (ובכללם הרמב"ם), כי 'צורת דג' הכוונה בכך היא, שיש לו 'סנפיר' כדג, שזהו מאפיין מרכזי שהתורה טבעה ביצורי המים הכשרים, עיין בדבריו.

אולם, אף מי שלא יודה בפירוש זה, יודע הוא מהרמב"ם, כי יצורי מים בכללותם נחלקים לשני סוגים כוללים: **דגי מים, ושרצי המים**. לפי לשון הגמרא שהבאנו ("דומה לדג"), ברור שיש לחפש את החילזון הספציפי של התכלת בין קבוצת 'דגי המים' דווקא. ואלו "חלזון המורקס" לעומת זאת, הינו "שרץ המים" אופייני לכל דבר, אשר אין בינו לבין דג ולא כלום.

מה שקורה כאן הוא, שאצל החוגים הדוגלים ב"חלזון המורקס", גרם הקושי האמור בהגדרת "דג" שבגמרא, להתעלמות מסימן זה – ובעצם למחיקה מוחלטת של סימן זה של הגמרא, עד כי הפכוהו לבלתי רלוונטי בעליל. נשאלת כאן שאלה: הייתכן? האמנם ניתן להעלות על הדעת למצוא כביכול "חלזון של תכלת" על סמך דעת חכמינו ז"ל – עם או בלי להסתייע בחפירות ארכיאולוגיות למיניהן, עם או בלי הסכמת חכמי האומות כדוגמת פרופסורים באוניברסיטאות וכדומה (שמאמרי הגמרא ודברי חכמינו ז"ל אינם נר לרגלם בעניינים כאלה וד"ל) – ובו בזמן להתעלם כמעט כליל מסימן שבסימני הגמרא המובהקים, או להסיטם ממשמעותם הפשוטה, המבוארת במשנת ראשונים כמלאכים? האומנם "זו דרכה של תורה"?

דמו של חלזון שחור כדיו

הרמב"ם ז"ל, בתארו את החילזון שבו צובעים התכלת בציצית, הריהו כותב כדלהלן:

"**לוקחים דם חלזון**, והוא דג שדומה עינו לעין התכלת, ו**דמו שחור כדיו**, ובים המלח הוא מצוי", **עכ"ל הרמב"ם** (=בפרק שני מהלכות ציצית, הלכה ב).

רבנו הרמב"ם, בבואו להגדיר ולתאר את חלזון התכלת, מגדיר אפוא גוון דמו שהינו "שחור כדיו" (=על מקור דבריו אלו של הרמב"ם, נשתברו כמה קולמוסים, ולדעת רבנו ז"ל בספרו, לבטח היה בידי הרמב"ם איזה מקור קדום לדבריו, כפי שנודע הדבר שחלק ממקורות הרמב"ם נמצאים במדרשים אבודים מאתנו. ובמקום אחר, מביא רבנו כי דברי "זוהר הקדוש" בעניין, עמדו לנגד עיני המורה הגדול).

והנה, כאשר באים לבחון דמו של ה"מורקס", אנו מוצאים אותו בעצם שקוף לגמרי! כעדותם של בעלי מקצוע. ואלו העובדה שמתחשב בה הרב הכותב, שלפיה דם "המורקס", כשהוא מצטבר על שולי הקדירה הוא משחיר, לפי שנוצר אז בדפנותיה כמין משקע שחור – כל זאת אינו נוגע כמובן לתיאורו של הרמב"ם, המגדיר את גוון הדם בעצמו שחור, עוד בטרם ניגשים לצביעה.

מסיבה זו עצמה, גם יש לדחות את ה"יישוב" החדש הרווח לאחרונה, ולפיו, כאשר שלפוחיות הצבע של ה"מורקס" נערמות יחדיו בכמות, הריהם משתקפים במעין ברק שחרחר (ואף צרפו תמונה לכך). שכן אף זאת בעצם אינו צבע הדם שבתוך החילזון, שהינו נוזל שקוף כאמור – אלא זהו גוון המתקבל בדם רק לאחר פירוקו בכמויות, כשהם נצברים בכלי למטרת הכנתם לצביעה. ואלו הרמב"ם ז"ל, הלוא ברור מללו

כשהוא כותב "והוא דג.. ודמו שחור כדיו"! משמע אפוא שהדם שלו כשהוא נתון בקרב הדג (או החילזון), הוא בעצמו נוטה לגוון שחורחר.

[והנה לאחרונה ניסו להתחכם בתשובה אחרת, לאחר שמצאו כביכול בחלק מחלזונות המורקס, שבפתח המקום שמשם יוצא נוזל הצבע, מונח כעין 'וריד' שחורחר, ובתוכו או מתחתיו מרוכז ומצוי החומר הצובע. וזוהי לדעתם כוונת הרמב"ם שכתב "ודמו שחור כדיו". והנה, כמה מן הדוחק והעקימות יש בפירוש זה, כמו גם ב'הסבר' כאלו הרמב"ם 'ינק' את המידע האמור מתוך ספרו של הפילוסוף אריסטו במדע בעלי החיים, המתאר במקום אחד את דם החילזון כ'שחור' (מתברר כי גם שם הכוונה בהצטברו ביורת הצביעה, ולא בדג עצמו וכו'). רק לחשוב, כי מקורות הרמב"ם בספר משנה תורה שלו (בנבדל כמובן מספרו "מורה נבוכים" העוסק מלכתחילה בפילוסופיה) נובעים מחכם האומות כפילוסוף אריסטו, שעל פיו יישק דבר הלכה... ודברים הללו, הלוא נעתקו בספרי כל גדולי הראשונים, כמו סמ"ג, רבנו בחיי ועוד, כולם כאמור ינקו בכלי ראשון ושני ושלישי, מספרו של פילוסוף האומות על בעלי חיים. ראו נא לאן דברים מגיעים!]

(ואכן "בדג הדיו" שזיהה רבנו, מתקיים בו בשופי הסימן האמור, בהיות דם החילזון שבו צובעים לאחר מכן, בעל גוון חום כהה שחורחר עוד מעת היותו בגוף החילזון. שכן בדם זה כידוע "מבלבל" הדג את האויב שמנסה לתוקפו, בזריקתו הדיו שבקרבו לתוך המים, שעל ידי זה נוצר ענן כהה במים עד שהאויב אינו מוצא את טרפו, ואלו הוא בעצמו בינתיים חומק בשלום לדרכו.. השווה תיאורו המפורט של רבנו זללה"ה, בהקדמתו למאמר "פתיל תכלת").

כל הסימנים שבגמרא – מצויים בחלזון שמצא רבנו

לסיום קטע זה, יש להדגיש שוב:

"כל" הסימנים של החילזון, המבוארים בש"ס [בגמרא מנחות ובמקומות אחרים, כפי שרבנו ליקט ומצא במאמר "שפוני טמוני חול"] וברמב"ם, והנוגעים לתיאורו של חלזון התכלת, מצויים בחילזון אחד ויחיד, שהוא מין ה"ספיה" (דיונון הרוקחים), אותו זיהה רבנו הגאון בעל התכלת זללה"ה כחלזון התכלת.

חלזון זה, מצד אחד עטוף במעין קונכייה קשיחה על גבו (ואף שאין הקונכייה עוטפת את כולו כדוגמת חלזונות הים המוכרים, אבל 'עוטפת' את חלקו העליון של הדיונון לכל אורכו ורחבו). הלכך, נחשב הוא בימי חז"ל לאחד ממיני החילזון, אשר כשמו כן הוא, ועד היום מסווג הוא במדע הזואולוגיה הימית כמין ממיני הרכיכות, שעליהן

נמנות כלל החלזונות הקלאסיים המוכרים (אצלנו). ואלו ייחודו של מין זה לעומת 'החלזונות' המוכרים הינו בכך, שהוא בעל 'סנפיר', שבעזרתו הוא שט במימי הים בחופשיות (דבר הנמנע מחלזונות ימיים רגילים), בזמנים שאינו שט, הוא מתחפר בחול שבקרקעית הים. דמותו מוארכת, דומה הוא לדג בסנפירו ובכוח השיט שבו, ואף גופו דומה הוא לים כמתואר בספרי רבנו, כל זאת לצד היות דמו שחור כדיו, ככל האמור.

יצור ימי נוסף, העונה על כל הסימנים שחז"ל והרמב"ם מגלים ומודיעים לנו – ככל הידוע אינו בנמצא.

מראה גוון התכלת – וזיפו בקלא אילן

(ב) הרב הכותב מזכיר בדבריו את דברי הרב הרצוג, המתבסס בין השאר על מראה התכלת, שהינו קרוב למראה ה"קלא-אילן" שבו זיפו בימי חז"ל את צבע התכלת, צבע שעד היום הינו ידוע כצבע "האינדיגו".

הבחינות הכימיות מצאו כיום דמיון מוחלט, מבחינת ההרכב הכימי, בין בד הנצבע בדם ה"מורקס", לבין אריג הנצבע בצבע ה"אינדיגו". ובכן קשה: במה יוכר אפוא בין דבר הנצבע בתכלת, לדבר הנצבע בקלא אילן, אם תוצאת האנליזה הכימית של שתיהן, שווה היא? מיישב הרב הכותב: שבכל זאת נשארים חלקים של 'צחצוחי פְּרֹמוֹ', ובזה ניתן להכיר ההבדל בין תכלת לקלא-אילן. ע"כ דברי הרב הכותב.

אכן לעומת קושייתו, שהיא באמת חזקה ומכרעת - הרי תירוצו לעומת זאת, הינו חיזור וקלוש. שכן הבדיקה שבגמרא בין תכלת לקלא-אילן, אינה מבחינה ככל הידוע ב"צחצוחי פְּרֹמוֹ", וכבר העירו החוקרים העוסקים בכך, כי שני הגוונים, גם "מורקס" וגם "אינדיגו", עומדים בבדיקות הגמרא (כפי שהם פירשו אותם), נשאלת אפוא השאלה: אם כך, שמא מכאן תבוא הראיה כי התכלת שבידם, אינה הנכונה? שהרי יש בה מה שיש בקלא-אילן, קרי: "אינדיגו", ובשניהם תוצאת הבדיקה שווה? אלא אם כן לא הבינו אל נכון את בדיקות הגמרא, מה שלפי עדותו של האדמו"ר מראדזין, הוא זצ"ל כן הבינו היטב, ואף בדק לפיהן, והתוצאות אכן התאימו לחידושו.

התמיהה מתחזקת שבעתיים, כאשר לצורך חיזוק דעתו מביא הרב הכותב מדברי "ספרי", לפיו יוצא שהיו מוסיפים עוד צבענים לקלא-אילן. לפי זה, בעצם נופל מכל וכל יסודו בהגדרת גוון התכלת, מכוח דמיון השורר בינו לבין "קלא-אילן". שהרי אם כן, יתכן בעצם כי דמיון שבין קלא-אילן לתכלת נובע לא מכוח "קלא-אילן" לבד, אלא

דווקא מכוח צירוף "קלא-אילן" לצד צבענים נוספים, בו בזמן שגוון קלא-אילן המקורי, ללא התוספות הנדרשים, אינו דומה לגמרי לגוון התכלת. ואם-כן, ההיקש לפיו גוון התכלת צריך להיות בדמיון מוחלט לגוון האינדיגו, שעל פיו מתבססת הנחתם, שגויה בהחלט! מה עוד, שמן הראוי לציין, כי לפי מה שבררנו, הרי גם כיום ניתן להפיק מגוון די רחב של גוונים מצמח האינדיגו בעצמו, ואין לו גוון יחיד דווקא.

יסוד זיהוי החילזון בארגמן קהה הקוצים ('מורקס') בממצאי ארכיאולוגיה ומדע

ג) עיקר היסוד, שעליו מבוסס זיהוי "מורקס" כחלזון התכלת, מסתמך על הממצאים הארכיאולוגיים בחפירות למיניהם, ובמציאת הררי קונכיות בחופי ים התיכון "מסולמות צור ועד חיפה", ואשר זוהו והוכרו כקונכיות חלזונות "מורקס". ומאידך, על הנכתב ומופיע בכתבי חכמי יוון ורומי מתקופת בית שני, דוגמת אריסטו ופליניוס ודומיהם - שמתארים בספריהם את תעשיית צביעת הארגמן שהתקיימה בזמנם.

על כל אלו, יש להשיב בפשטות:

נכון אמנם שנמצאו הררי קונכיות כאלו, ושתעשיית הארגמן מחלזונות הללו התקיימה אכן על חופי הים התיכון במקומות שנמצאו אלו הקונכיות - אולם מי לידינו יתקע, כי קונכיות אלו שימשו גם לתעשיית התכלת **בציצית?** והלוא בכל ספרי אלו חכמי האומות, אין בנמצא אף רמז לכך, כי צבעו בהם צבעי כחול ותכלת, שלא לומר מכך שיהודים (שנואי נפשם!) עסקו לצורך דתם אף הם, בתעשייה זו?

שבחופי הים התיכון התקיימה אז תעשייה מפותחת של צביעת הפורפורה (ארגמן), אשר חלזונות המורקס שימשו להם כמקור עיקרי - זה אינו דבר חדש. אולם, מה שייכות בין כל זאת, לבין תכלת של מצווה? והלוא הגוונים בעצמם שונים זה מזה, זה סגול וזה כחול, ומה עניין זה לזה? בפרט לאחר שרבנו מוכיח בדבריו, כי תכלת של מצווה יש בה נטייה מסוימת לגוון הנקרא אצלנו 'ירוק' (לפי גרסה אחת בגמרא: **"תכלת דומה לים, וים דומה לעשבים"** וגו'), אזי לבטח שלא קרב זה לזה כל היום וכל הלילה. ויש כאן אפוא תערובת גמורה של מין במה שאינו מינו. **והדבר פשוט ומבואר.**

אף אצל חכמי האומות להבדיל – אין הדבר מוחלט אצלם מבחינה מדעית

גם מנקודת מבטם של חכמי המדע (שכאמור אינו עולה בקנה אחד עם ההלכה והמסורה בנקודה זו), אין הדבר מוחלט מדעית כלל. בזמנו דברנו עם אחד מגדולי המדענים, שעסק בחקר צביעת בדים בעולם העתיק ובר סמכא בעניין, והוא הודה בפנינו במפורש, כי מכל מה שנודע להם מנקודת מבטם עד עתה, לא נמצא בידם שום ראיה

מדעית חותכת לזיהוי ה"מורקס" כחלזון התכלת. שכן מבחינתם, כל עוד לא נמצא חוט של 'ציצית' שעברה אנליזה כימית, ונמצא מקור הצבע מאין הוא בא ושבטוח בוודאות כי זה בא מתכלת של מצווה, אין שום ביטחון בוודאות לקבוע זיהוי כזה או אחר.

כדבר הזה שמענו גם מפי אחד מגדולי מדעניהם, מאבות וממציאי שיטת הצביעה הנוכחית מן ה"מורקס", שהודה באוזנינו מפורשות, שעל פי הנמסר במקורות ובהתאם לממצאי המדע עד כה, אין שום ממצא המאשר או שולל זיהוי כזה או אחר, באופן מוחלט. והכול עדיין בגדר האפשרי. דברי המדענים בנושא, נאמרים אפוא רק בתורת 'השערה' ובגדר 'הסתברות' ואומדנה, קרובה יותר או פחות. והלוא במעין זה, ידוע כי דברי המדענים אינם מעלים או מורידים בנושא של הלכה, כל עוד שלא הוכחו דבריהם במעבדה למעלה מכל ספק, ואף זאת כמובן רק כאשר דברי חז"ל ומקורות ההלכה משמשים להם כאבן פינה עיקרי וכיסוד מוסד, מה שכאמור אינו מתקיים כמובן בנושא שלפנינו.

ואילו שאלתם מכוח העובדה, כי לא נמצאו כלל על חופי הים קונכיות או עצמות מן הדיונון, שאותו מזהה רבנו כחלזון התכלת? זו כמובן אינה שאלה או פרכה, ועל כגון זה נאמר הכלל "לא ראינו-אינה ראייה", ויתכן שעוד יימצא ויתגלה. בפרט לאחר שניקח בחשבון את העובדה הידועה, כי העצם הקשה ב"ספיה" (=החילזון שמצא האדמו"ר) [הנרתיק שלו] שימש בכל הזמנים כמרפא למחלת הטחורים ועוד, ונסחר גם בבתי המרקחת, אזי בכך לבד ניתן להסביר חלק גדול מן העובדה שהנרתיקים הללו לא שרדו על חופי הים, כדרך ששרדו קונכיות 'ארגמונים' למשל, שלא נמצא בהם כל חפץ, אי לכך שרדו מהם כמויות ניכרות במקומות שונים.

תמיהה מכוח תהליך הצביעה

תהליך הצביעה: לפי המבואר במאמר הכותב, ובכתבי המצדדים בחלזון ה"מורקס", הרי עצם הגוון הכחול אינו מושג על ידם על ידי תהליך הצביעה גרידא, כי אם באמצעות חשיפה מכוונת של תמיסת הצבע מול קרני השמש.

ואלו בגמרא במסכת מנחות (מב:) כך שנינו:

שאל אביי את רב שמואל בר יהודה, האי תכלתא, היכי צבעיתו לה? [=תכלת זו של ציצית, כיצד אתם נוהגים לצבוע אותה?]. על כך משיב רב שמואל: מביאים דם חלזון, וסממנים (ראה תוספות), וזורקים אותם לתוך היורה, ומרתיחים את תכולתה.

וברמב"ם (פרק ב' מהלכות ציצית, הלכה ב) כותב כך:

"כיצד צובעים תכלת של ציצית? לוקחים הצמר, ושורים בסיד, ואחר כך מכבסים אותו וגו', ומרתיחים אותו וגו', ואחר כך מביאים דם חלזון, והוא דג שדומה עינו לעין התכלת, ודמו שחור כדיו וכו', ונותנים את הדם ליורה, ונותנים עמו סממנים וגו', ומרתיחים אותו, ונותנים בו הצמר, עד שייעשה [הצמר] כעין הרקיע – וזו התכלת של ציצית", עד כאן לשונו של הרמב"ם.

והנה לדבריהם, שנחוצה כאן חשיפה לקרני השמש בכדי שיתקבל גוון התכלת, העיקר חסר לכאורה מן הספר, שהרי לא נזכר כלל מעניין חשיפה לקרני השמש וכדומה. ואף אם נניח שכל צביעתם בחוץ הייתה, מה עשו הללו כאשר צבעו לעת ערב, או ביום המעונן, שמא אז לא עלה הצבע יפה ולא עשו כלום?? זהו דבר בלתי מתקבל על הדעת.

השגותיהם כלפי תהליך הצביעה של ראדזין

(ה) ומה שהעירו על תהליך הצביעה של ראדזין, כי לפי אופן צביעה זו כביכול נשחת כל החומר האורגני (=הצבען שמקורו בחי), והצבע שמתקבל לבסוף אינו כי אם הגוון המלאכותי המוכר בשמו העממי "כחול פרוסי" (=צבע מלאכותי שכידוע הומצא ונתגלה בצרפת לפני כשלוש מאות שנה ונעשה בו שימוש נרחב מאז), וזאת ניתן כיום להפיק מכל חומר אורגני אחר שמקורו בבעל חי אף אינו חלזון זה או אחר, ע"כ תוכן דבריהם. [לגבי חלק הראשון של השאלה, ראה לקמן אות ז]

זוהי טענה שאין בה ממש, כי אין בידינו שום סימן שבימי חז"ל ידעו דבר אודות הגוון הקרוי "כחול פרוסי", שנתחדש במדע הכימיה (לגמרי במקרה!) רק לפני כשלוש מאות שנה, וממילא מכוח זה אין מה להקשות בנידון.

ואפילו נודה בדבר (=שזהו הגוון המכונה כיום 'כחול פרוסי', וכי ניתן כביכול להפיקו גם ממיני בעלי חיים אחרים, מה שאינו בטוח לגמרי בכל מאת האחוזים) - אזי מה חסרון בעצם יש בכך? והלוא על פי ההלכה והמסורה, העיקר הוא כי הצבע יופק מדם מין החלזון המתאים, שעונה על כל הסימנים והתיאורים המבוארים בגמרא ובמדרשים ובספרי הראשונים, והוא נמצא כמו כן מתאים לתיאור החלזון כפי שמופיע אצל הרמב"ם ונעתקו בכל ספרי הראשונים (הרמב"ם כאמור שאב כנראה דבריו מאיזה מדרש שנעלם מאתנו). וכן גם, שתהליך הצביעה יעמוד בתנאים המגבילים לפי דעת ההלכה. ואף גם זאת, כי הגוון שיתקבל לבסוף מן הצביעה, יהיה תואם לגוון שצריך להיות בתכלת של ציצית.

ו) עצם הטענה הנטענת, שניתן כאלו להפיק צבע דומה מבעל חי אחר גם כן (בדגש על מקור מן החי דווקא, שהוא בגדר 'עומד ביופיו', ולא מן הצומח כדוגמת "קלא אילן", הפסול לפי דין הגמרא) - זה אינו חסרון או פרכה כלל. שכן היכן קיים תנאי כזה בהלכה, כי הצבע המופק יהיה ממין חילזון כזה, אשר בלתי ניתן להפיק צבע תואם אליו, משום בעל חי אחר כלשהו? ואם אכן ישנו 'תנאי' כזה, היכן מצוי הוא, ואיה הוא מופיע בהלכה? ועוד, אם אכן ישנו תנאי שכזה, הכיצד ניתן לברר דבר שכזה, והרי "לא ניתנה תורה למלאכי השרת"? ומי לידם של מצדדי 'הפורפורה' והמורקס יתקע, כי את צבעם שלהם, אי אפשר כלל להפיק ולצבוע מכל בעל חי אחר? והלוא אף לדבריהם המפורשים, ניתן כיום להפיק צבע בעל מבנה כימי דומה לדם המורקס, אף מן הצומח, למשל. על כל פנים, איש טרם טרח לבדוק את כל מיני בעלי החיים שבעולם, כדי לבוא למסקנה שאי אפשר להפיקו משום מקור אורגני אחר.

ואם יתעקש מי ויטען, כי אף אם ניתן להפיק מבעל חי אחר, אין בכך כל פגם, ורק כאן בחלזון זה, שאפשר לכאורה להפיק צבע דומה מכל מין בעל חי אחר, כאן זהו אכן פגם. אף זאת אינו מתקבל, שכן וכי מה חילוק יש בכך מכמה מינים נוספים אפשר להשיג הצבע, כאשר ברור כי בימי חז"ל על כל פנים, לא ידוע היה כי אם על חילזון מסוים ומקובל? וגם בלאו הכי אין אנו רשאים ויכולים לזוז מן הקבלה והמסורה משום איזה טעם ונימוק שבעולם, ואין לנו ללכת אלא כפי מה שהורו לנו בזה ובכל דבר, בפרט כאשר יתכנו טעמים נוספים ונסתרים להעדפת מין חלזון זה על פני מין חלזון אחר.

זאת ועוד: וכי מי הוא שבדק כבר, או שיכול הוא לבדוק בכל מינים האחרים, האם ניתן לקבל צבע כזה מבעל חי שונה אפילו בימינו אנו, ואין צריך לומר בזמן הגמרא? הלוא המצאת תהליך "כחול פרוסי" כאמור, אינה אלא המצאה פרי דורות האחרונים, ובזמן המקדש והגמרא, כלל לא היה ידוע אודותיו כמובן. אפשר שגם הבדיקה שנותנת הגמרא, ניתנה רק בכדי להבדיל בין תכלת הידוע הבא מן החילזון הכשר ומקובל דאז, לבין מין קלא אילן, שבו היו מזייפים מטעמים ידועים, והוא היה פסול. **אנו אין לנו אפוא כי אם כללי התורה והמסורה, וסימנים שמסרו לנו חז"ל הקדושים, ולא תורת המדע והכימיה של הצבעים שהתגלתה או שעתידה להתגלות, שאינה מעלה ואינה מורידה בהלכה זו.**

ואף שבגמרא (מנחות מד. ועוד) אנו מוצאים סימנים מסוימים לחילזון מסוים דווקא - זהו או משום שבתקופת חז"ל ידוע היה רק על מין מסוים זה, שהינו צובע תכלת בגוון הראוי (ושמא גם היום הדבר כך), או שבאמת ישנם טעמים נוספים להעדפת חילזון זה על פני אחרים, שאותם לא גילו לנו חכמינו. כידוע מדברי רבנו הגר"א, שאף בדברים

שחז"ל גילו לנו הטעם, לא גילו אלא טעם אחד, אולם קיימים גם טעמים נסתרים שאותם לא גילו לנו ואותם לא נוכל לדעת, [וראה עוד בדברינו לקמן]. **ואנו אין לנו אלא לנהוג וללכת לפי מה שהורו לנו חז"ל, ולברר דעת ההלכה והמסורה**, מבלי לעסוק בחשבונות הרבה של מדע וכדומה, שיכולה לשמש לכל היותר בתור 'רקחות וטבחות' לתורה, אולם לא להכריע הלכות שמסור להלכה.

כן מה שמצאנו בדברי התוספתא (במסכת מנחות וציצית) "**תכלת אינה כשרה אלא מן החילזון, הביא שלא מן החילזון פסולה**", אפשר שזה בא להוציא בעיקר מן צבע קלא אילן המופק מן הצומח, שבזה נהוג היה במשך הדורות לזייף בו צבע התכלת, על שום שהוא שימש כתחליף זול וזמין לצבע החילזון, שכן לצורך הצביעה בחלזון צריך היה להתעסק בצידת חלזונות ים (שאינו עולה בנקל וגם אין הכול בקיאים ועוסקים בו, עיין שבת עד.), וכן בפציעת הדג והוצאת דמו, והפרדת הצבע ממנו וכן עוד ועוד, מה שאין כן בצביעה בצמח האיסיטיס והאינדיגו (=קלא אילן), שהיו צבענים זולים שנמצאו בהישג ידו של כל אחד ואחד וגם קלים הם לצביעה, ומאידך פסולים היו לציצית על שום שלא היו מן החי ולכן צבעם לא היה מתקיים כלל (השווה דברי רבנו בעניין במאמר "שפוני טמוני חול" בראשיתו, הנותן הסבר לדבר על פי חכמת הטבע).

יתר על כן:

ברור הדבר, שבמקום שהתורה תולה עניין כלשהו במין מסוים דווקא, שאין **ההרכב הכימי** שבו הקובע העיקרי, כי אם מקור ושם המין הינם הקובעים. **דרך משל**, כאשר התורה אוסרת **חמץ בפסח**, הרי אם יבוא לפנינו אדם, ויכין 'ספירט' (יין שרף) מדגן חמץ, הלוא פשוט שכוהל זה ייחשב **חמץ גמור** וייאסר בפסח. ואלו 'ספירט' (כוהל) אחר, דומה אליו ממש מבחינת הרכבו הכימי, אשר הוכן מפירות או מתפוחי אדמה למשל, יהיה **כשר לפסח למהדרין**, זאת למרות העובדה כי במעבדה כימית, כאשר יערכו אנליזה לשני מיני ספירט הללו, יגלו מבנה אטומי שווה לגמרי בשניהם, ללא כל יכולת להבחין בחילוק שבין מוצא הספירט, ואף על פי כן - **זה כשר, ואלו זה חמץ!** הכיצד? **אלא שהיא הנותנת**, שבדברים כאלה שהתורה קובעת איסור או חיוב לפי המין, ולא משנה כלל האנליזה הכימית שבדבר.

ערכה של בדיקה כימית יכולה אולי להיות רק, במצב שאנליזה כזו תגלה לנו הימצאות עקבות של חמץ וכדומה. ואם לא תימצאנה עקבות כאלו, אפשר שניתן יהיה לסמוך על כך ואפשר שלא, אולם במקרה שאנו מכירים את מקור הספירט, לבטח המציאות הכימית אינה מעלה ואינה מורידה כמובן. והוא הדין והוא הטעם גם בענייננו, שאין

בכוח מדע הכימיה להכשיר מין חילזון שנעדרים הימנו סימנים של חז"ל, ולהיפך באם מתקיימים בחילזון כל הסימנים, כי אז נוכחות דומה במינים אחרים, אינה משנה דבר.

זאת ועוד:

התורה דורשת מעמנו כי ניקח י"א סממני הקטורת, ואף נוקבת בשמם של ארבעה מהם: **נטף, שחלת, חלבנה**, לבונה זכה, ושאר ז' סממנים נמסרו בשמם למשה מסיני, כמבואר כל זאת בר"מ פ"ב מהלכות כלי המקדש, ע"ש. [ודעת הרמב"ן, שרק ארבעה שמפורטים בכתוב הם מהתורה, והשאר קבעו חכמים ע"ש], סממנים הללו מדיפים ניחוח משכר ומיוחד, האופייני לסממני הקטורת. והנה נניח שלפי הידע שנרכש בימינו ניתן להגיע לאותו ריח ממש באמצעות 'סממנים' כימיים ותרכובות שונות, כלום ניתן להעלות על הדעת שנכשיר 'קטורת' מסממנים 'חלופיים' כאלו?? [ואפילו לדעת רש"י כריתות ו:], שנראה כאלו כל י"א סממנים אפשר להחליפם, אין זה מוסכם בדעתו, ורבים מבינים אף ברש"י שרק בכמויות הדברים אמורים, ולא במהות הסממנים שלפחות ארבעת המפורשים הם מעכבים במינם]. אלא מה, התורה וההלכה דורשת סממנים הללו בריחם וממשם דווקא, משום טעם שיהיה, אי לכך אין כמובן מקום לחקור לא באטומי 'הריח' שבמינים הללו ולא בחומרים סינטטיים כלשהם, בכדי לנסות ולהכין להם 'תחליף' כביכול, וכן הדבר כאן בחלזון, שאם נמסר לנו בקבלה על מין מסוים אף שאפשר ממין אחר לא סגי בהכי ופשוט. העובדה שאפשר להשיג הגוון ממין אחר אינה כלום, והוא כקלא אילן הפסול. המבין יבין והעיקש יחדל, ואנו נפשנו הצלנו.

האם ניתן לסמוך על דעות הכימאים במקום שיש בידינו קבלה ומסורת

ונעתיק לצורך העניין מדברי תשובת הגה"ק **מצאנו קלויזענבורג** זצ"ל בשו"ת **דברי יציב** (חלק יורה דעה, סימן יד) לגבי מלח מזוקק שהוציאו ממנו חלק ממרכיביו, האם אפשר לסמוך על דעת הכימאים המורים שכוח המשכת הדם שבמלח במקומו עומד.

וזה תוכן לשונו:

"ב"ה, יוניאן סיטי, ערב פסח תשמ"ג.

"ע"ד שאלתך לגבי המלח שעבר תהליך עיבוד וזיקוק, שהארכתי בזה ופקפקתי אם ראוי להשתמש בזה למליחת בשר, ושאלת אם אפשר לסמוך בזה על דעת מומחים כימאים שקבעו שאין כוח המלח נחלש כלל מחמת כן, וראוי הוא למלוח בשר. והגם דטרידנא טובא ואין עת שהלבלר יוצא בקולמוסו, מכל מקום חשתי להשיבך מחמת נחיצות העניין, ובפרט שזה נוגע להרבה גופי תורה.

"הנה בשורש חיוב מליחה יש אריכות גדול אם הוי מן התורה, דתליא במחלוקת אם דם שבישלו ומלחו מותר מהתורה, ע"ש. ומכל מקום עניין המליחה וטעמו היה להם בקבלה.. וכן כתב ב'ערוגות הבושם' (מבעל מח"ס 'שם אריה'), שעניין המליחה וטעמו היה להם בקבלה איש מפי איש מהלכה למשה מסיני והלכתא גמירא לה שמליחה פועלת להוציא כל הדם ומתרת הבשר לאכילה לאכילה, עיי"ש. והנה הקבלה הייתה על מלח כמות שהוא, אבל מלח שנשתנה מברייתו, מאן יימר שגם כן מהני להוציא הדם.

"ועיין עוד בספר 'תירוש ויצהר' סימן רי"ח, במה שהמציאו הרופאים מין מלח מתוקן הנקי ומזוקק מחלק החריף המסוכן לחולים, ועל זאת יש להסתפק אם מותר להשתמש במלח זה למלוח הבשר ולהכשירו לאכילה כדת התורה הקדושה, יען יוכל היות כי לא נשאר בו הכוח השואב הדם מהבשר, והביא שהציע הדברים לפני אגודת הרבנים ולפני וועד הרבנים בוורשא, וכולם החליטו שאין למצוא היתר. ושם דן לגבי מליחה בצוקער, והביא מספר כוכב מיעקב שנמצא בספר הרפואות שהאלי"ן הוא מין מלח ועושה פעולתו להמשיך הדם, וכן 'צוקער' (=סוכר). ואין מקום לסמוך על דבריהם כי הוא רק על פי כוח אומדנה אבל לא בהכרח שהדבר כן. ועוד, דברור היה לחז"ל טבע המלח שהוא מפליט כל הדם שאפשר לצאת ומה שלא יצא אין מזיז ממקום למקום, וגם איידי דטריד למיפלט לא בלע מן הדם שיצא, מה שאין כן בשאר המינים אולי מוציא מקצת הדם והשאר פורש ממקום למקום וכו', עיין שם.

"וברור שהכימאים בחכמותיהם אין להם שיח ושיג בעניינים אלו אשר חכמינו הקדושים קבלו והגידו לנו, והרבה דינים יש שאין להם הסבר על דרך ההיגיון ואין בידי חכמי הטבע להכריע, וכגון בחתיכה שהומלחה בלא הדחה אם מועיל אחר כך הדחה ומליחה, וכן בעיקר סדר המליחה שצריך להשהות שיעור מיל דווקא, ובכלי מנוקב, ומה שנחלקו הפוסקים אם מועיל הדחה במי פירות, וכן בפעולת המלח וכו'.

"ובעניין איידי דטרידי למפלט לא בלע, וכבולעו כך פולטו, ועילאה גבר או תתאה גבר, עיין ב'ערוך השולחן' שתמה הוא נגד המציאות אם ייפול הרבה וכו', אמנם בשו"ע ושאר פוסקים לא חילקו בזה, כי דעת התורה מכרעת לנו אפילו במה שהמציאות מכחשת לפי שכלנו, ואף אם יקבעו חכמי הטבע בהוכחות שלהם שאין זה כך, הבל יפצה פיהם ובטלה דעתם כנגד דעת חכמי התורה הקדושה שתורת אמת הייתה בפיהם וכל רז לא אניס להו,

ועיין חולין ס: וכי משה רבנו קניגי [שומר חיות] היה, או בליסטי [צייד] היה? מכאן תשובה לאומר אין תורה מן השמים, עיין שם.

"והגע בעצמך, בהרבה גופי הלכות שקבעו חז"ל מדרכי הטבע, וכגון בענייני קביעת ווסתות וכדומה, שאם נחקור תמיד בענייני הטבעיים, בטלה תורה ח"ו, ובעניין 'מים שלנו' שהחיוב לשאוב בין השמשות, ואם יאמרו וישערו על פי כלי מדידה שלהם שעדיף לשאוב ביום או בלילה, וכי ח"ו נשמע להם נגד מה שייסדו חכמינו הקדושים??.. ומדעתנו אין לנו בעניינים כאלו לדמות מילתא למילתא, שיבואו למסור את המצוות לחוקרי הטבע שישערו בכלים שלהם אם הגיע לשיעור חמוץ, והם יקבעו אם המים המעורבים במי פירות מחמיצים וכדומה, רחמנא לצלן מהאי דעתא.. ובעוונותינו הרבים זה קלקול דורנו, שמחשיבים את חכמת האומות יתר מאמתות תוה"ק, ועוזבים מים חיים לחצוב להם בארות נשברות.

"וברור כשמש, שהטבעיים אין להם חלק ונחלה בתורת ה', ואין לסמוך עליהם בענייני הלכה וכשרות, כי אין מחקריהם מיוסדים על אדני התורה והאמת, ולא מפני שהם מדמים נעשה מעשה, ודיינו אם נסמוך עליהם בענייני רפואה, שהאריכו בזה הפוסקים בדין נאמנות הרופאים.. ומכל שכן שח"ו לסמוך עליהם בענייני בליעה ופליטה שאין להם שום מושג בזה, ואפילו להחמיר וכ"ש להקל.

ומסיים בעל "דברי יציב":

"הגם שכמדומה לי שמעולם לא כתבתי בערב פסח אחר אפיית המצות, אולם לחומר העניין אצלי אמרתי לא אשהה עד אחר יו"ט", ע"כ תוכן דבריו שם.

מעין זה העניין, מצינו בדברי רבנו הגדול 'בעל התכלת' עצמו, במודעה שפרסם בנוגע לאיסור תמצית חומץ שנתערב בו אלכוהול ספירט שמקורו בחמץ, ונשתנה מצורת החמץ שבו באמצעות תהליך כימיקלי עד שהפך לשונה בריחו בטעמו ובממשו, ורבנו כותב בתוקף לאסור ודוחה סברה זו לגמרי, ותוך הדברים הוא כותב כדלקמן:

"וכאשר ראיתי וכן שמעתי, כי נתקבצו המורים והכעמיים [=כימאים] למקום אחד, ומשניהם יוצאים דינים חדשים, שאין בהרכבה כימית דין תערובות, [מפני] שיוצא מההרכבה צורה חדשה, ובזה מרמזים לעקור כמעט כל איסורי חמץ המבוארים בפרק אלו עוברין [פרק ג' דפסחים], שמה שנקרא בדין 'חמץ', נקרא בפי הכעמיים 'הרכבה כימית' שיוצא מזה 'צורה חדשה'.

"אכן אשאל נא את המורים והכעמיים גם יחד: **אם יקבצו כל יסודי הכעמי, אם יוכלו לעשות בלהטיהם ככר לחם חמץ אחד, או חלת מצה אחת??** הלוא ישיבו, כי צורה הזאת לא חוקי הכימיה הוא, רק החומר המכונן ('אָרגאַנישע קערפער' = יסוד מן החי) הוא יכול לעשות צורת המאכל הצומח והחי!¹

"ולכן הנני מודיע בזה שאין להכניס השערת דבריהם בעניין זה, וכבר כתב בזה הרא"ש ז"ל בתשובותיו² (כלל נה סימן ט) ע"ש'. [=ע"כ]

סוף דבר, שבשביל לחדש מצווה שבתורה, פשיטא שאי אפשר לסמוך בזה על חכמי המדע שאין התורה לבד אור לעיניהם, ואף שנעלמה מעמנו חלק מהמסורה [ואולי דווקא בשל כך], יש להשתית ההלכה והמסורה שבידינו **על סמך דברי הגמרא והפוסקים בלבד**, ובוודאי שלא כנגדם, או ליישב בתירוצים דחוקים וכדומה רק מפני דברי חכמי האומות שאינם נוגעים לנו [הרי גם הם לא דיברו על תכלת היהודים!], **ופשוט**.

*

עוד ראיתי בדברי הרב הכותב שהעלה, מכיוון שחז"ל קבעו 'בדיקה' מיוחדת בגמרא כנגד חשש קלא אילן (השווה: מנחות מב, ב), הרי אם אכן ניתן להכין אותו צבע גם ממין בעל חי אחר שאינו חלזון, אזי מה תועלת יש בבדיקה זו, **ע"כ**.

ולא הבנתי דבריו, הלוא במקום אחר כתב בעצמו, כי חרף העובדה שהנצבע מקלא-אילן, דומה כיום בהרכבו לצבען (דִּיפְרוּמוֹ) שמכינים מן המוֹרְקָס, אין בזאת בכדי

¹ המודעה של רבנו בענין נדפסה בשלימותה בסוף ספר 'סוד ישרים' על התורה.

וז"ל רבנו בספר 'סוד ישרים' פרשת יתרו: "הידיים הם כלי הפעולה. והנה האדם בכל פעולותיו הוא רק לשנות צורת הדבר להוציא כלי למעשהו, כי אין ביד אדם לפעול חדשות בעולם לברוא אפילו יתוש, ורק פעולת האדם להרכיב יסודות זה בזה, וכן לעשות תבנית כלי למעשהו", ע"כ.

² ז"ל הרא"ש שם, בדברי תשובתו לאחד מן החכמים:

"ועל מה שכתבת מגזירת השכל וגזירת הדת, מה אשיב על זה, לא תהא תורה שלימה שלנו כשיחה בטלה שלכם, חכמת הגיונכם אשר הרחיקו כל חכמי הדת נביא ממנה אות או מופת לחייב ולזכות ולאסור ולהתיר, והלוא חוצבי מקורה לא האמינו במשה ובמשפטים של משה רבנו עליו השלום.. וכי בימיי ובמקומי ייפסקו הדינים על פי המשלים? **תודה לא-ל בעודי חי יש תורה בישראל להביא ראייה מהמשנה וגמרא בבליית ירושלמית**, ולא יצטרכו להביא משלים לפסוק הדינים. כי חכמת הפילוסופיה וחכמת התורה והמשפטים אינם על דרך אחת, כי חכמת התורה היא קבלה למשה מסיני והחכם ידרוש בה במידות שניתנה להידרש בהם ומדמה מילתא למילתא, **אף על פי שאין הדברים נמשכים אחר חכמת הטבע אנו הולכים על פי הקבלה**, אבל חכמת הפילוסופיה היא טבעית וחכמים גדולים היו והעמידו כל דבר על טבעו, ומרוב חכמתם העמיקו שחתו והוצרכו לכפור בתורת משה, **לפי שאין כל התורה טבעית אלא קבלה**.

"ועל זה נאמר תמים תהיה עם ה' אלוקיך', כלומר אפילו יצא לך הדבר חוץ מן הטבע, אל תהרהר אחר הקבלה אלא בתמימות התהלך לפניו. לכן אין להביא ראייה מדבריהם.. ועל זה אמר החכם 'כל באיה לא ישובו', רוצה לומר כל הבא ונכנס מתחילה בחכמה זו לא יוכל לצאת ממנה להכניס בליבו חכמת התורה, כי לא יוכל לשוב מחכמה טבעית שהורגל בה כי ליבו תמיד נמשך אחריה. ומחמת זה לא ישיג לעמוד על חכמת התורה שהיא אורחות חיים, כי יהיה לבו תמיד על חכמת הטבע ותעלה ברוחו להשוות שתי החכמות יחד ולהביא ראייה מזו לזו וכו', **כי שני הפכים הם צרות זו לזו ולא ישכנו במקום אחד**". ע"ש.

לערער על זיהוי המורקס כחלזון התכלת. זאת משום שלדבריו, בימי חז"ל לא ידעו לצבוע צבע קלא-אילן בשיטות שיודעים כיום.

וכאן הבן שואל, הרי הרב הכותב מרכיב לכאורה החבל על שתי קצותיו:

בנוגע לצבע המופק מקלא-אילן של ימינו הוא כותב, שאין מכך לסתור את תיאוריית חלזון המורקס, זאת משום שחז"ל בימיהם לא ידעו להכין בשיטה כזו קלא אילן, הלכך אין מכאן סתירה כלשהי לבדיקה שבגמרא. ואלו כאשר הדבר נוגע לזיהוי החילזון של רבנו, אזי "פתאום" נזכר הרב הכותב, שצבע כזה הרי מתאפשר כיום להרכיב מבעלי חיים אחרים גם כן, ומזה עצמו אפוא ראייה, שלא קלענו לזיהוי החילזון האמתי, ושהצבע כלל אינו מן החילזון כי אם "כחול פרוסי" .. מארי דעלמא! הכיצד זה שכח לפתע את אשר כתב בעצמו, שהעיקר הקובע בבדיקה היא המציאות בימי חז"ל והגמרא, והלוא בזמן הגמרא לא ידעו כמובן אודות צבע "כחול פרוסי" כפי שיודעים כיום, וכן לא ניסו ואולי גם לא ידעו לצבוע בסוגי בעלי חיים אחרים, כאשר הקבלה והמסורה הייתה ונשארה על חילזון מסוים דווקא, והוא היה המין המוכר והשימושי - אזי לשיטתו, **מה לו אפוא להקשות קושיות מדברי חז"ל כביכול, מכוח מציאות כימית הנודעת רק בימינו?**

ז) ואילו הטענה שהם טוענים, שכביכול בתהליך של 'ראדזין' שמרתיחים הדם חלזון בחום גבוה מאד, אזי החומר הצובע נהרס הוא לגמרי, עד שלא נשאר בחום חזק שכזה שום חומר אורגני (מן החי) שנוכל לייחס אליו את צבע התכלת מן החילזון, טענה זו אף היא מופרכת בעליל.

ראשית כל, הלוא בעצמם מודים הם, שלצורך יצירת מה שהם קוראים "כחול פרוסי", יש צורך על כל פנים במקור אורך גני כלשהו 'מן החי' דווקא. ואלו לדבריהם, שהכול בדם החילזון נהרס תחת חום שכזה, הכיצד אפוא לא נהרס היסוד האורגני כולו, באופן שלא יוכלו להפיק הימנו גם "כחול פרוסי" לשיטתם? אלא בעל כורחנו לומר, שלא הכול אכן נהרס למרות מה שנדמה, וכי לפחות מה שצריך, לא נהרס, או שהוא משתקם איכשהו בהמשך. והרי כבר הזכרנו, כי לפי הסבר אחד שנותן לנו רבנו "בעל התכלת", עיקר הצורך בחלזון דווקא לצביעת התכלת הינו נובע מחמת הצורך בצבע ממין של בעל חיים (ויש לזה גם אסמכתא כפי גרסת הירושלמי) לצורך קיום הצבע, והלוא את זאת בדיוק מספק לנו דם החילזון למרות ההרתחה, וכאמור.

שנית, טענה זו יכולה הייתה אולי להישמע, אלו החילזון היה חפץ המצווה בעצמו, דרך משל כמו נטילת אתרוג או לולב, שנטילת המין לאחר שמרקם שלו הרוס או נשתנה,

פוגם בעצם נטילת המין שלא נטל אותו כלל. אולם כאשר דם החילזון הנדרש אינו חפץ המצווה אלא 'הכשר מצווה', שהמצווה היא צביעת התכלת, אלא שחז"ל בחכמתם, בקבלתם או ברוח קדשם גילו לנו שצבע זה יש להפיקו מחילזון מסוים דווקא, מה קושיה יש כאן בכך 'שהמרקם' נהרס ואין כאן יותר "חלזון"? וכי לחלזון עצמו אנו צריכים? והלוא אין צריכים אנו כי אם למראה המופק מן החילזון, אם מצד שמתקיים ביופיו ואם מטעם נוסף או אחר, ומה מעמנו יהלוך שהמרקם נהרס כביכול במהלך ההרתחה? [כדבריהם] העיקר הוא שהשגנו צבע התכלת מהחילזון המבוקש, וברור.

ועוד נראה שבהכרח אין זו טענה, שהרי בגמרא מבואר כי את הצביעה היו עושים בדרך של הרתחת דם חילזון וסממנים [האי תכלתא היכי צבעיתו לה וכו' ומרתח לה', מנחות מב:], ואין מבואר בגמרא **כמה זמן** היו מרתיחים, ובפרט אם נאמר כדעת התוספות שהסממנים היו חלק מן הצביעה אזי צריך היה להמתין זמן קודם עד שהסממנים יתמוססו וישפיעו פעולתם, ואחר כך ייספג הצבע בצמר. וראה מה שהביא רבנו בזה שפרטי הסממנים וגם זמן הרתחה משתנים לפי הכמויות של הצובע והנצבע ועוד, כפי שמקובל בצביעות כאלה, ואין בדבר קביעות. ולא שייך כמובן להטיל מגבלות על זמן הצביעה כשכל עצם הצביעה מלווה בהרתחה, ופשוט.

והרי בעצם בלאו הכי תמיסת הצבע צריכה תמיד לרתוח במשך זמן ממושך [וממילא החום מטפס ועולה] כדי שהחוטים יקלטו את עין הצבע בעומק הדרוש, ועיקר מה שמעניין אותנו בצבע הינו כמובן התקבלות הגוון ועין הצבע וחוזקו ותו לא. והנה לפנינו בצביעה הנצבעת בחומר הדיונון, שהחומר לא נשחת והחוטים נצבעים בו, כשעל פי מה שהוכחנו חלק האורגני בהכרח שאינו נשחת כליל והינו משפיע לבסוף על גוון המתקבל יהיה שמו מה שיהיה [ואגב קיים תיעוד מדעי בספרות על בדיקה כימית שנערכה בעבר **באפר** מין החלזון 'ספיה לוליגו' וחומר הכימי שזוהה בו]. בכל אופן אין סרך קושיה אף לדברי המערער על זיהוי החילזון, רק לכל היותר על תהליך הצביעה, אבל כפי שהוכחנו כבר אף בו אין כל התחלת קושיה, ומשנה לא זזה ממקומה.

עניינים פנימיים שיש בהצרכת מין חלזון דווקא לתכלת של מצווה

ותהייה אם הללו מצויים בחלזון ה'מורקס'

האמת היא, שעניין הצרכת 'חלזון' דווקא לצביעת התכלת, למרות כל הידוע לנו בחלק הנגלה, עדיין אין בו טעם מספיק. שכן אילו נמצא צבען אחר יציב ואיתן במידה לא פחותה מן דם החילזון, למה באמת ייפסל לשימוש בתכלת של מצווה?? (אם לא שהלכה למשה מסיני יש בדבר, **ואכמ"ל**). ואף שמצוות התורה אין צריכות הסבר

וטעם כמובן, מכל מקום הרי 'תורה היא וללמוד אנו צריכים'. נסור אפוא ונראה, שמא מצוי דבר מה בפי מקורות חז"ל וקדמונינו ז"ל בנידון, כפי שיבואו הדברים לפנינו בס"ד.

השימוש בדם בעל חי לצורך צביעת התכלת

הנה מצינו במדרש (תנחומא פרשת תרומה) על הפסוק "וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכו' ותכלת וארגמן" (שמות כה, ג), תכלת שצובעין אותו בדם, זכר לאות שכבר התקינו אבות העולם, ע"כ.

הנה יש מן המפרשים שפירשו הכוונה על אות ברית מילה שנימולו אבותינו אברהם ויצחק בנו וקיימו לצאצאיהם, והכוונה בכך על דם הברית. ויש שפירשו, שהכוונה לדם הפסח ומילה של אבותינו קודם יציאת מצרים. ורבנו ז"ל במאמר 'פתיל תכלת' כתב: "ונראה שצ"ל 'תכלת שצובעים אותו בדם 'חלזון' זכר לאות שכבר התקינו אבות העולם, כי תכלת בציצית הוא לאות וחותם", ע"ש בדבריו עוד מה שנרמז בזה.

השימוש לתכלת של מצווה בדם של דג (החילזון)

ראה בדברי רבנו 'אור החיים' הקדוש בסוף פרשת שלח, שכתב וזה לשונו:

"וראיתי להעיר, למה לא הכשיר ה' צבע התכלת אלא מדג העולה מן הים, ולא משאר דברים שיש להם צבע זה בעצמו? ואולי, שהוא מטעם עצמו שהוא סודו כאומרם ז"ל (חולין פט.) 'ים דומה לרקיע' וגו', והבן.

"גם להעיר, שהרחמים יימשכו מהתורה שנרמזת ב'ים'.

"וגם לרמז, כי הרחמים נמשכים מבחינה הנרמזת בדג בסוד 'עינא פקחא' (זוה"ק ח"ג קכט.), כידוע לרואים באור החיים". (=ע"כ)

וכן הביא כזאת רבנו אור ישראל המגיד מקוז'ניץ זי"ע בספרו הקדוש 'עבודת ישראל' (אבות פ"ג), וזה לשון קדשו (שם):

"נמצא, שהציצית מורים על השגחתו יתברך שיסתכל בו האדם תמיד ולא יעבור, כמו שמפורש בעניין (= 'ולא תתורו.. למען תזכרו'). וגם תכלת הוא מצבע דג הוא חילזון, רומז על 'עינא פקחא'. וגם "עין" רומז לעין

סנהדרין, שהבורא יתברך משגיח ושופט העולם על כל דבר קטן וגדול ואין נסתר מנגד 'עיניו', כמו דאיתא 'אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה'' (ירמיה כג, כד).

(=עד כאן לענייננו. ובנוגע למובא בסוף דבריו לעניין מצוות התכלת בזמנינו, עיין בדברי רבנו זי"ע בסוף מאמר 'עין התכלת' מה שכתב, והביא בזה קבלה שבידו מהמגיד מקוז'ניץ זי"ע)

והנה עניין 'עינא פקיא', הביאור בקיצור כפי המובא בספרים הקדושים מתיקוני הזוהר ועוד, שהדגים כידוע אין להם גבינים לסגור עיניהם, ועיניים שלהם פקוחות לרווחה בכל עת יומם ולילה ואף בעת שנתם, וזהו בסוד השמירה כמאמר הכתוב 'הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל', וכן רמוז בזה שדגים שבים אין עין הרע שולטת בהם, וזהו סוד הכתוב 'וידגו לרוב בקרב הארץ' (בראשית מח, טז), וסוד אכילת דגם בסעודות שבת קודש, ורמזו בזה גם אמירת סדר תשליך ליד נהר שיש בו דגים דווקא, והדברים עתיקים.

מבואר יוצא על כל פנים, כי התכלת עניינה להילקח מדם בעל חי דווקא, ומדג שהוא רומז על עינא פקיא, כמבואר לכל הרואים באור החיים, המאיר לעיני ישראל.

מכאן יוצאת תהייה לשיטת הדוגלים בחלזון ה'מורקס', שהינו כידוע מין שבלול ימי המכונס כולו בתוך קונכייה מכל צדדיו, שמלבד שאינו עונה על תנאי הגמרא המפורשת "וברייתו דומה לדג", כפירוש רש"י ורגמ"ה "ברייתו. תבנית דיוקנו" כאמור, והרמב"ם והראשונים שהגדירוהו בהדיא כ"דג" (ולא כשרץ המים וכדומה, שזהו תואר המתבקש בשבילו כמובן, כי חומט הינו אחד משמונה מיני שרצים הטמאים המפורשים בתורה), וזה אינו דג ולא נראה כדג כלל בשום צד. עוד זאת, שלכאורה גם אינו מכוון לפנימיות עניין החילזון, שהינו כאמור דג הרומז במהותו על 'עינא פקיא' (שלכן אין לקחתו מכל דם בעל חי אחר כמו חיית היבשה באם נמצא).

שכן מין 'שבלול' עיניים קטנות לו כידוע המצויות על קצה המשושים שלו כדמות נקודות שחורות, וגם כוח הראייה של השבלולים הינו נמוך ודל, ונועד בעיקרו להבחין בין אור וחושך וכן לזהות תנועת חי בקרבתו בכדי להיסתר בקונכייתו עד יעבור זעם. גם החילזון-שבלול נמצא זמן רב [אם לא מרבית הזמן] מכונס בתוך קונכייתו, ואינו בתואר בעל חוש ראייה הצופה ומביט 'בעין פקוחה', כשעיקר התמצאותו בסביבה מגיעה הודות לחושי המישוש שבו המפותחים ביותר. וראה בפירוש הרד"ק לספר תהלים על הכתוב "כְּמוֹ שְׂבָלוֹל תִּמְסַן הַלֵּךְ, נִפְלְ אִשֶׁת בְּלִיָּחוֹזוֹ שְׂמִינִשׁ" [תהלים נח, ט] שכתב: "כְּמוֹ שְׂבָלוֹל. שבלול הוא שרץ הנקרא בלעז 'לימסא' [=חלזון], "נפל אשת בל

חזו שמש". ויהיו כמו נפל האישה, **כי זה וזה לא ראו שמש**, השבלול שהוא מתכסה בתוך קליפתו שהיא לו כמו לבוש, וכן הנפל כמ"ש [איוב ג] 'כעוללים לא ראו אור' [ע"כ].

לעומת זאת, דג הדיו [הדיונון] מצטיין כידוע בעיניו הגדולות ובחוש ראייה המפותח שבו הדומה לעין אדם [מלבד שנעדר גבינים ככל מין דג], וכך יתארו רבנו [בהקדמה למאמרו 'פתיל תכלת']: **"בשני צדדיו ילטשו עיניו הגדולים בצבע מתנוצץ, אשר תכונת בניינם כמעט דומים לעיני האדם, כן וורידי הראות ושורי עיניו בתכלית שלימותם בכוח תנועה"**.. [ע"כ]. זהו אחד המאפיינים שבגוף הדיונון הלוכד את עין האדם, ומי כמו מאפיין זה תואם במלואו את המושג **'עינא פקיהא'** המופיע בקשר לדג החילוון.

דג החילוון יורק את הצבע שלו

על המלה **"תכלת"** (שבפרשת שלח) כותב רש"י: **"צבע ירוק של חילוון"**.

יש מפרשים את התיבה **"ירוק"** שזה הולך על הגוון, ורש"י [כמו עוד ראשונים] מתייחס לצבע **'כחול'** שאנו מכירים בתור **'ירוק'**, הכולל צבעי כחול וירוק לגוונים.

בפירוש **"באר מים חיים"** על רש"י, שהוא ביאור קדמון על רש"י מאת רבנו חיים מפרידברג אחי המהר"ל (בעל "וויכוח מים חיים" ו"ספר החיים" ועוד), מובא בשם **"יש מפרשים"**, שצבע ירוק הוא מדם מין דג אחד חלזון בים שדמו ירוק בלשון אשכנז **"אויש גישפיאן"** (ירק), כמו **"וְאֶבְיָהּ יֵרֶק יֵרֶק בְּפִנְיָהּ"** (במדבר יב, יד), רוצה לומר **שהדג הזה הוא רוקק הצבע הזה** [ע"כ].

מפשיטות דבריו עולה, שבעל הפירוש הזה [שהיה כנראה קדמון לפני זמן המחבר, שהיה חי בשנת ש"מ בערך] גורס כי חלזון התכלת הינו דג המזוהה כ'דג הדיו' [=טינט-פיש], שהוא החילוון אותו זיהה רבנו בספריו הקדושים, **והוא אכן טבעו כך לירוק דמו חוצה בעת שהוא חש בסכנה מפני אויביו הרוצים לטרפו**, וכמו שמתאר אותו רבנו [בהקדמה ל'פתיל תכלת'] **"כאשר יתרדף ויתלכד ירוק מקרבו דמו השחור כדיו דרך המשפך.. כהרף עין יצבע את המים בצבע חום כמראה ערמון על ידי דמו השחור כדיו אשר ירוק ויזרוק מתוכו לרפוש את המים שלא יתראה"**.. [ע"כ מן ההקדמה למאמר 'פתיל תכלת']. ובזה מצטרף בעל הדעה הזאת מהקדמונים לדעת הרמב"ם, שכפי שמתאר דמו השחור כדיו הבינו רבים שמראה באצבע על **"דג הדיו"**, כפי שכתב להוכיח רבנו ז"ל באורך מן הסימנים של חז"ל ושל ראשונים כמלאכים.

לסיום ראינו לצטט מדברי קדשו של רבנו הגאון בעל התכלת זצ"ל, לקראת חתימת מאמרו השני "פתיל תכלת", לאחר ביאור פנימי בדרך הקבלה במצוות תכלת בציצית, מסיים רבנו בדבריו בזה הלשון (בעמ' קעד, בדפי המהדורה החדשה):

"ולכל אלה יש רמזים נסתרים במצוות ציצית, בחלזון בכל סימניו, ובתכלת במראהו וגווניו, ניכרים ליודעי חן, ישימו לב ויבינו וישכילו".

עד כאן לשון קדשו של רבנו, המגלה לנו כמחט סדקית, ומכסה אלפיים אמה, שאף בחלזון וסימניו, שנראים כפרט 'טכני' גרידא, ישנם תילי תילים של סודות נסתרים "ניכרים ליודעי חן", כלשונו.

בעת שבעלי 'חלזון המורקס' יואילו בטובם לגלות לנו, ולשתף אותנו במשהו מן הרמזים הנסתרים הללו, שעליהם רומז רבנו הגדול והקדוש "בחלזון ובכל סימניו, ובתכלת במראהו וגווניו", ויגלו נא חכמתם ובינתם ביודעי חן - שמא אז יוכלו גם לנסות להחכים אותנו ולחוות לנו דעת בדברים העומדים ברומו של עולם, בהלכה ובאגדה ובקבלה, ובאופן קיומן של מצוות התורה הקדושה³.

תחת להיתלות בדברי חוקרים ופרופסורים למיניהם, שכבודם במקצועם ובמקומם מונח, ובמקום ללכת לאורם של פילוסופים נוכרים מימי קדם, כאשר ציפורנם של קטן שבתנאים הקדושים, עבה הינה ממתנו של גדול חוקריהם וחכמיהם, ותחת זה יקיימו "שאל אביך ונגדך, זקניך ויאמרו לך!" (דברים לב, ז) - 'אביך' דווקא, ו'זקנד' דווקא. והם יאמרו לך דברי 'אמת ואמונה', שהינם בוודאי גם 'אמת ויציב'! ניכרים המה דברי אמת, "והאמת והשלוש אהבו" (זכריה ח, יט).

³ הערה: כיום מי שמצדד [או רק 'מצטט'] כדעת התומכים בימינו ב'תכלת של ראדזין', הינו מוקע על ידי קבוצות שדוגלות בארגמן כמי שדעתו אינה שפויה עליו, או שלמצער הינו 'מוטה' בדעותיו [=תמיכה בדעת גדולים וענקי רוח מדורות הקודמים, כך מוגדרת היא לדידם]. כאלו הכול מחויבים לקבל באין עוררים דעות המדענים והארכיאולוגים כדעתם הם, ואסור לאיש לחלוק עליהם ולצדד בהסתמכות תורנית גרידא על סימני הגמרא והרמב"ם, בשאלה הלכתית מובהקת כדוגמת התכלת בציצית. התורניים ביניהם ידאגו לנפנף במקורות שבאחרונים או במחברים המזכירים דעת חכמי האומות בנושא התכלת, כאלו הם פסקו בדבר הלכה למעשה, ושמא אף הטילו בעצמם פתיל תכלת בציציתם... בזמן שלגבי חלקם לפחות ניתן לטעון [=על משקל טענת עצמם המדומה כלפי תכלת רדזין, שאלו ידעו אז מה שיודעים היום..] שאילו היה לעיניהם גוף חילזון המדובר, והיו נוכחים בעצמם שסימני חז"ל אינם מתקיימים בו כדבעי, היו נמנעים מן הסתם מלכתוב הדברים כפי שכתבו. ודי בהערה זו.

כמו כן מן הנכון לציין, כי בשונה מדורות הקודמים, שבהן שאלה הלכתית ומחייבת מסוג נידון דנן, מסורה הייתה בידי גדולי ישראל וחכמי הדור, כיום כל אחד יכול להוציא קונטרס לבד וללהג 'פליניוס' 'ויטרוביוס' וכד' כפי שמצא בקונטרסים של אחרים, מבלי לדעת דבר וחצי דבר, שלא לומר לדבר ולפעור פה כנגד גדולים של פעם או אף של היום. וכדי ביזין וקצף..

מכתב תשובה מאת כ"ק אדמו"ר שליט"א

אל כב' הרב הגאון רבי לוי יצחק הלפרין זצ"ל

יו"ר מכון מדעי-טכנולוגי לבעיות הלכה בירושלים עיה"ק ת"ו

[נשלח כתשובה למכתב בשנת תשנ"ח בערך]

לכבוד הרב הגאון רבי לוי יצחק הלפרין שליט"א

יו"ר מכון מדעי-טכנולוגי לבעיות ההלכה בירושלים עיה"ק ת"ו

שלום רב לאוהבי תורתך,

את מכתב מעכ"ת קבלנו לפני זמן רב, והתמהמהנו להשיב, לאשר אפפוננו טרדות שונות ודחינו התשובה מזמן לזמן, והיה נראה ונדחה כמה פעמים, ועם מעכ"ת הסליחה. עם כל זאת, לאשר ראינו את מעכת"ה שליט"א משתדל הרבה בעניין זה, וכבר נאמר בפסוק "אל תמנע טוב מבעליו" (משלי ג, כד) וכל שכן הכא במוות עשה מדאורייתא שהיא באה להזכיר כבודו של מקום כמו שדרשו חז"ל על הפסוק "וראיתם אותו וזכרתם" (במדבר טו, לט) "תניא רבי אומר, מפני מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין? שתכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע דומה לכיסא הכבוד" (מנחות מג:), ופירש רש"י "להזכיר את היושב על הכיסא", ע"כ. על כן אמרתי אבוא במגילת ספר כתוב עלי ונשאב מבאר מים חיים של רבנו אדמו"ר זצ"ל, להאיר עיניים במצוות הבורא יתברך.

הנה תמצית דברי מעכת"ה שליט"א:

א] שכפי המסתבר בפשטות, אם התורה הצריכה שיהיה התכלת מדם חילזון דווקא, הרי על כורחך שיש משהו בדם חילזון שהוא מיוחד אצל צביעת תכלת של מצווה. ואם כנים דברי חכמי הכימאים, שבפעולת הצביעה והרכב הסממנים הכימיים כפי שהיא מתבצעת לפי הוראות הצביעה של הגה"ק מראדזין זצ"ל – לפי פעולות אלה אפשר וניתן להפיק גוון תכלת מכל חומר חי אורגני יהיה איזה שיהיה, ואפילו מדם שור למשל, אם כן אין זה מיוחד בדם חילזון דווקא. וזהו נגד דין התורה, שהצביעה צריכה להיות מופקת מחומר המיוחד בדם החילזון. כי על כורחך שזהו הצורך שנתנה התורה בחילזון, וכאן אין לו כל קשר לצבע זה עם החילזון, ע"כ תמצית דבריו.

ב] כמו כן שאל לדעת, האם אמנם נכונים בזה דברי הכימאים במציאות.

ונענה בס"ד על ראשון ראשון, ועל אחרון אחרון.

א] מעלת כבוד תורתו יוצא מתוך הנחה, שאם ניתן לקבל אותו צבע בכל תערובת אורגנית וכל סוג דם או בשר מן החי, בוודאי שאינו בגדר צבע של דם חילזון". (=עכ"ל מעכת"ה במכתבו אליי)

הנחה זו, לכשנתבונן בה, איננה בהכרח נכונה.

לא מיבעי אם נסכים לדעות אחרונים (תפארת ישראל בהקדמת קופת הרוכלים, ועוד) שתכלת לציצית ולבגדי כהונה כשרה מכל צביעה העומדת ביופיה ולא תשתנה אף אם אינה באה מן החילזון, שעניין הצרכת חילזון לדבריהם הוא רק מפני שממנו ידעו חז"ל שצביעתה עומדת ביופיה ולא תשתנה. הנה לאור הנ"ל, ובהתאם להסברו של מרן אדמו"ר זצ"ל במאמר "שפוני טמוני חול" (עמ' יב-יג, בהוצאה החדשה) שסיבת ייחודו של דם חילזון המופק מן החי על פני קלא אילן שהוא מן הצומח, מפני שצבע החי יחזיק בצמר שאף הוא בדרגת חי שהוא בא מצמר כבשים, ולכן לא יחזיק צבע שהוא בא מן הצומח בדבר שבא מן החי באופן שיחזיק צבע שבא מן החי בדבר שהוא מן החי, עיין שם בדבריו. לפי זה, הרי כל צבע תכלת שהוא מופק מן החי (חומר אורגני), מאחר שסוף כל סוף צבעו עומד ואינו משתנה, והוא עומד כמובן בדרישת ההלכה כפי שמנוסח בדברי הרמב"ם פרק שני מהלכות ציצית, שתכלת זו צריכה שתהיה עומדת ביופיה ואינה משתנה, כל תכלת שכזו כשרה היא. ואין זה משנה אפוא, אם בא מן החילזון דווקא, או מדם בעל חי אחר, כל שהוא בא מבעל חי על כל פנים, לפי שחז"ל הצריכו תכלת מן החילזון רק משום שבזה היה מקובל וידוע שאין צבעו משתנה.

אלא אפילו אם נחלוק על הנחה זו, ולפי שיטתנו ננקוט ונאמר שהצרכת חילזון בדווקא היא, מן טעמים הכמוסים אצל חז"ל, הרי גם אז אין בעצם האפשרות לצביעה כזו מדם בעל חי אחר משום ערעור על הצביעה בחילזון בצורה שהינה מתבצעת כיום, למרות שבצורה זו אפשר לצבוע כיוצא בה גם מבעלי חיים אחרים.

שכן בידוע, כי מצוות התורה ניתנו מתוך כוונות וטעמים עמוקים ונשגבים, שאין לאיש השגה בהן, וכולם דברי אלוקים חיים ומלך עולם, ואפילו דברי חז"ל הקדושים נעלמו מאתנו. ניקח לדוגמה איסור חמץ בפסח, הנה באם נניח שאדם ייצור חומר מסוים במהלך כימי מן החמץ, הרי מבלי להיכנס כרגע לעניין 'נפסל מאכילת כלב' או שינוי צורה של פנים חדשות באו לכאן, הרי דבר פשוט הוא שיש כאן איסור של חמץ בפסח, ואיסורו איסור כרת. והנה, אם יבוא כעת אותו אדם, וייצור תוך כדי מהלך כימי זהה חומר דומה ממשוהו שאינו חמץ, למשל אלכוהול מפירות הדריים וכדומה ולא מחיטה, האם ידמה ויעלה על הדעת, שדין שני החומרים הינו שווה, משום הרכב הכימי השווה

שבשניהם? פשיטא שלא! שכן כך היא גזירת הכתוב: זה בא מחמץ והריהו חמץ, זה אינו בא מחמץ ואינו חמץ!

ואם למשל, מסור בידינו בקבלה, כי יש למלוח הבשר להוצאת הדם במלח דווקא, אם יבוא מאן דהו וימציא חומר כימי חדש שמושך הדם כמלח, או באם יימצא בטבע סוג שאינו מלח, נכשירו? בוודאי שלא! כי אינו במסורת. וכך הדבר בכל התורה כולה כמובן

אם כן, מדוע לא יובן דבר פשוט כזה בנוגע לתהליך צביעת התכלת, שלמרות שמדענינו מתיימרים לקבוע כי במהלך כימי דומה אפשר לייצר צבע זהה מכל דם בעל חי אחר, בכל זאת ברי הדבר, כי מראה התכלת שמקורו בחילזון הינו כשר לתכלת, ומה שאין מקורו בחילזון הוא פסול! ואין זה משנה כלל, אם הוא מהרכב כימיקלי זהה, או לא. התורה לא ציינה הבדל כלשהו בין דם חילזון לדם אחר, ואם גזירת הכתוב היא או הלכה למשה מסיני, נקבל, מבלי לראות או להבין את ההבדל, שאינו נפקא מינה עבורנו כמובן

משום כך, אם כוונת הכימאים בדבריהם הללו היא לערער על דרכי צביעת התכלת שבידינו, ולהוכיח על פי ניסיונם זה כי תהליך המקובל אצלנו אינו נכון, מלאכתם לא תצלת. ויש להשכילם יסוד מוסד – כי דרישות ההלכה מעוגנת בתורת משה והיא זו הקובעת, וזו דורשת כאמור רק שצבע התכלת מקורה יהיה בחילזון שקיבלו חז"ל, ולא מבעל חי אחר ולא מסממנים. אבל בהחלט אין כלול בדרישות ההלכה שעלינו לבצע בדרך ניסיונות כימיקליים בבעלי חיים שונים בכדי לגלות, האם מהם מתקבלת תוצאה זהה לשל חילזון, ובוודאי שאין זה מתפקידם וסמכותם של מדענים לקבוע שאם מתקבלות תוצאות כנ"ל, שתהליך הצביעה הזה אינו תקין.

תמצית דרישת ההלכה בנוגע לתהליך הצביעה, ימצא מעכתר"ה בסוף מאמר 'פתיל תכלת' לרבנו זללה"ה (ועמ' קעה). שם גם ימצא מעכת"ר, איך רבנו יגע לעשות הצביעה בחומרים ושיטות צביעה כאלו שהיו ידועים בימי חז"ל, ולא אחרת. יש להניח, כי לפחות חלק מאופני הצביעה וניסויים הכימיים שעל פיהם מנפנפים הכימאים בעד סוגי חילזון אחרים, לא בהכרח היו ידועים בימי חז"ל, ואף על פי כן חז"ל בידיעתם וברוח הקודש שעליהם קבעו איך ובמה לצבוע, ואך מפיהם אנו חיים, ומאמינים אנו בכוחם שקלעו אל המטרה וכי אחרת אין באפשרות לצבוע, אפילו אם יבואו אלף כימאים ויוכיחו שחור על גבי לבן שאפשר לצבוע אחרת או אפילו יותר טוב לצבוע באופן אחר.

וכבר היו דברים לעולמים בכל תחומי המדע שלבסוף הודו המדענים לדרך התורה, אם כי אנו אין צריכים להודאת בעל דין שלהם. ובעניין כזה כבר

כתב רבנו (שם): "וראיתי עוצם כוח תורת הראשונים כמלאכים, שאף מה שלא עשו בפועל, הגיעו בכוח פלפולם לכל סתום לכוון לאמתה של תורה, כי סוד ה' ליראיו (תהלים כה, יד). וכל מה שכתבו לתרץ שבאופן זה נעשה, כן הוא באמת ואי אפשר לעשות כן באופן אחר" (ע"כ). כך דברי רבנו ז"ל, שכידוע מלבד חכמת התורה שבו היה בקי גם בשאר חכמות לרקות ולטבחות, וביניהם בחוכמת הכימיה שהצליח במקום שאחרים לא הצליחו (כמו שכתב בסוף מאמר 'שפוני טמוני חול' עמ' לח "אכן אין בכוח כל האומנים להפרידו" ע"ש). ובכל זאת, בהתלהבות של מצווה ותוך ניצול ידיעותיו הרחבות וחכמתו העמוקה, הצליח לאחר מאמץ ויגיעה רבה בדבר הקשה הזה.

כל זאת שאמרנו, היינו באם כוונת הכימאים בדבריהם לערער על תהליך הצביעה. אכן, אם כוונתם לערער על מקור הצבע עצמו, היינו שבניסיונם זה הוכח כביכול שחילזון שבו אנו משתמשים לצביעה אינו החילזון שהשתמשו בו בזמן הבית. בזה, בוודאי פיהם דיבר שווא ותורת משה לא שמו לנגד עיניהם.

שכן הרי חז"ל, בבואם להגדיר החילזון הכשר לתכלת, קבעו שני מבחנים לדבר, האחד לכתחילה ואחד בדיעבד.

לכתחילה: (א) אם באים לצבוע בדם מן החילזון, צריך שיהיו בו כל סימני החילזון המפורטים במנחות מד. ועוד (ראו בדברי רבנו בספר 'עין התכלת' עמ' שפז, בתשובתו אל הגאון מקוטנה: "אם בלי הסימנים היינו אומרים שנראה לנו שהדג הזה הוא החילזון.. אבל כיוון שעל ידי הסימנים אנו אומרים, והסימנים וודאי סימנים מובהקים שבמובהקים נינהו, כיוון דכל הני סימנים נצטרפו יחד ונמצאו בזו הבריה, ובכל מיני בריות שניצודים תמיד בימים ובנהרות לא נמצאו סימנים הללו יחד, זהו וודאי סימן מובהק שזה הוא החילזון האמתי. והרי כלל גדול הוא בכל התורה דסמכינן אסימנים מובהקים אפילו בעדות אשה להתיר ערוה החמורה.. והרי הש"ס והרמב"ם מסמנים את החילזון ולאיזה עניין מסמנים אותו אם לא להכירו על ידי סימנים..." (ע"כ).

[ב] [אם מצאנו ציצית צבועה בתכלת ומסופק לנו מקורו אם הוא מן חילזון הכשר או מקלא אילן הפסול] יעשו הבדיקות שקבעו חז"ל (מנחות מג:). ביצוע הבדיקות מאפשר לנו לקבוע אם מקור הצובע שבחוט הוא מחילזון או מחומר אחר (ולדעת הרמב"ם עמידות הצבע בבדיקות אינה רק מבחן למקור התכלת, אלא היא הנותנת לכשרותו ולעצם הצרכת דם חילזון לצביעתו, כדי ליצור צבע עמיד ויציב כנ"ל). לדעת רבנו (במאמר שפוני טמוני חול עמ' טז) הבדיקות נחוצות רק באם ספק לנו אם נצבע בדם חילזון, אבל אם ברור לנו שהוא חילזון אין צורך בבדיקות. בכל אופן, אין ספק שאם בנוסף לסימני חילזון גם

הצביעה עמדה בבדיקות שבגמ' הרי זהו אישור וגושפנקא שאין עליה עוררין לכשרות חוט התכלת ולכך שנצבע בדם חילזון הנדרש.

ומכיוון שחילזון שאנו משתמשים בו – מין הקרוי 'סְפִיָּה אֹפִיצִינְלִיס' – מתאים עם כל הסימנים שנתנו חז"ל, כפי שהאריך רבנו בספריו הכבירים, ברור ממילא מעל לכל ספק כי זהו החילזון המבוקש והאמתי שאליו נתכוונו חז"ל ואפשר לקיים בו מצוות התכלת בציצית. ואם רבינו בעצמו הודיענו בספרו (ומאמר פתיל תכלת) שעשה בצבעו כל הבדיקות של הגמרא אף שאינו צריך מעיקר הדין, וזאת מכיוון שאנו באים עתה לחדש מסורת הצביעה שהופסקה מזה דורות, ולא זו בלבד אלא שערך גם הבדיקות פעמיים ולא פעם אחת, היינו, פעם לפי שיטת רש"י ופעם לפי שיטת הרמב"ם, שכידוע נחלקו בפרט מסוים בבדיקה. והבדיקות הצליחו, ומי כמו רבנו מורה ומומחה – אזי ממילא ברור כשמש ואין סיבה בעולם לפקפק בדבר שהצביעה היא כשרה כדת וכדין.

ובוודאי שאין עצם עובדת היכולת, לפי טענת הכימאים, להפיק גוון דומה ממיני בעלי חיים אחרים, מעלה או מוריד כלום. שכן, אחת מן השתיים: או שחז"ל ידעו דבר זה שהגוון מתקבל בדומה גם מסוג בעל חי אחר, ואף על פי כן החליטו מטעמים כמוסים או על פי הקבלה כי הצביעה צריכה להיות ממין חילזון דווקא. בדיוק כמו שלהבדיל, אף לדעת המדענים הם מסכימים כי צבע ברומו אינדיגו שמתקבל ממין ה'מורקס' שתפסו לעצמם, גוון כזה והרכב כימי כזה בדיוק מתקבל אף מהנצבע בצמח האינדיגו (שהוא הנקרא קלא אילן), ולמרות זאת אין איש חולק שאף על פי כן רק מין חילזון כשר לתכלת ולא קלא אילן כמובן, כך בדיוק ובאותה מתכונת עליהם להבין שגם אם יש בעל חי אחר שיפיק אותו הצבע אבל אינו חילזון, שאינו כשר. שגזירת התורה וקבלת חז"ל אין זולתן. וידוע מהגר"א ז"ל [מעשה רב סימן צה במהדור"ק], שכל מצווה יש לה טעמים גלויים וטעמים נסתרים, וגם בהעדר טעם הגלוי, עדיין אינו אומר שבטלה המצווה חלילה, שעדיין ישנם טעמים שאינם נגלים לנו.

או שלחילופין נאמר, שחז"ל אכן לא ידעו מזאת אז, שאפשר בשיטה כזו להפיק גם ממין אחר צבע כזה (=מה שלא מסתבר), אך קבעו הדברים לפי ידיעתם אז במין זה שעומד ביפיו כנדרש, אבל אין הכי נמי אם היו יודעים גם על מין אחר כיוצא היו מכשירים בזה [אבל אינו מסתבר כאמור, מה גם שלמי שמכיר ויודע בדברי חז"ל אין הדרך לומר כך].

כך או כך, הסימנים של הגמרא וחז"ל מצויים במין שקבע רבנו בלבד, ובשופי, מבלי כל הדחוקים של אנשי ותומכי חילזון המורקס שצריכים לדחוק ולהוציא הדברים מפשוטן או להכניסם לתחום האגדה כביכול [כאלו אז אינם מחייבים]. וסימנים אחרים שאינם מצויים אצלם כלל, שכידוע מבטלים בהבל פיהם כל

סימן שאינו מצוי אצלם לאמור שסימן זה אינו נחוץ או שהוא דברי אגדה וכדומה.

עתה ניגש לשאלה השנייה שהציג מעכ"ת, והיא, האם מציאות זו כפי שמציירים המדענים באשר לאיכות הצבע ומהותו – נכון ואמתי כדבריהם.

הנה אנו כשלעצמנו מעולם לא ניסינו לראות הנאמנו דבריהם, מכיוון שאין לנו כאמור נפקא מינה בדבר, שלאחר כל מה שקבלנו מרבותינו ז"ל ולאור כל האמור לעיל, אין לנו צורך בזה, שכן לא מפיהם אנו חיים. ולא תהא שיחה בטלה שלהם, כמו תורה שלימה שלנו, המבוססת על ש"ס ופוסקים, ראשונים ואחרונים, שאמרו מה שאמרו ונתקיים בזה. ואלו כל מה שדרשו הם אלה דברים שבדו מליבם, ואיננו נזקקים לחידושיהם ולסברותיהם כלל.

אכן לגופו של עניין, שאלה נכונה העלה כת"ר, ואמנם שפיר יש מקום להסתפק בעניין דידן אם נאמנו דבריהם אליבא דאמת.

שכן, מאחר שאנו לאורם של חז"ל ניסע ונלך, והם קבעו כי רק דם חלזון כשר הוא לתכלת, וכדברי הרמב"ם שקבע כי רק באופן זה תהיה הצביעה עומדת ביופיה מצד עצמה ואינה משתנה. הרי לאור הנ"ל, באם יבואו ביום מן הימים מדענים דגולים ככל שיהיו, ויטענו באוזנינו כי צבע כיוצא בזה במהות ובאיכות ניתן להפיק גם מבעלי חיים אחרים שאינם מן החלזון שעליו הצביעו חז"ל, הרי יתכן בזאת רק אחת מן השתיים: א. או שדבריהם אינם נאמנים בזה, ודברו כן על פי השערה ואומדנה או מתוך שאינם בקיאים בהלכה. ב. או שדבריהם נאמנים באופן עקרוני, אבל הצבע שיתקבל מבעל חי אחר אין ביכולת לתת שום ערבות שקלענו בזה לצבע האמתי וואף אם יהיה דומה לאינדיגו, אבל בידוע כי מאינדיגו גופו ניתן להפיק כמה גווני תכלת ומה הועלנו בתקנה זו?, או שאין לו הזוהר הרצוי שעחיו כיוונו חז"ל, או טעם אחר שאינו גלוי לפנינו במדויק. זאת מכיוון שכאמור חז"ל בדעת קדשם קבעו כי התכלת כשרה מחלזון זה בלבד ולא אחר, אם כן אין ביכולת שום אדם לשנות מכך כמלוא הנימה כמובן. ואנו לדברי חז"ל נשמע ולא לזולתם מן המדענים או חכמי האומות יהיה מי שיהיה.

מעין דוגמה לכך ניתן למצוא בדברי הרב הרצוג בעצמו, המציין באחד ממאמריו ב'ההד' לפני יותר משבעים שנה, כי המדענים, אף הדגולים ביותר, פעמים טועים הם וכותבים מהשערותם כאלו מדובר בידיעה בדוקה בידם, ומציין לדבר מדבריהם בנידון כדוגמה לזה

מצורף בזה (נספח) מדברי הרב הרצוג, תחילה ממאמרו הראשון ב'ההד', ולאחר מכן ממאמרו השני, שם, שנראה כחוזר בו מקביעה חשובה בנושא

תהליך הצביעה, שבו סמך בעיניים עצומות על דברי חכמי המדע, ולסוף נתברר שטעו והטעו בדבר.

מעתה אחתום בכל חותמי הברכות, ונזכה לילך לאור תורתנו הקדושה ודברי חכמינו ז"ל כמסמרות נטועים. וזכות קיום מצוות ציצית ששקולה כנגד כל תרי"ג מצוות (נדריים כה). תגן עלינו ובעדינו, ונזכה לביאת גואל צדק במהרה בימינו אמן.

ויישר כוח למעכת"ר שליט"א שהעיר בעניין זה וסייענו לברר הנושא מפני המלעיזים, בנים בלי שם המדענים למיניהם שקמו על מצווה יקרה זו ולא כולם לצורך קיומה בפועל. ואם ימצא לנכון להראות הדברים לאי-מי מחכמי המדע אשר אולי יש בהם איזו נקודת הודאה על האמת בהופעת אור תורתנו הקדושה וההלכה הצרופה למול עיניהם, ודברי חכמינו הקדושים נר לרגליהם מבלי תערובת זמורת זר ועל ילדי נוכרים לא ישפיקו, והיה זה שכרנו בזה.

החותם ביקרא דאורייתא ובברכת כל טוב סלה למעכת"ה שליט"א

שלמה יוסף

בן לכ"ק א"א עט"ר אדמו"ר (שליט"א) [זצ"ל] מראדזין

נ. ב. אם ישנן שאלות נוספות או צורך בהברות, יוכל כת"ר לשאול עוד ובלי נדר נשיב בהקדם כיד תורת רבנו הקדוש זצ"ל הטובה עלינו.

הנ"ל

נספח למכתב זה מדברי הרב הרצוג אחרי מאמריו ב'ההד' בנושא התכלת:

"על יסוד חוות דעתם של מומחים מדעיים מן המדרגה הראשונה כי 'אי אפשר להוציא את מראה התכלת של ראדזין מהנוזל הצבעי של ה'ספיה אופיציןליס', הבעתי השערה [ב'ההד'] כי הגאון האמתי בעל 'סדרי טהרות' זצ"ל המציא בחכמתו הנפלאה איזו תחבולה כימית (שאינן בה חשש מצד ההלכה), שפעולתה היא להוציא את מראה התכלת מאותו הנוזל השחור, ושהכותב של 'סדר עשיית התכלת דראדזין' שהגיע לידי חיסר אותו הפרט, ועל כן לא מצאו אנשי המדע ידיהם ורגליהם בכיוון זה. כך שערתי אז.

"ואולם זה מקרוב הגיד לי בן אחיו של הגאון הנזכר לעיל, הרב ליינר נ"י בלונדון, שדרש וחקר והודיעו לו שהתכלת הרדזינית נעשית גם היום בגלוי בלא הסתרת שום דבר, דווקא על פי הסדר ההוא ששלחו משם זה שנים רבות (בלא שום שינוי), ושזהו הסדר שנמסר מהגאון הנ"ל זצ"ל.

"נתברר אפוא, שהמומחים המדעיים הנ"ל אף על פי שהביעו החלטתם השלילית בבטחה של וודאות, לא דיברו מן הניסיון אלא מתוך השערה בלבד, ושהחוש מכחישם. תופעה מעניינת היא זו: ומכאן יקיש וידון הקורא המשכיל על כמה וכמה דברים כיוצא בזה – תן לחכם ויחכם עוד". ע"כ.

קטע ממכתב הערות בעניין התכלת

מאת הגאון רבי ירוחם ליינער זצ"ל מראדזין

בנוגע למאמר הרב י. א. הרצוג ב"ההד", פורסם בקובץ 'הדרום', חוב' נ"ט

"מקרוב נדפס מכתב עת "ההד" מאמר בשם "התכלת בישראל", מאת הרב דר' יצחק אייזיק הלוי הרצוג הרב הראשי למדינת אירלנד החופשית (ירושלים תרצד). ובאמת לא רציתי להשיב על דבריו, אחרי שמרן דודי זצ"ל ביאר הלכה זו לאורכה ולרוחבה במלוא הקיפה, וכל הרוצה ללעמוד על בורין של דברים ידרשנו מהם.. אמנם מכיוון שבאותו מאמר יספר שפנה אל איזה כימאים בחוטי התכלת, ואמרו לו להד"ם שאין בזה שום דם חלזון ורק מאיזה צבע המצוי בזמננו, מצאתי את עצמי חובה להשיב על דבריו..."

"לבסוף מביא מכתב מאיזו פרופסור גרמני מדרמשטאט "שהצביעה [מראדזין] נעשתה מצביעה החדשה לגמרי, ואי אפשר להוציא את הגוון הזה ב'ספיה' על פי ההוראה הראדזינית, ואינן משמשות אלא להטעות, ושכן הסכים איזה פרופ' מליעדז שבאנגליה.

"כמדומני שדברים כאלו המה למטה מכל ביקורת. אחרי שכתב שכתבו לו [מראדזין] כל מעשה התכלת בפרטות מתחילתו ועד סופו, האדם הישר הרוצה לעמוד על אמיתת הדברים, יש שני דרכים. או לעשות כמתכונתם ולנסות הדבר, או לנסוע לראדזין למקום המעשה.

"אבל הוא לא כן עשה, ורק שאל ברופאים כימאים, אחד אשכנזי ואחד לידזאי, ועל פי השערותיהם המזויפות ירחיב פיו בלשון מדברת גדולות לדבר על צדיק עתק, שהטעה את העולם ונתן להם קלא אילן, ואמר שתכלת הוא, מה שנאמר על זה 'אני ה' שעתיד להיפרע' וכו'.

"דבר זה למטה מתשובה. ובכלל, אין במאמר זה כלום בנוגע למקצוע ההלכה של תכלת, רק איזו פטומי מילי בעלמא. ובצדק ייאמר 'לא תהא תורה שלימה שלנו, כשיחה בטילה שלכם' (בבא בתרא קטו, א; מנחות סה, ב).

מתוך מכתב הסכמה של

הגאון הגדול רבי שמואל קמינצקי שליט"א

ראש הישיבה דפילאדעלפיא, ארצות הברית

שניתנה על הקונטרס "חלזון התכלת במשנת הראשונים"⁴

מאת הרה"ג רבי אהרן הלוי ליפשיץ שליט"א מלייקוואוד

בס"ד ד' לפרשת וישב תשע"ה

לכב' הרה"ג המופלג ר' אהרן הלוי ליפשיץ שליט"א

עברתי על קונטרסו המכונה 'חלזון התכלת במשנת הראשונים', בו האריך בביאור סימני חלזון התכלת על פי משמעות סוגיות הש"ס ודברי הראשונים אשר מפיהם אנו חיים. ודבריו נכונים ואמתיים שהדרך היחידה בקביעת מציאות החלזון הוא על פי דברי רבותינו הראשונים, שדבריהם הם אצלנו הלכה למעשה, והפורש מדבריהם כפורש מן החיים.

והנה כב' הרחיב בביאור שיטת רש"י ורבותינו בעלי התוספות בכל מקום בש"ס והרמב"ם פ"ב מהלכות ציצית ושאר ראשונים, מדבריהם נלמד לגבי ההמצאות השונות במציאות חלזון התכלת שעלו בזמן האחרון, שרבו הדעות יש אומרים בכה ויש אומרים בכה, ומבססים דבריהם על פי המחקר וספרי מדע הישנים, ונדחקים להכניס המצאותיהם בדברי חז"ל ומקצת מדברי הראשונים שלא יהיה סתירה לדבריהם, ואולם גם אחר כל העמל רבים נלאו לפרשה, ולכולם יש פירוט מדברי רוב ראשונים, ולכן אין חוששים להמצאות הנ"ל אפילו בתורת ספק...

ובזה אני מסיים בברכת הצלחה וכל טוב,

שמואל קמינצקי

⁴ קונטרס חלזון התכלת במשנת הראשונים, מאתי אהרן הלוי ליפשיץ, לייקוואוד, כסליו תשע"ה, 100 עמודים.

מתוך מאמר תורני מאת

הגאון רבי שלמה אליהו מילר שליט"א

ראש הכולל ואב"ד דכולל טאראנטא

לכבוד ידידי ר' מנדל זינגר שליט"א

אודות התכלת החדשה, כבר הייתי שם במקום שעושים התכלת, ולדעתי כל מה שכתבו **בזה**, אין שום הוכחה שזהו תכלת, אדרבה, יש ב' ראיות גדולות שאינה תכלת.

א', שבגמרא [מנחות מב:] ורמב"ם [ה' ציצית] מבואר שיש בדיקה להבחין בין תכלת לקלא אילן, ומה שעושים תכלת החדשה הוא ממש כקלא אילן, אלא שעושים את זה ממין 'מורקס' ומשנים הריר עד שיהא דומה ממש לקלא אילן, ואין שום חילוק ביניהם באופן כימי. וע"כ א"א להיות שום בדיקה להבחין ביניהם, וכל מה שדחו ראייה ברורה זו אין בו טעם ולא ריח.

ב', מה שעושים היום שאחר שבירת קצת מן הקליפה הם חותכים קצת מן החי, וטוענים שכן מצאו הרבה בחפירות מימים הקדמונים, הנה בגמרא [שבת עה. ע"ש] מפורש שמלבד איסור צידה ליכא שום איסור בפציעת החלזון ובנטילת הצבע, ובאופן שהם עושים הלוא הוא גזיזת דבר מן החי, שלכל הדעות הוי מלאכה מן התורה בשבת כמו הסרת ערלה מן החי, וחייב או משום נטילת נשמה, או משום גוזז לפי דברי השיטה מקובצת בכתובות [דף ה], ואם כן מפורש שמה שהם עושים אין זה באופן שעושים תכלת.

גם מפורש בגמרא [שבת שם] שאופן פציעתו הוא באופן נטילת נשמה, אלא שאינו מכוון לנטילת נשמה, והוי מקלקל או פסיק רישא דלא ניחא ליה לגבי נטילת נשמה, והצבע שעושים הלוא גם לדבריהם הוא טוב ומועיל גם שעה או שעתיים אחר המיתה, ואם כן גם מזה מוכח שאין תכלת שלהם תכלת של הגמרא.

ומה שטוענים שמצאו מיני ה'מורקס' בחפירות, יתכן מאוד שהיה צבע ארגמן אשר עד לפני כ"ד שנה לא ידעו שיש אופן לשנות הצבע ולעשותו [כמו] קלא אילן ממש, אם כן יש לומר שגם בימים הקדמונים לא ידעו מזה אלא שעשו מזה צבע אחר..

והנה בעיקר מה שדוחקים המדענים בזה מפני שלא ידוע שום מין אחר, ועל כורחך צריך להיות [התכלת מן] המורקס. אבל אין זה כלום לכל יודע דבר, שתמיד מוצאים דברים שלא ידעו מתחילה, ובפרט חלזון שכבר אמרו עליו שאינו בנמצא עכשיו.

סוף דבר, לדעתי יש קפידה בדווקא שלא להשתמש במין תכלת החדשה הבאה מן המורקס.

[=מתוך מאמר הנדפס בקובץ "אור ישראל", ל"ו]

קטעים מתשובת הגאון הגדול רבי אשר ווייס שליט"א

מתוך שו"ת "מנחת אשר" חלק שני [סימנים ב-ה]

בשאלת התכלת בזמן הזה

לשאלת רבים וטובים, בעניין מצוות התכלת בזמן הזה, הנני לכתוב את הנלע"ד בעניין נכבד זה.

הנה לאחרונה טוענים רבים, שחלזון 'הפורפורה' הוא חלזון התכלת של ימי קדם, ולענ"ד לא ראיתי כל ראיה והכרח שאכן מין זה הוא חלזון התכלת, כדלהלן

"במנחות (מ"ד ע"א) אמרו "חלזון זה גופו דומה לים, וברייתו דומה לדג, ועולה אחת לשבעים שנה, ובדמו צובעים תכלת". וברש"י פירש, שמראהו דומה לים, ותבניתו דומה לדג. ויש מן הראשונים שכתבו שהחלזון מין תולעת הוא..

והרמב"ם כתב (הלכות ציצית פ"ב ה"ב) "ואחר כך מביאים דם החלזון, והוא דג שדומה עינו כעין הים, ודמו שחור כדיו, ובים המלח הוא מצוי". [ע"כ]

'הפורפורה' אינו דג ואינו דומה לדג, וגם אינו דומה לתולעת, אין עינו ואין מראהו דומה לים, ואין דמו שחור כדיו, אלא שקוף.. הרי לן שמכל הסימנים שמצינו בגמרא וברמב"ם, אין אפילו סימן אחד המתאים לפורפורה.

וראיתי את הדוחקים שכתבו חכמים שונים, עד שנדמה שבת קול יצאה מן השמים שהנה נמצא חלזון התכלת והוא הפורפורה, עד שחייבים אנו ליכנס לפרצה דחוקה כדי ליישב את ה'בת-קול' בדרכים רחוקות ועקלקלות. והלוא המסקנה הפשוטה היא שכל עוד לא מצאנו מין חלזון העונה לסימנים שנמצאו בחז"ל וברמב"ם, לא מצאנו את חלזון התכלת..

ועוד, שבאופן הפקת התכלת כתוב בגמרא (מנחות מ"ב ע"ב) "אמר ליה אביי לרב שמואל בר יהודה, האי תכלתא היכי צבעיתו לה, אמר ליה, מייתנין דם חלזון ורמינן ליה ביורה, ומרתחינן ליה וכו'. וכעין זה ברמב"ם פ"ב מציצית ה"ב-ג, ולא הזכירו, שרק על ידי חשיפה לאור השמש מקבלת צבע זה גוון התכלת, ומהיכי תיתי לומר אפוא שהארגמון הוא התכלת, ללא כל מסורת מחז"ל.

ולומר שבימי קדם נהגו לעשות את התכלת מחוץ לבתים ולאור השמש ומשום כך לא ראו צורך לפרש זאת, אינו אלא דברי נביאות, דמהיכי תיתי שלא עשו את התכלת בבתי מלאכה, וכי בימי קדם לא ירדו גשמים בחורף והשמש זרחה בכל ימות השנה ובני אדם עשו כל מלאכתם לאורו?!

והנה המצדדים בחלזון הפורפורה מביאים ראיה ממה שמצינו בדברי אחרונים שכתבו שחלזון התכלת הוא הפורפור. כן כתב ה'חוות דעת' בספרו 'מקור חיים' (סימן י"ח סק"ג), וכן כתב

היעב"ץ ב'מטפחת ספרים' מחכמי אומות העולם, וכן כתב ב'מנחת עני' (להגרי"ד זינצהיים בעל 'יד דוד') וז"ל "וכן כתבו המספרים, שהוא חומט הנקרא 'פורפור מושעל'".

ותמיהני, הלוא גדולים אלה מעולם לא ראו לא את הפורפור ולא את התכלת, ולא עסקו בשאלה זו הלכה למעשה, ולא כתבו רק על סמך שמועות וסיפורים והביאו גם את דברי חכמי האומות? ואדרבה יש לשאול, אם גדולים אלה ידעו מהו חלזון התכלת, למה לא עשו כל השתדלות לקיים מצווה זו, ולמה נניח שלא היה בידם להשיג צבע זה אם ידעו בבירור מהו. **אלא נראה מזה שפשוט היה בעיניהם שאין כל וודאות מהי התכלת..** ולא כתבו דבריהם להלכה כלל, אלא כדברי 'מפרשים'.

ומה שטענו שלא מצינו מין אחר מן החלזונות שמפיקים ממנו צבע כחול - איך נוכל לקבוע בבירור שאין מינים אחרים או תת-מינים, שגם מדמם אפשר להפיק צבע כחול על ידי תהליכים כימיים?

ובאמת עיקרי הסימנים של חלזון התכלת שמצאנו בחז"ל ובראשונים, אינם דומים כלל לפורפורה כמבואר לעיל, והן הם הסימנים שעל פיהם תקום התכלת ותיפול..

ומה שהוכיחו מן הממצאים הארכיאולוגיים, שנמצאו קונכיות ושרידי בדים הדומים לפורפורה ולצבע המופק ממנו, **אין בו ראיה כלל**, דאטו בימי קדם צבעו את כל הבגדים שבעולם בתכלת בלבד, והלוא ברור כשמש שבגדי צבעונים רבים היו וצבעו במינים שונים, ורק בגדי מלכים נצבעו בצבע זה, וזה לעומת זה בגדי כהונה וציצית, וצבע התכלת היה יקר בדמים כמבואר במנחות מד. ואם כן מסתבר טפי שכל הממצאים הנ"ל נועדו לצרכים אחרים ואינם תכלת כלל. **ועדיין לא נמצא פך תכלת חתום בחותמו של כהן גדול, שנוכל להביא ממנו ראיה למהות התכלת.**

..כתב כבודו, שאף אם אכן יש מבוכה בקשר לסימני חלזון התכלת, אבל יש סבירות עצומה שהפורפורה הוא חלזון התכלת, שהרי נמצאו במקומות שונים בארץ ישראל מצבורים גדולים של קונכיות פורפורה, ולפי כל הסימנים הארכיאולוגיים שימשו חלזונות אלה בתעשיות הצבע. מאידך, לא נמצאו בשום מקום מצבורים של קונכיות או של חיות ים אחרות, וכמה רחוק לומר שלא נשאר זכר של תעשיית התכלת, ולעומת זאת יש ממצאים אחרים של תעשיית צבע אחר.

ובפרט שגם במקורות זרים מזוהה הפורפורה כחלזון התכלת.

עוד טען מע"כ, שלא מצינו בכל עולם החי, חיה דג או שרץ אחר, שמגופו אפשר להפיק צבע עמיד, אלא מן הפורפורה, ומשום כל זה יש להסיק לדבריו שאכן חלזון זה הוא חלזון התכלת, ע"כ דבריו.

ואען ואומר:

יודע אני שדרך חשיבה זו אכן היא מקובלת בתחומי מדע שונים, ובעיקר בארכיאולוגיה, שהרי בתחום זה אין אנו דנים במדע מדויק אלא בהשערות בלבד. וכאשר מוצאים ממצאים עתיקים, מנסים לשער על פי הגיון דמיון והשערה מה שימשו ממצאים אלה.

אך לא כן מחשבת ההלכה, אין זו דרכה ולא שפתה. וההשערה אינה ראייה כלל ועיקר. וכנגד כל השערה, לעולם אפשר להעלות השערות אחרות. אפשר שמשום גזירת הרומיים נגד ייצור התכלת השמידו כל הממצאים שעלולים להפיל היהודים שעסקו בתכלת במסירות נפש, אפשר שדווקא הרומיים הם שהשמידו המעבדות של התכלת. ואפשר שהרומיים פיתחו תעשייה אדירה של 'מעין תכלת', כדי להתחרות ביצרני תכלת של היהודים. ועוד כהנה וכהנה..

עוד כתב כב', שבכתבי הפילוסוף 'פליניוס' מצינו שהתכלת היא 'הפורפור'..

תמה אני שתלמידי חכמים יראי ה' מחדשים הלכה על פי כתבי יוון העתיקים.. יסלח לי כת"ר, אך כמדומני שרוח שטות אחזה במי שמעלה על דעתו להביא סמך להלכה מכתבים אלה של חכמי האומות מלפני אלפי שנים..".

[ע"כ ליקוט משו"ת 'מנחת אשר' חלק שני בנידון זה]

העמדת דברים על מכונם:

- א. האם הכיר רבנו את הגוון שמכונה 'כחול פרוסי'?
- ב. האם אכן 'כימאי נוכל' 'הונה' את רבנו בצביעת התכלת?
- ג. האם נוכחות 'כחול פרוסי' שמה לאל את גוון ה'תכלת'?
- ד. האם אמת נכון הדבר כי אפשר להפיק הצבע גם מבעל חי אחר?⁵

מאת: מערכת קובץ "הכנף פתיל תכלת" – ראדזין

ב"שיח" המקובל כיום בנושא התכלת בציצית, שעיקרו מופץ בשיטת 'שיווק אגרסיבי' על ידי חברי עמותת 'פתיל תכלת' והדוגלת ומפיצה את צביעת התכלת באמצעות 'חלזון המורקס' הידוע גם בשם 'ארגמון קהה קוצים' – נפוצה ומושרשת שמועה או 'ידיעה' כביכול, לפיה צבע התכלת של 'ראדזין' כפי שיטת רבנו זללה"ה בספריו הקדושים שכתב וחיבר, אין בו ממש, מאחר שנתברר באמצעות מדע הכימיה, בתקופה שאחרי רבנו, שהינו מכיל בסך הכול תרכובת המכונה 'כחול פרוסי', שאף כי הוא נוצר כריאקציה [תגובת שרשרת כימית] מדם החלזון, אבל אין בו תרכובת מהחי, וכי מדובר בסך הכול בתרכובת שניתן כביכול להפיק מכל מין בעל-חי שבעולם [=לפי דבריהם לפחות].

⁵ הדיבורים של מחברים אחדים, לפיהם ניתן להפיק את גוון התכלת מבלי דם החלזון כלל ורק באמצעות הסמנים הנלווים גרידא, ושדם החלזון הינו כביכול מיותר בתהליך, אין להם בסיס עובדתי כלל, ומקורם בהעדר ידיעה. הסמנים עצמם מחוסרי צבע ולא ניתן להפיק מהם לבדם כלום, דבר שהוכח מעל לכל ספק. הדיון כאן רק לגבי בעלי חיים אחרים.

מכיוון שכן, הינם קופצים מיד למסקנה מרחיקת לכת, שבסמוך יתבאר כוזב עניינה, שלמרות כי רבנו זללה"ה בעצמו אי-אפשר [=אף בעיניהם!] שיהיה חשוד חלילה 'לרמות' את כלל ישראל ולמכור להם באופן מודע 'תכלת' צבע שאינו כזה – אכן רבנו עצמו מן הסתם לא היה מודע לכך אלא נפל 'קרבן' כביכול לכימאי נוכל, שלמען בצע כסף 'מכר' לרבנו תגלית זו, כשרבנו בעצמו לא עמד עליה אז למיעוט התפתחות מדע הכימיה בימיו, והתנאים שטרם הבשילו בזמנו. כך יצא, שרבנו בעצם 'מכר' לגדולי ישראל שבדורו 'תכלת' בלתי נכונה – בתום-לב כמובן. ואלו כיום, לאחר שנודעו עובדות אלו במעבדות הכימיות של מדעני הכימיה, שוב אין מקום ל'שיטת ראדזין' בנידון, וכמובן שלא לשיווק התכלת, כפי שנעשית לפי שיטת רבנו.

עד כאן הדברים – המקוממים כשלעצמם – כפי שהדברים מוצגים חוזר והצג, ללא מצמוץ או ניד-עפעף. ורבים עומדים נבוכים מול 'עובדה' זו – היתכן? גדול בישראל בשיעור קומתו, גאון אדיר בנגלה ובנסתר שכל רז לא אניס ליה, בקי בשבע חכמות שמעטים בדורות כמוהו, חכימא דיהודאי וחרוף ופיקח מאין כמותו, מי שמסר נפשו כפשוטו על מצווה זו של 'תכלת בציצית' ונסע אורחות ימים – האפשר שייפול סתם כך 'קרבן' לנוכל חסר מצפון? האם רבנו זללה"ה במכלול ניסוייו, נזקק בהכרח לעזרת כימאים זרים, או שלא הבין בעצמו במה 'שמוכרים' לו, עד שכל רעיונו הקדוש הינו בבחינת 'עורבא פרח' תימה!

קודם שנמשמש ב'כרעיים' של 'טענה' זו, ונבחון בעין ביקורתית את מידת היתכנותה, ואגב נגלה העפר המכסה טענה דמגוגית זו – מוכרחים אנו להסיר הלוט מעל גבי הטענה הזאת, ולגלות את 'מקורה' ההיסטורי, ובאיזו מסגרת היא הועלתה לראשונה.

ובכן, מעט דברי רקע היסטוריים בעניין.

*

הדבר החל בשנת תרמ"ח לפ"ק, כאשר אדמו"ר הגאון זללה"ה בא והטיל סערה בעולם התורה והיהדות. רבנו יצא אז בתגלית מרעישה, ולפיה עלתה בידו בעזרת השם, לאחר שנות לימוד וחקירות ודרישות הלכתיות ומעשיות, ונסיעה באורחות ימים לחופי מדינת איטליה, למצוא את חלזון התכלת האבוד, ששימש את עם ישראל במשך אלפי שנים לצביעת התכלת בציצית, אחרי שסוד צביעה נעלם מישראל בצוק העתים לאורך כמעט אלף וחמש מאות שנה. לשם כך הוציא רבנו את ספריו הנודעים בנושא התכלת בציצית, שהם מאמר 'שפוני טמוני חול' ו'פתיל תכלת', שנכתבו מתוך בקיאות עצומה בכל חלקי התורה, כדי להוכיח ולבסס את שיטתו.

בחנוכה שנת תרמ"ט, הצליח רבנו לצבוע יורה ראשונה מדם החילזון שהביא עמו מארץ איטליה, שם זוהה על ידו החילזון במפרץ הים האדריאטי, והחל בעצמו בצביעת פתילי ציצית מדם החילזון, אשר זוהה כפי דעתו הגדולה באמצעות סימני חז"ל הפזורים במרחבי ש"ס בבלי וירושלמי ודברי הקדמונים, מן דמו השחור כדיו [=כדברי הרמב"ם פ"ב מהלכות ציצית], על פי שיטת הצביעה שפיתח רבנו עצמו עם רוב חכמתו בתחום מדע הכימיה, מכאן יצאה הבשורה לבית ישראל כי זכינו בס"ד בסוף הגלות להחזיר עטרה ליושנה, ולחדש המצווה שנשכחה מעל אלף שנה מישראל.

הדברים הדהדו כמובן, ושמעם יצא בכל בית ישראל, שמחה עצומה שטפה אלפי בני ישראל, אשר הטילו לראשונה פתיל תכלת בכנפי בגדיהם מצוות התורה, כאשר בראש צעדו כמובן קהל חסידי ראדזין הסרים למשמעת רבנו, ועמם מאות ת"ח חסידים ואנשי מעשה, יחד עם המוני ישראל מוקירי ומחבבי מצוות.

אכן כמו בכל דבר חדש, בפרט במצווה שנשתכחה והופסקה מקרב דורות רבים בישראל, התלקח פולמוס סוער באותו הדור, כאשר רוב גדולי ישראל, מלבד בודדים ממש, עמדו מנגד ולא הטילו תכלת בטליתם, הם לא קיבלו את שיטת רבנו משלל סיבות, בעיקר על שום חסרון המסורת שהופסקה בצוק העתים, אף שהיו לא מעטים, שבעיקרון אולי לא נחלקו ואולי אף הסכימו שהתכלת לא 'נגזזה', אבל לדידם בלתי אפשרי לחדש מצווה כזו שפסקה במשך הדורות. התפתחה כמובן מחלוקת כדרכה של תורה, ועמה נספחו מחרחרי ריב שאינם פוסקים בכל הדורות ובשום הזדמנות, והייתה הגולה כמדורת אש. מרבית הדברים עברו מפה לאוזן, או בשב ואל תעשה, רק מקצת מן המקצת הסכימו להתבטאות מפורשות בעניין, ביניהם הגאון מהרש"ם מבערזאן והגאון רבי עקיבא יוסף שלזינגר מירושלים בעל לב העיברי, שהסכימו עם דעת רבנו וקיבלו דבריו, על כל פנים לעצמם ולחומרה, והטילו תכלת בציציותיהם.

*

לא ניכנס במסגרת זו לכל פרטי המאבקים שסערו כאמור, לאחר שרבנו נעמד בראש המערכה ותבע בקול איתן לחדש את המצווה הלכה למעשה, אך מן הראוי לציין, כי עיקר המחלוקת והסירוב בעניין, נסוב בשעתו מסביב לעצם חידוש התכלת של מצווה, לאור העובדה הפשוטה שדורות הקדמונים לא זכו לתכלת מסיבות שהזמן גרמן או אחרות, ואיך נזכה אנחנו בכך, וכיצד אפשר בימינו לחדש הנהגת מצווה, לאחר שהמסורת פסקה מכל סיבה שלא תהיה.

מהם אשר נתלו בעליית החילזון מן הים רק 'אחת לשבעים שנה' כפשטות דברי הגמרא במנחות (מד.), ואיך ניתן לדעת בימינו מזה הזמן?? [=רבנו כידוע מטפל בשאלה זו בהרחבה בתחילת ספרו, וכן בעוד מקומות]. חלק מן הגדולים בדורו

ובדורות שלאחריו נתלו בדברי האריז"ל⁶, שלפי המובא בשמו בזמננו 'אין לנו מצוות תכלת' בתוספת הסבר קבלי בעניין, והם הבינו בכוונת הדברים ש'אין שייך' לקיים בימינו המצווה לפי טעמים שבנסתר. אך רבנו שולל טענה זו, ומוכיח ברוב גאונותו ובקיאותו בנגלה ובנסתר שאין לקבל הדברים כפשוטם.

רבים אחרים נמנעו מלבישת תכלת, מאחר שהתבססו על לשון המדרש ותנחומא, בפרשת שלח כי "התכלת נגנז", ואם כן אין באפשרותנו לקיים המצווה עד עת קץ. כל הטענות הללו ועוד, מובאות בהרחבה ומטופלות בידי רבנו בספריו הגדולים כיד ה' הטובה עליו, כפי שייזכר הלומד ומתבונן בספרים אלה בעצמו. וישנם עוד אחרים שחששו לחשש רחוק של 'כלאים בציצית' באם תונהג התכלת, בפרט במידה שאין זו תכלת האמיתית כפי חששם.

יש כאלו שנתלו בפרטים שבהלכה, כגון שאלת היתר צביעת התכלת 'מדג טמא' [=החילזון הינו מין טמא], לאחר שכלל נקוט בידינו כי קיום המצוות צריכה לבוא 'מן המותר בפיך' – נושא שעליו התפתח משא ומתן הלכתי מעמיק ומרתק, המוצא את ביטויו הנרחב בספרי רבנו אשר 'הגדיל עצה והפליא תושייה' בנושא זה, וקבע בו מסמרות שאף התקבלו בדורות הבאים בספרי הפוסקים הדנים בנושא יסודי זה. אחרים יאמרו, שאין די בסימני חז"ל כפי שנתבארו בדברי רבנו ואפשר שאיננו מבינים סימנים הללו על בוריים, טענה טבעית לכאורה, לאחר הפסקה בת למעלה מאלף שנים, שעה שנדרש מעמנו לבסס ההלכה בנידון חדש שלא נהג זה דורות. שוב יש שהסתפקו בגוון המדויק של התכלת, אף זה נושא שרבנו העמיק והרחיב בו בבירוריו.

בנוגע לאופי החילזון – יש שדנו האם החלזון הינו 'שרץ' או 'דג', או שמא בכלל הינו 'תולעת', נושא שעמד עליו הגאון בעל 'נודע ביהודה' בזמנו, ורבנו בידו הגדולה מוכיח ומברר את גדרו המדויק של החילזון, בהלכה ובמציאות. על נושאים אלה ועוד – התנהל פולמוס מעמיק ומרתק בעומקה של הלכה, הללו שוללים והללו מחייבים, זה בכה וזה בכה, כשרבנו הגדול מנצח על המערכה בגודל גאונותו ובעומק התמסרותו העצומה לנושא שראה בו 'מלחמת מצווה' והמתחיל במצווה צריך לגמרו

אכן דבר אחד נשאר מוסכם על דעת הכול באין עוררין, שאם ירצה אי מי לחדש בזמן הזה את מסורת צביעת התכלת בישראל – זהות 'החילזון' צריכה שתיקבע אך ורק בהתבססות מוחלטת על סימני התורה המבוארים בחז"ל ומפוזרים בש"ס בבלי וירושלמי, בראשם דברי הגמרא במסכת מנחות (מד.) המסמנים את החילזון, כפי שנתבאר כל זה באורך בספרי רבנו. איש לא העלה בדעתו שום הווה אמינא 'להתפשר' בעניין זה. היה אפילו מי שטען, דוגמת הגאון בעל 'בית הלוי' בשעתו,

⁶ פרי עץ החיים, שער הציצית, פרק ד. וראה באורך מדברי הגאון מרדכיין מה שכתב בעניין זה בספר 'עין התכלת'.

שאינ די בכך, מכיוון שהמסורת הופסקה, אכן זהו כבר נידון בפני עצמו שאין כאן מקומו.

*

כעשרים שנה לאחר הסתלקות רבנו, בשנת תרע"ג, מגיע בחור כשרוני בשם יצחק אייזיק הלוי הרצוג, צעיר חריף ובקי ובן לאביו הרב יואל ליב הלוי הרצוג, רבה של הקהילה החרדית בפאריז שבצרפת, שהיגר שנים מספר קודם לכן מעיר לומזה שבפולין כדי לכהן כרב בעיר לידז שבאנגליה, ובמסגרת לימודיו האקדמיים החל לעסוק במחקר צבעי הארגמן והתכלת הקדומים, כשנושא המחקר שלו מקיף בראש ובראשונה את צביעת הפורפורה [=ארגמן] בעולם העתיק, מקורותיו וגלגוליו ותפוצתו בארצות השונות, כאשר תשומת לב מרכזית מוקדשת כמוכן לנושא צביעת התכלת בציצית ובבגדי כהונה. בשל אופיו האקדמי שאותו נועד המחקר למלא, נושא הדיון אופי מדעי הערוך ומסודר לפי דיסציפלינה מדעית, כשהוא מתפרס על פני שלל שטחים כהיסטוריה, ארכיאולוגיה, אטימולוגיה, זואולוגיה ועוד, והינו נזקק למקורות עתיקים וחדשים במגוון רחב של שפות שמיות ואירופיות, כדוגמת לטינית, ערבית, גרמנית, צרפתית, איטלקית ועוד. במסגרת המחקר נעשה שימוש בין היתר בכתבים אשוריים קדומים, ובספרי חכמי רומא ויוון העתיקים, בד בבד עם התייעצות שוטפת עם חוקרים וחכמים מבני דורו, שעמם עמד בקשר התכתבות.

המחקר עצמו נכתב בשנת תרע"ג (1913) בשפה האנגלית, ונערך ברובו בין כותלי הפקולטה האוניברסיטאית בעיר לידז שבאנגליה, מקום שם שימש אביו ברבנות באותן השנים, כאשר לבסוף הוגש המחקר לסנט של אוניברסיטת לונדון בתור עבודת דיסרטציה, והודות למחקר זה מקבל הרצוג הצעיר תואר 'דוקטור לספרות'. מאוחר יותר מתקבל רבי יצחק אייזיק [להלן: ריא"ה] לרבנות ראשונה בעיר בלפסט ולאחר מכן בעיר דאבלין שבמדינת אירלנד החופשית, ואחר כך מכהן כרב ראשי במדינת אירלנד החופשית, ואילו בשנת תרצ"ו מתקבל ריא"ה הרצוג כרב ראשי בארץ ישראל המנדטורית, על מקומו של הרב אברהם יצחק הכהן קוק שנפטר כשנה לפני כן, במשרה רבנית זו מכהן במשך כעשרים שנה, כולל בעשר השנים הראשונות לקום המדינה, עד לפטירתו בשנת תשי"ט.

לימים קוצר המחקר של רב הרצוג ותורגם לעברית בידי מחברו, והופיע בשם 'התכלת בישראל', כסדרת מאמרים בהמשכים בגיליונות 'ההד' בין השנים תרצ"ב-תרצ"ה. המחקר המקורי שבאנגלית נשאר עשור בשנים בכתב יד באוניברסיטת לונדון, והופיע רק אחרי פטירתו בשנת תשמ"ז (1987) בהוצאת 'כתר' בשם The Royal Purple and the Biblical Blue. [=הארגמן המלכותי והתכלת המקראית]

כאמור המחקר כולל עיון במקורות היסטוריים מן התקופה הקדומה, העוסקים בצביעת בדים מן החי והצומח בעולם העתיק. לצורך מחקר התכלת של ציצית, נאספו נתוני הצבע מתוך הספרות העברית היהודית, וכן מספרי לקסיקון של העמים. בחלק זה, מכניס ריא"ה מושגים השאולים 'מיפיתו של יפת' לתוך 'אהלי שם', כאן יתוודע הקורא לראשונה למקורות נוכריים כדוגמת אריסטו, פליניוס, ויטרוביוס, ודומיהם, ולכתבים חיצוניים יהודיים כגון יוספוס פלביוס, פילון האלכסנדרוני, תרגום השבעים, וכדומה [רובם בתרגום מיוונית].

במחקרו זה, מתגלה ייחודיותו של הרב הרצוג כמי שמתמצא לא בלבד במקורות של תורה ויהדות, אלא גם ובעיקר כחוקר וידען פורה, בעל כושר ניתוח ספרותי ומדעי, השוחה במגוון מדעים מן התקופה העתיקה עד ימינו, וכן כבעל ידיעות בשפות שמיות עתיקות השולט גם במספר שפות אירופיות חיות, כאשר תחום מחקרו מתפרס על פני תחומים רבי אנפין כדוגמת: ארכיאולוגיה, פילולוגיה, אטימולוגיה, זואולוגיה, ומכלול ספרות והיסטוריה של אומות העתיקות, בקצור 'איש אשכולות'.

דא עקא, שאם מבחינה מחקרית גרידא נעשתה כאן לכאורה עבודת מופת חלוצית, הרי מן ההיבט התורני 'אור וחושך משמשים בערבוביה'. לו היה הבסיס תורני, ומקורות הנוכריים היו רק משמשים בו 'לרקחות וטבחות' – ניחא. הבעיה היא, שבמקומות לרוב ההיפך הינו הנכון, וכטבעם של מחקרים מן הסוג הזה, מקורות נוכריים הם סמכותיים ונחשבים, חכמייהם זוכים לקשב עמוק ולתהילה גלויה ונסתרת, לעומת ציטוטי גמרא ורמב"ם, שלא פעם מופשטים ממשמעותם המקורית, וקשיים בהבנת 'טקסט' תלמודי בעלי רקע היסטורי או מדעי מפוענחים לעתים בידי נוכרים מלומדים מפקולטות אוניברסיטה אירופיות שעמם נועץ ריא"ה לאורך מחקרו. ואגב, חשוב לציין, כי במחקר המקורי באנגלית נשמע רב הרצוג נחרץ והחלטי פחות בכמה נקודות, ולפעמים באופן משמעותי, בעיקר בחלק המחקר הנוגע ל'תכלת בציצית', מאשר במאמריו המאוחרים ב"ההד", נושא נפרד שראוי לדעתנו לדיון בפני עצמו.

מכל מקום, לאור כל אלה אין להתפלא, אם הקורא ייתקל פה ושם בעיגולי פינות בנוגע ל'סימני החילזון' המבוארים בגמרא מנחות, שמוסברים ומותאמים יותר לאוזן המדעית, או בהסברת רמב"ם קשה שמקורו כביכול בתיאור של אריסטו, אותו הרמב"ם אולי ראה בשפה הערבית שהכיר. המחקר כולו טובל בשמות חוקרים יוניים ורומיים כמו פליניוס ואריסטו, ויטרוביוס ועוד, ובתיאורים מספרי העמים. אך טבעי משום כך שמבחינה הלכתית טהורה המחקר שלו לוקה בחסר ויתר, כאשר לב הקורא נמלא בהערצה סמויה וגלויה לחכמי מדע הגאוניים כביכול של האומות, ואילו פסקה בתלמוד [קרי: גמרא] מפוענחת כאמור באמצעות מקורות לועזיים וממצאים קדומים כביכול, שהמה 'מלה האחרונה' בנושא.

אנו מקדימים את כל זאת, למען נבין כיצד הורד והורק נושא הלכתי טהור כמו 'התכלת בציצית' מפסיו התורניים, ויצא מתחום בית המדרש ששם מקומו הטבעי, עד שעבר ברובו לתחום מדעי הכימיה, הארכיאולוגיה וההיסטוריה שבעולם האקדמיה. רק כך אפשר להבין, למשל, כיצד 'סימן' חילזון התכלת של הגמרא (מנחות מב.) כדוגמת 'גופו דומה לים', מאבד כמעט מכל משמעותו, סימן 'ברייתו דומה לדג' מרוקן מתוכנו והופך לבריה ימית גרידא (?), והגדרת סימן מסוים של חז"ל 'דומה לים' יתקבל תוך התיעצות גרידא עם מומחה נוכרי לזואולוגיה מהמוזיאון לעתיקות בפריס. כן תישמע במסגרתו הנחה לפיה ברייתת ה'סימנים' שבגמרא במנחות יסודה כפי הנראה ב'מנשר' כתוב שנשלח בזמנו מבני ארץ ישראל אל קהילות הגולה, בכדי להבהיר באמצעותו על שום מה התכלת שמיוצרת בארץ ונשלחת לבבל, מחירו כה גבוה ויקר.. [=ומכאן נובע כביכול הביטוי שבסוף הברייתא 'לפיכך דמיו יקרים'] – הנחה שכדוגמתה לא תשמע בין כותלי בית המדרש כמובן, והינה מתאימה היטב למסגרת האקדמית שבה נשנתה. ועוד כהנה.

במכלול זה חשוב כמובן להדגיש, כי הרב הרצוג במחקרו על התכלת, אפילו בהצעתו הפרטית לזהות את חלזון התכלת עם שבלול 'הינטינה' [לקמן], מעולם לא התיימר למגמה של חידוש מצוות התכלת בציצית, כפי שהתכוון לכך רבנו, כי אם לפתרון 'חידת התכלת' כלשונו [בסוף מאמרו ב'ההד' וכפי שמובן לאורך כל המאמר בשורות ובמה שביניהן] בדרך של מחקר מדעי. מובן ממילא, שמחקרו לא נשא מלכתחילה אופי הלכתי כלשהו, שאלמלי כן מותר להניח שגישתו הייתה שונה, כפי שאנו מכירים את הרב הרצוג בספרי פסקיו ותשובותיו שהתפרסמו בשם שו"ת 'היכל יצחק'.

על כל פנים בסופו של דבר, אין הרב הרצוג במאמרו מקבל את זיהוי החילזון של שיטת ראדזין, מן הסיבה שלדעתו אין גוף הדיונון נחשב דומה לים, כפי שהעיד לו מומחה לזואולוגיה עתיקה במוזיאון המלכותי שבפריס, וכן מחמת רמת שכיחותו כפי דבריו [לא ניכנס כאן לדיונים בשאלות אלה]. מן הסיבות האמורות אף לא קיבל ריא"ה את זיהוי ה'מורקס' [=ארגמון], שעליו המליץ בחום פרופ' א. דדקינד, אגיפטולוג ווינאי שעמו עמד בקשר הדוק לאורך מחקרו על התכלת, למרות שלזכות המורקס עומדת היסטוריה מפוארת כצבען ידוע בזמן התקופה העתיקה [=בעיקר של צבע הפורפורה], ובנוסף לא השביע את רצונו לגמרי בתנאי 'ברייתו הדומה לדג' שבגמרא [=כך במחקר האנגלי; במאמרו ב'ההד' נימוק זה אינו מופיע כלל משום מה].

לבסוף מסכם הרב הרצוג: 'חידת התכלת' לא נפתרה לדעתי עדיין; אולם בליבי יש השערה, שלדעתי קרובה מאוד להיות הפיתרון לחידת התכלת, והוא זיהוי החילזון עם יצור ימי [שבלול] הידוע בשם 'ינטינה', שנראה כעונה על רוב ככל תנאי החילזון. [לבסוף לא הצליח להוציא מדמו הגוון המבוקש, וניסיונות מאוחרים שונים אף הם לא צלחו]

אלא שהרצוג הצעיר בעבודת מחקרו האמור אינו מסתפק בכל זאת, וחפץ הינו דווקא לדעת מהו המרשם הרדזיני לעשיית התכלת מן החילזון. לפי המסופר על ידו בתיזה באנגלית, הדבר אירע עקב אזכורו את התכלת המיוצרת ברדזין בתוך איגרת למומחה בשם פרופ' פרידלנדר מדרמשטט, כשהלה התעניין בדבר וביקש לשלוח לו דגימה הימנה להתרשמות, כך לפי דבריו.

על כל פנים עקב כך פונה הרצוג הצעיר, באמצעות אביו הרב יואל הרצוג רבה של הקהילה החרדית בפריס, במכתב אל חצר החסידות בראדזין, בראשם ל"כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א [=אז כ"ק מרן בעל "תפארת יוסף" זצ"ל, בנו של מרן הגה"ק 'בעל התכלת', שכיהן אז כאדמו"ר בראדזין], כשבו מופנית שאלה אודות תהליך הצביעה שבו נעשה שימוש בראדזין לצורך צביעת התכלת בציצית, וכן לקבל חבילת ציצית הצבוע בפתיל תכלת לפי שיטת ראדזין. לפי נוסח התשובה נראה, כי עילת השאלה הייתה אודות תהליך הצביעה, נועדה בין היתר כדי לברר באם אין בצביעה נוכחות של חומרי צביעה מלבד דם החלזון, שאחראים כמו כן לצבע התכלת שמתקבל בסוף.

התשובה מראדזין לא בוששה לבוא, וביום ג' בשלח שנת שוב"ע חיי"ם ברכ"ה [=תרע"ג] התקבל מכתב ממוען להרב יואל הלוי הרצוג מפאריס, אבי ריא"ה, במכתב זה פורט תהליך צביעת התכלת באמצעות נאמנו ואיש ביתו של האדמו"ר מראדזין, החסיד רבי יהושע מאיר קייטלגיסר, וכך אנו קוראים באיגרת זו [=בציטוט חלקי]:

"בעזהשי"ת.

אחדשכ"ת. מכתבו הסגור מיום ד' בא העבר הערוך לאדמו"ר שליט"א, לנכון הגיע, והיות כי איננו בפה ביתו לשעה שנסע מפה זה איזה ימים, ובידי יש כוח למלאות דרישת כת"ה, אבוא להודיע כי החבילה של תכלת יקבל כת"ה על ידי פאסט ד' חוטיין חותם בתוך חותם כדת תוה"ק, מוסגר בזה.

"ואשר כת"ה דורש הנהו לדעת בכדי להודיע שהתכלת הנמצא בפה הוא מתמצית דם החילזון, ולא ממין צבע זולתו, ואנוכי הנני יודע בטיב מלאכה הזאת. הנני לבאר לפניו את כל מיני הסממנים המתערבים אל הדם החילזון, וכל מי שיודע ומכיר מהות הסממנים ידע כי הנם כולם משוללי כל צבע, ומראה כולם לבן, ומהם כמראה מים בעלמא, לבד הדם שהוא בעל מראה.

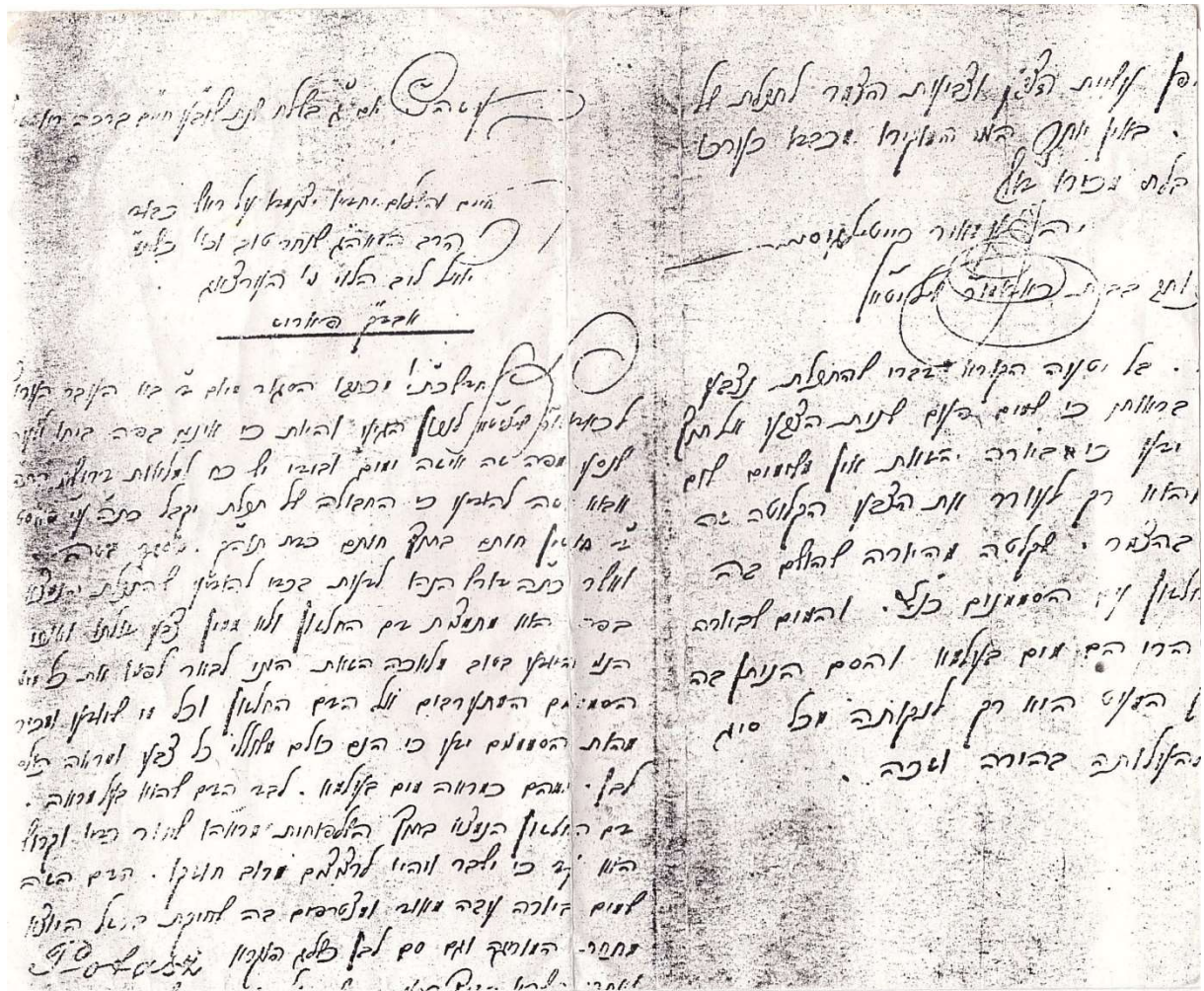
"דם החילזון הנמצא בתוך השלחופית מראהו שחור כדיו.. הדם הזה שמים ביורה עבה מאוד ומצטרפים בו... [=כאן בא תיאור ארוך] משימים את הצמר הטווי לשם ציצית ולשם תכלת של מצווה, ומבעירים אש תחת היורה, וכן

שוהים עד כי קולטת הצמר את הצבע מתוך היורה, והמים נשארים ביורה, ושוהים שוב כשיעור הראוי.. ושמים שוב הצמר הצבוע ומשהים אותו בכדי שיעור, וזהו גמר צביעתה, כי אחרי שקלטה הצמר את הצבע ביורה שבה הדם חלזון עם הסממנים, שטרודה למבלע לא פלטה על החוטים.. ובזו היורה של המים חמים האחרונה מתעורר הגוון האמיתי גם למעלה, כמו שנמצא בלוע בתוך הצמר."

"זהו כל אופן עשיית הצבע וצביעת הצמר לתכלת של מצווה, באין יותר.."

"בלתי מכירו דו"ש, יהושע מאיר קייטלגיסר, הכותב בבית באדומו"ר שליט"א"

צילום המכתב שנשלח מגבאי כ"ק האדמו"ר מראדזין זצ"ל אל הרב ליב הלוי הרצוג מפאריס ובו מתואר מעשה "התכלת"

את המכתב כולו תרגם ריא"ה לשפה הגרמנית, ושלחו כך אל פרופ' פרידלנדר, בצירוף דוגמה של התכלת של ראדזין, שנשלחה על ידי הכותב 'חותם בתוך חותם'.

ואז, לתמהונו כפי דבריו, קיבל תשובה מאת הפרופ' שתוכנה, שבסדר עשיית התכלת מראדזין 'העיקר חסר מן הספר', היינו הצבע שבו נצבעו החוטים של צמר שנשלחו מראדזין הוא חומר צבוע בזמננו מהסוג *teerfarbstoff* [צבען מהחי], אי אפשר בשום אופן להוציא צביעה כזאת מהנוזל השחור שבשלחופית 'ספיה אופיצינליס'. ריא"ה אף מוסיף: 'הצעתי דוגמה מאותה התכלת לפני חבר המומחים שבבית מלאכת הרקמה 'גובלין' בפאריס המפורסם בכל העולם זה מאות בשנים, שהוא מוסד ממשלתי לאומי, וקבלתי תשובה דומה לזו, היינו שמהפרדה כימאית נראה שהחומר הצובע שנעשה בו אותו הכחול הוא הכחול הפרוסי (*bleu de prusse*) הידוע למדי, ושהספיה מוציאה צבע חום ולא כחול, ושהצבע החום הזה אינו נקלט יפה בצמר.

"חזרתי וכתבתי לפרופ' פרידלנדר, וזו תשובתו השנייה בתרגום עברי:

"יסלח לי על איחור תשובתי.. חליתי כמה ירחים ולא יכולתי לבדוק החוטים בדיוק. ואולם עכשיו נעשה זאת, ואוכל להגיד לו בביטחון גמור כי הצביעה נעשתה בשני צבעים שכולם חדישים לגמרי ושהם מהסוג *teer*, היינו תערובת חמוץ-ירוק וחמוץ-ויולט מהשורה 'טריפנילמטן', ששניהם ביחד מפיקים את הגוון הכחול. עוד אי אפשר לגמרי להוציא את הגוון הזה בספיה על פי ההוראות הראדזיניות שבכלל לא השפיעה עשייתן כלום על התוצאה ואינן משמשות אלא להטעות (!). יכולים להשמיטן בלי שום נפקא מינה. על העיקר עבר הצובע בשתיקה, כלומר השימוש בחומרי הצביעה הטריים.. [=אגב, באותו מכתב שבמחקר האנגלי, מתווספת שורה המתייחסת ל'מורקס', שלפי דעתו אף ממנו לא ניתן להפיק צבע 'כחול' רק צבע סגול!]

מוסיף הרב הרצוג במחקרו האמור:

"על פי עצת הפרופ' פרידלנדר, שלחתי גם כן דוגמה אל המומחה המפורסם פרופ' א. ג. גרין, ראש מחלקת הכימיה הצבעונית ומלאכת הצביעה באוניברסיטת לידז באנגליה, ותוכן תשובתו הייתה, כי החוטים נצבעו ב'כחול פרוסי' ושאינן לצביעה זו שום שייכות לחומרי הצבע של חלזונות הים..."

לבסוף כותב רב הרצוג:

"הרוצה להתעקש ולבטל את פסקי המומחים הגאוניים (!) האלה, יבוא ויתעקש, אבל לי אפשר רק מסקנה אחת והיא, שהכותב מראדזין חיסר אחד מהסממנים שהמציא הגאון בעל התכלת בחכמתו ושעל ידו אפשר להוציא

מדם הספיה צבע שיש בו אותן התכונות שיש בכחול הפרוסי המודרני, ומה מאוד היה ראוי ונכון שמי שיודע את סוד עשיית התכלת הרדזינית יבוא ויגלה אותו אל העולם המדעי, ע"כ.

כל זאת כתב הרב הרצוג במאמרו 'התכלת בישראל', שהתפרסם כאמור בשנת תרצ"ב-ד. ואלו כשנתיים לאחר מכן, באלול שנת תרצ"ו, פרסם הרב הרצוג מכתב למערכת 'ההד' וזה לשונו:

"ב"ה דובלין, ז' אלול תרצ"ו,

למערכת 'ההד' שלום וברכה!

"מפני סיבות שונות נפסקה שורת המאמרים על 'התכלת בישראל', שעוררו כל כך התעניינות בשעתם. אפשר שאשוב להמשכתם בע"ה בקרוב, אכן בינתיים מוצא אני חובה לנפשי לפרסם את הדברים הללו:

"על יסוד חוות דעתם של מומחים מדעיים מן המדרגה הראשונה כי 'אי אפשר להוציא את מראה התכלת של ראדזין מהנוזל הצבעי של ה'ספיה אופיצ'ינליס', הבעתי השערה כי הגאון האמתי בעל 'סדרי טהרות' זצ"ל המציא בחכמתו הנפלאה איזו תחבולה כימית (שאינן בה חשש מצד ההלכה), שפעולתה היא להוציא את מראה התכלת מאותו הנוזל השחור ושהכותב של 'סדר עשיית דראדזין' שהגיע לידי חיסר אותו הפרט, ועל כן לא מצאו אנשי המדע ידיהם ורגליהם בכיוון זה. כך שערתי אז.

"ואולם זה מקרוב הגיד לי בן אחיו של הגאון הנזכר לעיל, הרב ליינר נ"י בלונדון, שדרש וחקר והודיעו לו שהתכלת הרדזינית נעשית גם היום בגלוי בלא הסתרת שום דבר, דווקא על פי הסדר שהוא ששלחו משם זה שנים רבות (בלא שום שינוי), ושזהו הסדר שנמסר מהגאון הנ"ל זצ"ל.

"נתברר אפוא, שהמומחים המדעיים הנ"ל אף על פי שהביעו החלטתם השלילית בבטחה של וודאות, לא דיברו מן הניסיון אלא מתוך השערה בלבד, ושהחוש מכחישם. תופעה מעניינת היא זו: ומכאן יקיש וידון הקורא המשכיל על כמה וכמה דברים כיוצא בזה, תן לחכם ויחכם עוד". [–חתימה]

'הבהרה' זו שהינה במקומה כמובן, אף שאינה מספקת כלל, פורסמה כנראה לאור לחץ שהופעל על הרב הרצוג מכיוון הרב הגאון רבי ירוחם ליינר, בן אחיו של הגאון 'בעל התכלת', שהתגורר בשנים אלו בלונדון, ואשר כתב ביקורת קשה כנגד הרב הרצוג על מאמרו ב'ההד', שקטע ממנה פורסם ב'ההד' עצמו ועיקרה פורסם בשנים

יותר המאוזרות לאחר פטירת הרב הרצוג בבטאון התורני הרבני 'הדרום'. בנוגע למכתב של ראדזין, כותב הגר"י ליינר כדלקמן:

"אני בעצמי פניתי אז לש"ב האדמו"ר מראדזין שליט"א, ושלא לי העתק המכתב, ונפתעתי מאוד שהמכתב לא נכתב אליו בכלל כמו שכתב, וז"ל המכתב "החיים והשלום יחדיו ייצמדו על ראש כבוד הרב המאה"ג וכו' כש"ת יואל ליב הלוי נ"י הערצאג אבד"ק פאריז", והתעטף בטלית שאינה שלו".

אחר כך מבקר הגר"י ליינער את הפנייה שלו לכימאים עם מתכון הצביעה שניתן לו בנאמנות מבית האדמו"ר מראדזין, ואת התוצאה שאלה כביכול הביאו לו, כשבתחילת הביקורת שלו הוא כותב:

"מכיוון שבאותו המאמר [=שבמ"ע 'ההד'] יספר שפנה אל איזה כימאים בחוטי התכלת, ואמרו להד"ם שאין בזה שום דם חלזון, ורק מאיזו צבע המצוי בזמננו, מצאתי בעצמי חובה להשיב על דבריו, כי איך נוכל לחשוך חלילה בגאון וצדיק שישקר ח"ו במילי דעבידי לגלויי, ולצבוע קלא אילן ולאמור 'תכלת הוא', ועל זה 'אני ה' וגו'! ואגב אעיר על יתר דבריו...

"מביא מכתב מאיזה פרופסור גרמני מדרמשטט, 'שהצביעה נעשתה מצביעה חדשה לגמרי, ואי אפשר להוציא את הגוון הזה בספיה על פי ההוראה הרדזינית, ואינן משמשות אלא להטעות". ושכן הסכים איזה פרופסור מליעדז שבאנגליה.

"כמדומני שדברים הללו הם למטה מכל ביקורת: אחרי שכתב שכתבו לו כל מעשה התכלת בפרטות מתחילתו ועד סופו, האדם היישר הרוצה לעמוד על אמתת הדברים יש שני דרכים: או לעשות במתכונתם ולנסות הדבר, או לנסוע לראדזין למקום המעשה. אבל הוא לא כן עשה, ורק שאל ברופאים כימאים אחד אשכנזי ואחד לידזאי, ועל פי השערותיהם המזויפות ירחיב פיו בלשון מדברת גדולות לדבר על צדיק עתק, שהטעה את העולם ונתן להם קלא אילן.. דבר זה הוא למטה מתשובה. ובכלל אין במאמר זה כלום בנוגע למקצוע ההלכה של תכלת ורק פטומי מילי בעלמא. ובצדק יאמר "לא תהא תורה שלימה שלנו כשיחה בטילה שלכם" [ע"כ].

ובכן, לאחר שהגר"ל מלונדון מוכיח כאמור את הרב הרצוג אודות מעשהו שכן לא ייעשה, ובפרט אודות 'פסק הדין' של המדענים הכימאים שהשאיר במאמרו כנגד דעת הגאון בעל התכלת, במיוחד לאחר שנודע לו כנראה כי ביד הרב ליינער העתק מהמכתב המקורי שבידו – הוכרח הרב הרצוג לתקן את הרושם, לכן מיהר לפרסם

מה שהביא לו הגר"י ליינער, שאין שינוי או השמטת לשון מן המכתב והכול מקורי, ובהכרח שהמדענים טעו בהשערותם, בכך תיקן **מקצת** מן הרושם השלילי שבמאמרו.

אמרנו 'מקצת' מן הרושם, אבל לא כולו. מפני ששתי טענות נטענו במאמרו האמור: א' – אודות כך שדם החילזון כביכול אינו צובע כלום, ואי אפשר לצבוע בו, ולבטח יש בו חומר אחר שלא דווח עליו במכתב. ב' – שכאלו הצבע הינו צבע 'חדיש' כדברי המדען [שעוד נתיחס לכך בהמשך], הנקרא 'כחול פרוסי', ואין לצבע זה 'שום שייכות אל חלזונות הים' כהגדרתו על פי המדען ששאל לפיו.

והנה את 'האשמה' הראשונה, הואיל ריא"ה להסיר מעל ראשו של הגאון 'בעל התכלת', בפרט לאחר שנודע לו מפי הרב ירוחם ליינר מלונדון הנ"ל כי המכתב שקיבל הינו מדויק וכך צובעים, הביץ אפוא שלא יוכל החי להכחיש את החי, אי לכך הסכים לפרסם הכחשה [כדלעיל]. אכן ה'טענה' השנייה במאמרו, אותה לא ביטל ולא הזכיר, והשאירה על כנה מבלי אפילו לנסות 'לתרץ' זאת, ואפשר לתרץ זאת מבלי קושי כלל. ועוד יתבאר מזה בהמשך.

ואכן, בדעה זו החזיק הרב הרצוג עד סוף ימיו, כאשר אפילו לאחר שכבר נתן אישור בכתב על מעשה צביעת התכלת מטעם חסידי ראדזין בארץ, אולם מאחורי הקלעים המשיך ופעל בכיוון האמור והריץ מכתבים למומחים עולמיים בעניין, כפי שעולה מתוך התכתבות בנושא שנשאר גנוז בארכיון הפרטי שלו. הגדיל עוד, כאשר לאחר תשובות מסוימות שקיבל בשנות התש"י ממכון 'גובלן' בפאריס ומעוד מומחה גדול בצביעה, שסרתו את הנתונים הקודמים שבמחקר שלו והדגישו כי אין להוציא מכלל אפשרות צביעת תכלת בדם 'הספיה', התרעם על כך והריץ איגרות שניות בעניין, הכיצד יסרתו את אשר העלו בעצמם בשנים קודמות? עד שקיבל מענה מהם כפי הדעה הראשונה. אין התופעה מובנת די הצורך, ומה היה כה אכפת לו מנקודה זו? אם לא שנחשוב כי נגיעה אישית הייתה אצלו לאשש את כיוון מחקרו, שנטה מלכתחילה לכיוון חלזון הינטינה, והיא הטתה את דעתו לפעול כך.

אכן מכשול אחר נתגלגל על ידו, ואפשר מבלי רצונו, בדפי מחקר המקורי שלו על התכלת שנותר בכתובים בשפה האנגלית, שנשמרו בין כותלי האוניברסיטה בלונדון. הרב הרצוג בעצמו מזכיר מחקרו זה [=המאמרים ב'ההד' היוו קיצור ותמצית ממנו] ואף הביע שאיפה להוציאו לאור עולם, אך לא הספיק. המחקר נדפס לבסוף כעשרים וחמש שנים לאחר פטירתו וכשבועים שנה לאחר שנכתב במקורו (1914) – בשנת 1986 (תשמ"ו) בידי הוצאת הספרים 'כתר' בירושלים, על ידי חבר חוקרים מן אוניברסיטאות ירושלים וחיפה, והוא הופיע תחת השם The Royal Purple and the Biblical Blue. לספר צורפו כמה מאמרים של חוקרים בני זמננו שעסקו אף הם בנושא.

מבלי להיכנס לפרטים, ניתן לקבוע שבמחקר עצמו ישנה אריכות יתר בכל נקודה ונקודה, בתוספת מקורות וכדומה. אולם קטעים מסוימים, יתכן שהיו מושמטים בידי כותבו הראשון, לו בעצמו היה המוציא לאור. אחד מקטעים אלו הינו זה שלקמן.

ממש לקראת סיום המחקר, לאחר שהמחבר מביא את מכתבי הפרופ' פרידלנדר וגרין בדבר התכלת של רדזין, שאי אפשר כלל להפיק מן הספיה את גוון התכלת, וכי הגוון שבחוטים הצבועים שנשלחו הינו המכונה 'כחול פרוסי', הוא כותב [בתרגום מאנגלית]:

"התכלת של רדזין עומדת אפוא מוכחשת מאליה, או שתוצאות הבדיקה הכימית עומדת תחת סימן שאלה. [=מדוע בחר לבסוף באפשרות הראשונה?]

"הייתי מאוד מהסס, לפני שהייתי מאשים בכחש אדם בדמות גרשון חנוך ליינר [=כך במקור!]

"מסתבר שראש הכת החסידית נפל קרבן לכמה כימאים איטלקיים נכלוליים. בהגיעו לאיטליה, ליינר (כך!), כמו שכותב בעצמו, עבד קשה תחת החזון לגלות תהליך של צביעת תכלת מן דג הספיה אופיצ'ניליס, אותו זיהה כחלזון התכלת.

"בשמעם אודות הצעתו המושכת של ליינר (כך!) עבור מי שיצליח לפענח את סוד צבע התכלת מן הספיה, מספר כימאים, נבונים אבל נוכלים, שהצטיינו בשטח הצביעה מן החי, הצליחו ליצור סינתזה של 'כחול פרוסי' מעורב בדם הספיה, בשיטה שכזו שהסתירה את מהות הצבע האמיתי.

"זהו אותו מקור, אני חושב, שהיה מספק לבית הצביעה ברדזין את כמות שקיקי דם הספיה המלאה בנוזל שחור, אשר למרות התחזותו להיות מקור הצבע, לאמתו של דבר אינו כלום כי אם מרכיב מלאכותי, שבו החומר דמוי הדיו של הספיה הינו רק מטעה את העין. נראה, כי הרמאי אף הצליח להפוך להיות הספק הבלעדי של בית הצביעה לתעשיית התכלת בראדזין'.

"חקירה שתתנהל באיטליה, יכולה אולי לשפוך אור על התעלומה, לאחר שאין להוציא מכלל אפשרות כי ליינר (!), עובר לנפילתו ברשת הרמאי, פירסם מודעה בתקשורת האיטלקית⁷, שבה הוא מציע סכום עתק של כסף למי שיצליח לגלות תהליך צביעה שבו גוון מסוים של כחול יופק מדם הספיה

[ע"כ]

⁷ יצוין, כי מאמצי הבירור בכיוון זה מצד הרב הרצוג בכהנו כרב ראשי, דרך רבה של רומה בימים ההם, לברר אמיתות הדבר, ולחילופין להיוודע אודות 'פגישתו' כביכול של הרבי עם האפיפיור בעת שהותו באיטליה, בנושא בגדי הכהונה שמצויים אולי בוותיקן, לא נשאו פרי. כך עולה מתוך ההתכתבות בארכיונו הפרטי של הרב הרצוג, ששרדה לפליטה.

הדברים הללו שנכתבו ופורסמו במחקר, הינם הזויים, חמורים ומקוממים כאחד. 'קונספירציה' שכזו, יכולה אולי להופיע במחקר מדעי, שבו עדיפות ניתנת באופן יוצא מהכלל לחוקרי מדע, שעמם מתייעצים על כל צעד ושעל. רק כך ניתן להבין את הזלזול וחוסר הכבוד כלפי אישיות תורנית ענקית בדמותו של האדמו"ר הדגול, שהתפרסם ברחבי תבל לא רק כענק התורה, כי אם גם כאיש האשכולות וחכם כולל, שידיו רב לו במקצועות החכמה השונים, ביניהם רפואה וכימיה, ואשר הצליח למצוא רפואה ומזור במקומות שרופאים מקצועיים נכשלו, וכימאים גם כן לא מצאו ידיהם.

אפשר לשער בבטחה, כי לו רב הרצוג בעצמו היה מוציא מחקרו לאור, לא היה כולל דברים אלו בספרו, ולו מחמת ההזייה שב'קונספירציה' זו. די בכך שנמצא מקום להדגיש, כי במאמרו ב'ההד' שינה טעמו לגמרי והתעלם מכל 'השערתו', אם משום התחשבות במעמדו של האדמו"ר הגאוני בעיני העולם, או שמא אף כדי שלא לשים עצמו ללעג, ואולי חזר בו, ובצדק רב. אי לכך כמה מצער הדבר, שחוקרים ודוקטורים שלא מצאו ידיהם ורגליהם בתלמוד [=אגב, הציטוטים העבריים במחקר מלאי שגיאות כרימון באופן מגוחך ומביך], לא השכילו הם מה לכלול ומה לא, שכן עורך 'תורני' לא השתתף בפרסום האמור אלא צוות מדעי בלבד, וממנו כמובן אין מה לצפות דבר.

דברים הללו יכולים היו שיישארו 'גנוזים' בין דפי המחקר באנגלית, שבסופו של דבר אינו מיועד לכלל כי אם לקומץ חוקרים דוברי שפות שהאנגלית שגורה בפיהם, והיא לא הייתה מגיעה כלל לידיעת ציבור הרחב, ובוודאי שלא ל'כותלי בית המדרש'.

אך מה לעשות, כאשר קם חוקר עצמאי בדמות הדר' י' ז' מן 'המכון הישראלי לסיבים', שהתמחותו בכלל בתחום הכימיה של טקסטיל ולא בתחום פסיקה תורנית, וברצותו ליצור 'מהלכים' ולעשות נפשות לתכלת של ה'מורקס' שאותו הואיל לגלות למען זכות את עם ישראל בתכלת של ציצית (?), היה מוכרח כמובן להרוס תחילה עד היסוד בניין ה'תכלת' של רדזין, כדי לתת מקום לתכלת החדשה 'שלו', אי לכך גמר אומר להרוס ולנתץ את תכלת ראדזין עד תום ולהוציא את ממציאה הגאון האדיר והענקי שכל רז [בתורה ובחכמה] לא אניס ליה, כמי שנפל קרבן לתרמיתם של כימאים איטלקיים נוכלים.. לצורך כך לא הסתפק אלא תירגם מילולית [לצד המקור באנגלית] את תוכן דברי רב הרצוג אלו במחקרו, ובזאת 'מראה' שאין בתכלת זו ממש.

כפי שהדגשנו כבר מקודם, הרב הרצוג בעצמו נשמר מכך במאמרו ב'ההד' מסיבות מובנות, ותחת זאת כתב לשער [=מה שהתברר כאינו] כי מן הסתם הכותב מראדזין החסיר איזה חומר צביעה שהוא מתהליך הצביעה, ואפילו על כך נכווה ברותחין מן הגר' ליינר, שהוכיחו על פניו ואף הוכרח לפרסם 'תיקון' לדבר בגיליון 'ההד' הבא. נקל לשער מה היה גורלו וגורל מאמרו, לו היה מעז לפרסם קונספירציה הזויה שלו

מעל דפי 'ההד', בוודאי שכל מאמרו ומכובדותו היו יורדים לטמיון, שכן לא כל דבר שכותבים במחקר דיסרטציה עצמי בגיל 23, מפרסמים מעל במה תורנית מכובדת כרב ראשי באירלנד החופשית.. אולם את הדר' ז' כל זה לא עניין כמובן, העיקר שיוכל להגיע ל'מטרה' הנכספת שסימן לעצמו והיא, להפוך להיות 'בעל התכלת' האולטימטיבי של המאה ה-20... מכאן ואילך הלך הדבר ונפוץ בידי 'ספקי משנה' אחרים שלא נפרטם בשם, עד שהדברים קנו שביתה כאילו היו הם 'אמת לאמתה'! והם מצוטטים בפי כל דרך הרואה עצמו כיום 'ידען' מומחה בנושא התכלת בציצית.

1=מעניין, שכל עצם הנושא של 'התכלת בציצית' התעורר הודות לעזוז רוחו וגובה קומתו בענקים של מרן זצוק"ל וספריו הכבירים, מבלעדי דברי קדשו מניין היו יודעים צפיעים אלה לצפצף בכל הגמרות והמקורות קודש שלהם (חוץ מראבי"ה ומקור חיים שנתגלו בדור אחרון) – ועל חכמות החיצוניות שלהם הננו מוותרים כמובן. והנה צאו וראו, עד כמה מתאמצים המה לנתץ את ידו החזקה ואת דעתו בקודש, ועוד הם מתהדרים לאמור כאילו אם היה רבנו בחיים, היה מקבל דעתם כביכול.. מעפרים הם בעפר ביודעים ומבלי יודעים את דעת קדשו, והרי מי שלמד אפילו פעם אחת כהוגן ספריו וראה עזוזי נוראותיו שאף גדולי עולם נתקשו להשיב עליהם, יהיו לשחוק ולגיחוך בדבריהם! והרי פשוט שאילו רבנו זללה"ה חי עמנו כיום היה מבטלם כעפרא דארעא, והיו מתביישים להשמיע אפילו ציוץ קל.. אין זה אלא מרמות רוחא ושפלות הדור, שהם חושבים שיכולים לעפר בעפר גדולי עולם, ואף 'להכריח' לגדולי הרבנים שיאמרו כדבריהם, ועל כל פנים לא ישללו בפרהסייה. ודי לעת עתה בהערה זו.

והנה אף שלא היה מן הראוי כלל להתייחס לדברי הבל הללו שהובאו לעיל, וכדאי ביזיון וקצף על עצם העלאת הדברים, מכל מקום מאחר שנדרשנו בעל כורחנו לכך לא נוותר, ונראה לעין כל הולך מישרים ואין ברוחו רמיה כי אין אפילו סרך של אמת בדבריהם והם לא יתכנו כלל, למי שעוד שוכן בליבו שמץ של ספק בכך. זאת מלבד חובת המחאה על הפגיעה הגסה בשם קדשו של אחד מגדולי האדמו"רים והגאונים הקדושים אשר בארץ החיים, ועיוות העובדות כדי שיתאים לדרכם הנלוזה דווקא.

ונלך בזאת אחר ראשון ראשון ואחר אחרון אחרון, בס"ד.

*

הנה מה שרמזו רב הרצוג בדבריו, כאלו רבנו בעצמו נזקק לכימאים מחוסר ידיעתו כיצד 'לפרק' ולהוציא את צבע התכלת מן הדם השחור (=שזה אגב עולה בקנה אחד עם שיטת הרמב"ם שדמו שחור כדיו והיו מוסיפים סממנים מיוחדים להפיק את צבע התכלת מן הדם השחור) – אמת ויציב שרבנו נועץ בתחילת דרכו עם חכמי הכימיה,

וכי מה פגם יש בכך? אולם כדבריו, הללו לא מצאו שום דרך להושיעו, ורק רבנו בגודל תושייתו ועוזו רוחו ובחכמה יתירה שבו, הצליח לאחר ניסיונות רבים לעשותו.

כפי שרבנו בעצמו כותב בסוף מאמרו הראשון 'שפוני טמוני חול' – וזה לשונו:

"והנה אחרי אשר עזרנו השי"ת לברר כל הסימנים שעל ידם יוכר החילזון, ודברתי עם הרבה מחכמי התורה וגדולי ישראל והסכימו לדבריי, מצווה על כל מי שיש בכוחו לחפש אחריו לזכות את ישראל במצווה זו הנשכחת מישראל זה כמה מאות שנים, וכל מי שיזכה בזה יתברך מה' אלוקי ישראל.

"וגם אנוכי בעניי החילותי בה, ושלחתי לגלילות ים התיכון, והובא לי הבריה והיא ממינים הנקראים דגי הדיו ובלשון אשכנז [טינט פיש] שיש בהם כתשעה עשר מינים, ונראה לי שבמין אחד מהם נמצאו כל הסימנים הנ"ל שנתבארו מדברי חז"ל. וגם דמו השחור כדיו הוא תחת ידי, אכן אין בכוח כל האומנים במלאכת ההפרדה [כימיקער] להפרידו. ואם יעזרני השי"ת לבוא לגלילות ים התיכון ואשיגהו בעודנו חי אי"ה, אנסה ואשתדל בעזהש"י להוציא ממנו את צבע התכלת" ... [=ע"כ דברי רבנו]

וכה יכתוב רבנו בהקדמה למאמר השני 'פתיל תכלת':

"מעניין הצבעים, הנני לרשום מהידיעות אשר אספנו מזמן אשר הוצאנו מאמרנו הקטן "שפוני טמוני חול" עד עתה.

"הנה בכל ספרי מחקרי שלל צבעים ובכל ספרי וחכמי מלאכת ההרכה והפרדה, אין שום ידיעה איך לצבוע צבע התכלת בדם ממיני בעלי החיים".

[=אגב, עקב קטע זה תקפו הדוגלים בתכלת המדעית את רבנו ז"ל, כאלו דברי עצמו מעידים בו כי לא היו למראי עיניו כלל כל המאמרים של החכמים וחוקרים שעסקו לפניו בנושא, החל מאריסטו ופליניוס ואילך, שהם כתבו תיאורים למכביר אודות צביעת הפורפורה בימיהם מחלזונות ים. ואנו תמהים אם יש מוח בקודקודם, כלום לא ראו שרבנו בעצמו נשמר בדבריו, וכתב 'אין בידינו ידיעה מדבריהם איך לצבוע צבע התכלת' בדם ממיני בעלי החיים! דייק וכתב 'תכלת' דווקא שזהו מבוקש ענייננו, ואילו מה שנמצא בכל ספרים האלה והבאים אחריהם הינו אודות צביעת 'ארגמן' דווקא שהינו 'פורפורה', שהיה נוטה לאדום כידוע! ומה יושיעונו בזה לצבוע 'תכלת'!]

ואכן גם כיום אחר שכבר החכימו כביכול, לא נמצאה שיטה קדמונית מפורשת ומבוארת איך להפיק צבע 'תכלת' מבעלי החיים, וכל כמה שמצאו שברי רמזים ופסקאות על זה כביכול, אין בזה דבר ברור כלל כמו שהנקדנים תופסים אותם,

וה'פטנט' שמצאו הם בזמנינו אינו מופיע בשום ספר קדמון כידוע, כי זה מהמצאתם דווקא, והם בעצמם לא ידעו מתחילה מכך כיצד לצבוע במורקס כחול ולא ארגמן (=ואף עתה לא הכול נהיר להם והם מכניסים מדי פעם חידושים ושכלולים וטוענים שמן הסתם פעם ידעו מכל זאת), כמו שהבאנו לעיל מדברי החכם פרופ' פרידלנדר שרב הרצוג נועץ בו, שלדעתו אי אפשר כלל לצבוע 'תכלת' ממין המורקס]

בסוף מאמר 'פתיל תכלת' מבשר רבנו וזה לשונו:

"והנה הפעם אודה את ה' השם נפשנו בחיים, כי אחר אשר זיכנו לברר ההלכה הברורה, בעזרתו התחלתי לעסוק במעשה להוציא לאור מלאכת שמים, ובאתי דרך הים, והנני כהיום יום שנכפל בו כי טוב לסדר 'כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל' [פרשת בלק], פה עיר וויניציא, ואחר יגיעה רבה מצאתי את החילוץ באי קטן בקצה ים המערבי בשיעור הראוי לאסוף את דמו שיהיה די לצביעה, שאף שנמצא בכל הים אכן אינו רק מועט, בשגם אין טבעו שווה בכל המקומות שבהרבה מקומות תיכף כשמרגיש שניצוד יזרוק כל דמו מתוכו...

"והנה התחלתי לעסוק במלאכת המצווה בגודל יגיעה, כי הוכרחתי לחפש אופן בהמלאכה שאוכל להחליט שבאופן זה נעשה בימי מציאות התכלת לפנים בישראל, שאם לא יוכל להעשות רק על ידי כלים שנתחדשו בימים האחרונים מכלי מלאכת ההרכבה וההפרדה [כימיא] שלא היה אז, איך נוכל להחליט שנעשה אז באופן כזה? ולא יתכן לומר שהיו להם כלים כאלה, שהרי בטח היו נזכרים במסכת כלים ושבט. וכן בסממנים, הוכרחתי לדרוש בסממנים הנודעים לי שהיו בימי מציאות התכלת הנזכרים בש"ס, באופן שאוכל להחליט כי כן נצבע אז, ואף שאינו נזכר בש"ס מה הם הסממנים, ומבואר מזה להדיא שאין קפידה בזה איזה סממנים ליקח, כי העיקר הוא הדם ובאיזה סממנים שיוכל להוציא ממנו צבע התכלת יהיה מה שיהיה שפיר דמי ויכולים לצבוע, וכמו שמבואר מלשון הרמב"ם ז"ל (פ"ב מה' ציצית ה"ב) שכתב "נותנין עמו סממנים כמו הקמוניא וכיוצא בהם כדרך שהצבעים עושים" וכו' ע"ש.. ואף שכמעט כל הסממנים הניתנים לצבע הם סוג אחד, אכן למיניהם הם מחולקים.

"אכן עם כל זה, על כל פנים צריך שיהיה רק מאלו הסממנים שהיו בימים שהיה התכלת נוהג, וששייך בהם מלאכת זריעה וקצירה וכתישה וכל מלאכת עבודה שנזכר במס' שבת, וכן אופן בישול הסממנים שנזכר בראשונים עיין תוספות (שבת קו., יבמות ו:;) וספר הישר לר"ת, ובמאירי במסכת שבת, וראיתי עוצם כוח תורת הראשונים כמלאכים שאף מה שלא עשו בפועל, הגיעו בפולם לכל סתום לכוון לאמתה של תורה, כי סוד ה' ליראיו, וכל מה

שכתבו לתרץ ההלכה שבאופן זה נעשה כן הוא באמת ואין באפשר לעשות באופן אחר!"

[ע"כ מדברי רבנו שם, ועיין שם עוד מענייני הצביעה מה שכתב בזה]

ובהקדמת ספר "עין התכלת" – יכתוב רבנו כך:

"ולכן קרבתי אל המלאכה היא עבודת הקודש, והתחלתי בעבודת התכלת להוציאה לפועל כדת של תורה כאשר בארתי במאמר 'פתיל תכלת' שיהיה בתכלית ההכשר באופן שיהיה ביכולת גם בימים הקדמונים לצבוע, וכאשר נוכל לשער ולהחליט בטח שבאופן זה צבעו בימים ההם, אף שבארתי כהלכה שבכל אופן שהוא צבוע הוא כשר, אך שיהיה הצבע מן הדם בלא הוספת צבע אחר, אכן זה היה המובחר אצלי הדרך הברור שבאופן זה נצבע התכלת בימי דור המדבר וחכמי הש"ס, הכול בארתי במאמרנו".

"ובעזהש"י ביום ראשון דחנוכה שנת תרמ"ט, אחר הרבה ניסיונות ובדיקות ביגיעה רבה, עלה בידי בעזהש"י לצבוע היורה הראשונה, ובזמן קצר לבשו איזה אלפים מישראל תכלת בציציותם. אכן מעט אשר הכינותי הצבע לאשר לא היה בידי הרבה דם חלזון, כי לא כאשר דמיתי כן היה, אנוכי דמיתי תחילה כי במשקל אחד של דם חלזון אוכל לצבוע כמה משקלים ציצית, אכן לא כן עלה הבחינה, כי נצרך דם חלזון כמעט יותר ממשקל הציצית, שעד הנה היה נצרך כפליים ממשקל הציצית, אכן עתה כאשר הורגלתי הצביעה יעלה פחות מכפליים. ובראשית שנת תר"ן, התחלתי לצבוע מהדם אשר הבאתי ממקומו, ובעזהש"י הרבה אלפים מישראל הטילו תכלת בבגדי ציציותם..."

[ע"כ לשון רבנו, שם]

הרי שרבנו בעצמו התעסק בקדשים במלאכת הצביעה, וחקר בה זמן רב 'אחר הרבה ניסיונות ובדיקות ביגיעה רבה' במשך כמחצית השנה, היינו החל מחודש תמוז שנת תרמ"ט, בהיותו עוד בארץ איטליה כמו שהעתקנו לעיל וואולי גמר דברי רבנו נכתב לאחר שכבר חזר לביתו נאוה קודש], ועד לחודש כסלו שנת תר"ן בימי החנוכה כאמור, ואף לכשנוריד את חודש תשרי ירח האיתנים, עדיין נשארו חמשה חדשים למלאכה. ואיה אפוא ניתן למצוא אף רמז ואסמכתא לדברים, שכאילו רבנו נועץ עם כימאי כלשהו באיטליה או במקום אחר, לאחר שזאת כבר ניסה בתחילת דרכו ולא צלח, ובפרט דברי ההבאי של פרסום בעתונות האיטלקית של התקופה כביכול! הכול הבל. בפרט שהיה צורך לאמוד ולשקול על כל צעד ושעל בדעת קדשו, באם היה אפשר לעשות כן בזמן שנהג בישראל התכלת, האם לזאת יכשר כימאי נוכרי איטלקי?!

והנה רבנו זללה"ה בטוהר נפשו ובכוונת ליבו לשמים, אף מצהיר ומכריז כי מוכן הינו להראות לכל אחד ואחד את תהליך הצביעה, ואף ללמד אותו שיוכל לצבוע במקומו אם צריך.

וכמו שכותב רבנו בפירוש בספרו הנזכר בזה הלשון:

"אך בפירוש הנני מוכן לעשות בזה כל טצדקי, כי בעזשה"י אוכל לברר הכול בפני כל, וכל מי שאינו מאמין לי מאנשי השם יוכל לבוא בעצמו אלי, או לשלוח איש אשר יבטח בו כי נאמן הוא, ואנוכי אשלם שכרו, ואראה לו מעשה התכלת מהחל עד כלה: אראה לו את החילזון שלם שהוא שרוי ביין שרף (שפירט) כדי שיקיים תוארו בשלימות, בו יראה כל הסימנים שכתבנו במאמרנו, וכן אראה לו חלזון חתוך ופתוח, בו יראה את שלפוחית הדם עם דמו הצרור בתוכו ודבוק בו מתולדה, וממנו יראה תכנית הדם בטעם ומראה וריח בטביעות עינו, ומזה יוכל להכיר שלפוחית הדם אשר מונחת אצלי הרבה שממנו אעשה את צבע התכלת, ומאלו השלפוחית אעשה בפניו את הצבע, ואראהו כל הסממנים הנצרכים לצבע, ויוכל לבדוק כל אחת בשבע חקירות ובדיקות ואצבע בפניו את התכלת, או אורוהו כל מעשהו והוא בעצמו יצבע, וכל מי שאינו סומך עלי יוכל ליקח ממנו.. ולא יהיה הדבר פחיתות וגרעון לכבודי כי זה הוא כבודי, לבזות עצמי על כבוד שמים והתורה והמצווה..."

"ובאם יהיה הצורך ללמד לכל ישראל את מעשה התכלת מתחילתו ועד סופו, הריני מוכן ללמד, כי לא ארצה להטמין הדבר, אדרבה ארצה כי יתפשט בכל ישראל, והיה כי אראה שיוצרכו ישראל להרבה תכלת אלמד מעשהו לנאמני ישראל, ואף כי הדבר צריך תלמוד זמן רב לא אחוס על הטורח ואלמד אנשים נאמנים..." [ע"כ]

מכל זה ברור ומוכח, כי רבנו ידע היטב מלאכת הצביעה בעצמו, ולא מפי שום כימאי למינו. ואם רבנו מצהיר בספרו במפורש שהוא מוכן ללמד מעשה התכלת לכל אחד ואחד, הרי זה מראה שהיה רבנו בטוח בדבר לגמרי ללא חשש כלל וכלל, שאילו היה לומד זאת מכימאי כביכול, היה לו מקום שהוא לחשוש שמא מישהו אחר שיבוא ויגלה משהו שאינו כשורה חלילה! וכמו שבאמת הוכח למעלה מעשרים שנה לאחר הסתלקותו לחיי עד, כאשר שלח אליו הג"ר יואל הערצאג מפאריס לברר בפניו מעשה התכלת, שלא הייתה לו שום היכרות עם חצר רבנו והתכלת, וכל מה שעשה היה לבקשת בנו מחמדו, לא היססו כלל ולפי הוראה שקיבל הממונה מפי רבנו בעל 'תפארת יוסף' מראדזין, שמי שירצה ללמוד המלאכה ילמד אותו, כן עשה בפועל, וב"ה בזכות זאת ניצל מעשה התכלת בישראל, כידוע שלאחר החורבן הגדול

לא נשאר זכר ממעשה הצביעה שבבית רבנו, עד שנתגלה בהשגחה פרטית המכתב מרדזין, הדבר מראה בעליל כיצד משמים רצו שמעשה התכלת של רבנו הגדול יישאר בעולם, לזכר עולם יהיה צדיק, והכול בזכות טהרת ליבו של רבנו, כמבואר.

רק חבל על כך שריא"ה, שהיה אז בימי עלומיו כבן כ"ב, ויצר הסקרנות ושלימות המחקר פיעמו בו, העבירה אותו תשוקתו על דעתו ומסר התכלת לנוכרי לבדיקה, היכן נשמע כזאת [=קפילא נוכראה' אינו יסוד להתיר זאת, שהרי הכימאי דרש ממנו ואינו מסיח לפי תומו, גם אינו כאן בהכרח בגדר עבידי לגלויי, ועוד טעמים, ואכמ"ל⁸]. ואף אם בדק והראה מה שהראה, למה קפץ מיד למסקנות כאלה ולא שת אל ליבו אפשרות כזאת שבעצמו העלה בדבריו ואחר כך נוכח בו, והוא שהמדענים לעתים דנים על פי השערת לב ואין להם תמיד נאמנות גמורה, בפרט לאחר שכבר הורה זקן רבנו, שהיה גם יחיד מומחה כידוע באופן שאין למעלה הימנו. כנראה נגיעה שהייתה בו היטתה את ליבו כפי שהזכרנו מקודם לכן, וחבל. גם מדוע לא פנה אז לרדזין לשאול שאלת חכם, שכזאת וכזאת מצא ומה דינו? והוא לא עשה כן, רק קבע והחליט על דעת הכימאים האלה, כי הכול מזויף ופרי מעשה רמאות – הס מלהזכיר.

*

והנה רבנו, יותר מאשר היה גאון ענק בענקים בתורה בנגלה ובנסתר, היה גם מפורסם כחכם הכולל במדעים ובחכמות שהם לרקחות ולטבחות לתורה הקדושה, כמאמר הרמב"ם. ידע היטב חכמת ההנדסה, הרפואה והכימיה, ועוד חכמות שימושיות, ונודע שחילק מרשמים רפואיים למי שבא לדרוש ברפואה, והיו מקומות שאף כיבדו זאת בבתי המרקחת. כן הכיר שפות למיניהן, והיה מדוגל כאמור בחכמת הכימיה באופן יחיד במינו, עד שבעינו החדה ובהבנתו העמוקה אף ידע למצוא מרכיבים וחששות בכשרות המאכלים ומשקאות, מה שלא מצא אף אחד מן הרבנים שבדור, ואף אנשי המפעלים למיניהם לא יכלו לרוחב דעתו. אז לא היה הדבר נפוץ כמו היום, שיהיו מומחי כשרות שיודעים ומבינים בתרכובות מזון וכדומה. אבל רבנו לא כן עמו, אלא היה בודק ובוחר בעין בוחנת, ולא סמך בעיניים עצומות על מה שמסרו לו הכימאים, אלא בדק בעצמו או נתן לבדוק אצל אדונים מומחים ונאמנים בכשרות. ידע בחוש הריח כפשוטו, להרגיש מה יש במאכל פלוני ובמשקה פלוני, והבין מעצמו מה יכול להיות בו איזה חשש על מרכיב כלשהו וכדומה, ובאופן כזה עלתה בידו למצוא חששות בכשרות שלא עלו על דעת אי מי מן הרבנים המכשירים, ולפרסם על כך

⁸ במקום אחר, בשו"ת 'היכל יצחק', מפקפק הגרי"א הרצוג בעצמו בהסתמכות על כימאי מזון לעניין כשרות. השווה: שו"ת הנ"ל, חלק אורח חיים, סימן נא. שם דן הרב בעניין הסתמכות באיסורים על בדיקה כימאית, בתחילה רוצה להשוות הדבר לבדיקת תכלת מספק קלא אילן שמבואר במנחות [מב:]: שסומכים עליה, אבל אחר כך מחלק שבדיקת תכלת היא בדיקה פשוטה ובטוחה, והנפק"מ בה לעשה ולא ללאו, ע"ש. אח"כ כתב שסומכים רק על בדיקה אחר פעמים אין מספר ע"ש. וכל זה אינו כאן בענייננו, שאינה בדיקה פשוטה כל כך, וגם לא נעשה פעמים אין מספר, ומפקיעים עי"ז מצוות עשה לאינספור.

'מודעות' ברבים להדביק בבתי כנסיות, כדי להזהיר את העולם ממכשול. כל זה היה מפורסם באותו הדור ונודע ברבים ואין בזה כל חדש, ואפשר להאריך בזה, ואין צורך.

בשנת תר"ן, פרצה בפולין שערוריה אודות כשרות תמצית החומץ לפסח, הפולמוס התנהל מעל דפי מכתבי העתים ופורסמו בנושא מודעות בבתי הכנסת. הוויכוח החל על רקע הניסיון לערב את מדע החימיה בקביעת ההלכה. כמו כן ניכרה מעורבותם של היצרנים, שפעלו בנושא מאחורי הקלעים.

הראשון שהתריע אודות שאלת כשרותה לפסח של תמצית החומץ בשל ה'עטהער' [כוהל] המעורב בו, היה האדמו"ר רבי גרשון חנוך העניך מראדזין 'בעל התכלת'.

ביום כ"ז בשבט ש"ז, לאחר שקיבל את תוצאות בדיקת המעבדה שנערכה לפי בקשתו, פרסם האדמו"ר "קול קורא" לאיסור מוחלט על תמצית החומץ. מודעה זו לא נתפרסמה בעיתונות, אלא נדפסה בדפים שנתלו על קורות בתי הכנסת.

העתק מן ה'מודעה' נדפס בסוף ספרו 'סוד ישרים' על התורה (ברוקלין תשל"א) עמ' שנב ואילך.

אנו מעתיקים קטעים מתוך מודעה זו, כדלהלן.

קול קורא

"בשם ה' ובעזרתו. יום ג' כ"ז שבט תר"נ, ווארשא.

"כאשר זה איזה שנים יצאה תחבולה חדשה בעשיית החומץ, אשר יוכלו לצרף ולנקות חומץ העץ הנשאר אחר עבודת הזפת והעטרן, אכן יען ריחו הוא מגועל מאוד, והתחילו בתחבולות ההרכבה וההפרדה שירכיבו את החומץ הנ"ל עם סיד שהוא מתנגד החומץ, ולכן יקבלו בהרכבה, ואחר שנרכב בסיד ישובו להפרידו על ידי שיערבו את הסיד הנ"ל אחרי ספגו את החומר העצי, יערבו אותו עם חומץ הגפרתי או עם חומץ המלחי. ויען שטבע החומץ הגפרתי או המלחי מתנגד יותר להסיד מחומץ העצי, ולכן יעזוב הסיד המורכב את חומץ העצי ויירכב עם חימוץ הגפרתי או המלחי, כדרך כל ההרכבות שכל שמתנגדו ביותר מתקשר עמו ביותר. ובתחבולה זאת יעזוב חומץ העצי ריחו המגועל עם הסיד וחומץ הגפרתי והמלחי.

"אכן אחר כל התחבולות מכוונות הניקיון, אין באפשרות לנקות אותו היטב מזוהמת הכופר [פחם] והעטרן, ולכן מערבים בו ריח החומצי (אעטטהער אצעטיקום), שנעשה מתערובות יין שרף עם חומץ הסאלפעטרי, ויבשלו

שניהם יחד בקלחת אשר עליה מכונת הצורף (אלעמביק). ומשניהם יחד יתקשר רוח החומצי, וזה יערבו בתוך החומץ לתקן טעמו וריחו המגועל. וכן יש רוח השמני (אעטהער אצעטיקום) שנעשה גם כן באופן הנ"ל, והוא חמץ גמור.

ויען כי ראיתי מוכרים אותן בפסח והרחתי בו, ונדמה לי שיש בו תערובות האטהער הנ"ל. אכן יען כי ראיתי הכשרים מרבנים על חומץ הנ"ל, אמרתי אולי אטעה בזה. אכן כאשר הרביתי לבדוק בשנה הזו וראיתי כי לא אטעה, וליותר בטיחות הבדיקה נתתי אותו לבדוק לבית מלאכת ההרכבה וההפרדה אשר לדר' אלכסנדר מ' וויינבערג, שהוא בוחן כפי חוקי המדינה ויש לו חוקת אומן גדול. בשגם כי הבחינה היא גלויה ודבר קטן בעניין זה, אשר אוכל להראותה בפני כל. וזה לשון תעודתו: "ביום ז"ך שבט תר"ן מעיד אני אשר בחנתי את העסענץ, צרפתי אותו במצרף בחום 74-80 מעלות צלסיוס, ומצאתי בו חלק אחד מן אלף עטהער החומצי, חוץ מן עטהער השמני.

"והחומץ הלז שנתתי לבחון, לקחתי מהחומץ שהיה עליו הכשר ונמכר בשנת תרמ"ט על חג הפסח. וע"כ]

"לכן הנני מודיע בזה להפריש את ישראל מאיסור חמץ, כי העטהער הוא חומץ גמור והוא מילתא דעבידא לטעמא, ואין לו ביטול, ודינו כחמץ גמור. והרבנים נותני ההכשרים במחילת כבודם נתנו מכשול, והכשילו את ישראל באיסור חמץ, ה' יסלח להם.

"גם זאת לדעת, כי כלי מכונת החומץ אין להם תקנה להכשירם, כי כלים הבולעים אם ייכנס בהם העטהער אינם יוצאים מידי דופים לעולם. וגרע מבית שאור, ולא רק שמוציאים את טעם, אך גם ממשו יוצא תמיד. כי העטהער הוא רוחני ומתכנס מעט מעט מתוך האוויר לתוך החומץ. וגם דרך נתינת טעמו הוא רק במשהו מן המשהו, ואם ירבו יותר מאחוז אחד מחמש מאות עוד ירע טעמו וריחו. וכאן מצאתי משני המינים עלו אחוז מחמש מאות.

"ולכן ייזהרו ישראל להשתמש בחומץ הנ"ל ובתערובתו, וכן סוחרי ומוכרי יין לכוסות המערבים חומץ ביין לתקן טעמו, ייזהרו מלערב חומץ הזה.

"וה' יברך את עמו בשלום, ויזכו לחוג החג בדיצה וכשרות ויקבלוהו עם כל ברכותיה. כברת נאמן באהבתכם.

גרשון חנוך העניך בהרב הגאון הקדוש מאיזביצא זללה"ה

מודעה זו עוררה רעש גדול, ואף רבנים המתירים הקדימו לפרסם בעיתונות התקופה האיסור שהיה ידוע להם מכבר. ויתר פרטי הפרשה עם מודעות הרבנים, וכן מודעה נוספת שיצאה לאיסור מאת מרן בעל התכלת כחודש וחצי לפני פטירתו, הלוא הם כתובים באורך ומתוארים עלי ספר בקובץ 'זכרון לאברהם' לשנת תשס"ב-תשס"ג, במאמר מקיף מפרי עטו של הסופר והחוקר הדגול הרב יהושע מונדשיין ז"ל.

צילום מכרוז הגאון בעל התכלת זללה"ה לאיסור תמצית החומץ

הבאנו כאן מודעה אחת מני כמה, שפרסם רבנו הגדול בחייו לאור ידיעותיו הרבות בכימיה בכדי להפריש רבים מאיסור, אכן קצר המצע מהשתרע. כמוכן שחכמה רבה זו ניצל אותה רבנו 'לרקחות ולטבחות' בהיותו אחד ומיוחד החובק זרועות התורה והחכמה, זאת כדי לחדש את המצווה היקרה והחביבה של התכלת בציצית, שאף בה הראה את ידו הגדולה בתורה ולהבדיל בחכמה, כאשר עלתה בידו לראשונה לצבוע פתיל תכלת בציצית אחר גודל התמסרותו בגוף ובממון ובנפש להחזרת עטרה ליושנה. וכן בדק את בדיקות התכלת בשני מיני בדיקות שבגמרא, שאף כי הגאון בעל "תפארת ישראל" על המשניות קבע שאין אנו בקיאים כיום בבדיקה זו ובחומרים הנצרכים לזה, רבנו בעוז רוחו מכריז ואומר כי "ת"ל אנו בקיאים בהם ובשמותיהם".

כך שלאור הנ"ל ועוד, כל הדיבור כאלו רבנו נזדקק לכימאים האיטלקים, והם רימוהו כביכול, הינו עורבא פרח ולקוח הישר מכוח הדמיון והפנטזיה של האומר כן. שהרי

רבנו גדול היה כוחו למצוא מה שאחרים לא מצאו, כל שכן שלא ייכשל בעצמו בדבר כזה, אחר שעסק בו במסירות נפש כאמור. ומי שמאמין כן, צריך בדיקה אחריו.

*

והנה אם יש בנפש מי לומר, כי הצבע 'כחול פרוסי' והיכולת לייצרו ממין בעלי חיים לא היה ידוע בימים ההם די הצורך, ורבנו בעצמו לא ידעו, הנה מי שמכיר ויודע ההיסטוריה של הצבע ומידת תפוצתו בימי רבנו, יודע שזהו דבר שהינו מן הנמנע.

נקדים תחילה ונתאר הצבע 'כחול פרוסי' המדובר, ואימתי נתגלה בעולם כפי הידוע.

הצבען המכונה בימינו 'כחול פרוסי' לא היה ידוע כלל למדע, עד לשנת תס"ד בערך [1704 למניינם], אז נתגלה הצבע 'במקרה' בידי מדען בשם 'דיפל' [Dippel] [ויש אומרים 'Diessbach'] בעיר ברלין שבגרמניה [על שום כך נודע בשעתו בשם 'ברלינר בלאו']. אותו כימאי, עוסק היה בהרכבת שמן שנודע בכינויו 'שמן מן החי' באמצעות זיקוק דם בהמה שאליו נוסף חומר בשם Potasz, ואז בתהליך שרשרת [ריאקציה] נוצר לעיניו הגוון שזכה לכינוי 'כחול פרוסי' [Prussian Blue]. אין כאן המקום והמסגרת כדי לבאר תהליך כימי זה, אולם המתכון עבר הלאה ונפוץ עם השנים, עד שהפך לגוון ידוע בעולם המדע של הצבעים, ובמשך מאות בשנים ייצרו 'כחול פרוסי' [נקרא כן על שום צבע מדי הצבא הפרוסי שהיה כן], כשאחד מן החומרים ששימשו בתהליך זה היה דם או רכיב אחר מן החי [שור בדרך כלל], יחד עם כימיקלים בלתי אורגניים נטולי צבע, שהיו אחראיים בתורם לתוצאה הסופית באמצעות הריאקציה הכימית שיצרו.

במשך השנים שעברו 'התאזרח' ה'ברלינר בלאו' בספרות הכימית המקצועית, וישמו אף חדר בין היתר לספרות הקלאסית העממית. ספר בשם Lehrbuch der Stadtischen Gewerkunde שנדפס בשנת 1807, מתאר [בעמ' 29] כיצד דם בקר [rundfleisch] משמש לייצור 'כחול פרוסי' או כשמו הפופולרי 'ברלינר בלאו'. בשנת 1847 [=תר"ז], יצא לאור בעיר מינכן שבגרמניה ספר מילים שימושי בנושאי ספרות הכימיה בת הזמן, וישמו, Vollstandes etymologisch-chemisches Hand wörterbuch, שהופיע בשני כרכים. הספר, שנועד לשמש בתור 'אנציקלופדיה' עממית למדע הכימיה, מתאר אחת לאחת מגוון חומרים כימיים+תוצרים נלווים בני התקופה, בשפה פשוטה ובלתי מדעית, הכוללת הוראות פשוטות וכוללניות לאופן הייצור והשימוש בחומרים אלו. בעמ' 47-48 שבכרך ראשון, כלולים ערכים אחדים תחת הכותרת Berlinerblau המתארים את אופן זמן גילוי הרכיב האמור, בצירוף תיאור לאופן תצורתו, גונו וכדומה.

הגאון הרבי מראדזין, בעל התכלת, שידיו היו רב לו במדעי חכמות הזמן, כשחכמות הכימיה והרפואה מצויות היו בשפע באמתחתו, הייתה לו באין ספק גישה בלתי

אמצעית למדריך בסיסי כדוגמת 'מילון השימוש לכימיה' שכאמור שימש בזמנו 'ספר יסוד' ובסיס בנושאים אלו – זאת לצד שאר ספרים מקצועיים נחוצים שהזכירו ותיארו את החומר. בנוסף לכך, אף בעתונות היהודית של התקופה [הצפירה' 1875, מאמר הח' חז"ס 'שיח בבית המלאכה'] פורסמה בין היתר כתבת מדע פופולרית בנושא – כך שמן הנמנע הוא להאמין על הגאון מראדזין, איש האשכולות בתורה ובשבע חכמות, שלא ידע דבר וחצי דבר אודות אמצאה זו שדיעתה הילכה בקרב יודעי דבר וחובבי החכמה. להאמין ולקבל השערה הזויה כי 'כימאי נוכל' כלשהו הצליח 'למכור' כביכול לרבינו 'סוד' ידוע, שאותו רבנו כבקי בכל מיני חכמות מן הסתם ידע מעצמו ללא 'כימאי' – הינו למיטב השיפוט הנחה מופרכת ובלתי מתקבלת לחלוטין.

חשוב עם זאת לציין:

אין בדברים האמורים בכדי לאשש כלל וכלל ההנחה הנזכרת, כאלו ביסוד התכלת של רדזין עומד הגוון הידוע בתור 'כחול פרוסי'. ישנן ללא ספק אפשרויות רבות וגווני 'אמצע', שאין כאן המקום לעמוד עליהן. אך דבר אחד צריך שיהיה ברור: אם כפי המקובל 'חזקה על חבר שאינו מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן' – הרי על אחת כמה וכמה הדברים אמורים בנוגע לגאון ופלא בדורות, כדוגמת הרבי מראדזין, שמלבד היותו מנהיג ישראל מקודש, היה איש אשכולות שמעטים כדוגמתו אם בכלל, אשר 'דבר שנצטער בו אותו צדיק ייכשל בו חלילה' כדי שיוציא ח"ו מתחת ידו דבר בלתי מתוקן בנושא מצווה שבתורה, שמסר עליה נפשו כפשוטו.

הרבי כאמור, ידע מבלי ספק אודות קיומו של הגוון הקרוי 'כחול פרוסי', ככל שהדבר נגע לתגלית התכלת ובכלל, ומן הסתם אף הכיר היטב את תהליך ההפקה והצביעה בו, שאף אינו מסובך יתר על המדה למי שמתמצא בכימיה. ואם למרות זאת החליט הרבי לצאת ברבים בפני קהל ועדה, עם תגלית מציאת התכלת שגילה כפי דעת קדשו, הרי בהכרח שיש כאן אחד מתוך השניים: או שלמרות הדמיון שמדמים בעלי מקצוע מסוימים בנידון, באמת אין יסוד תהליך התכלת בנוי לגמרי על מין הצבע המכונה 'כחול פרוסי', אף אם יש בו יסודות דומים. שכן אפשר בהחלט כי כחול פרוסי 'רגיל' אינו מניב גוון מדויק כפי הנדרש באופן הלכתי, או מחמת סיבה אחרת שטרם נחקר והוברר. למרות הדיבורים הרמים מצד המדענים, נוטים אנו כמובן לתת אימון יתר בגדול בישראל בשיעור קומתו של הגאון הרבי מראדזין – מאשר להבדיל במדענים דגולים ככל שיהיו, שכבודם המקצועי במקומו מונח, אשר אין התורה וההלכה נר לרגלם, וד"ל. בפרט כאשר עיקרי הדברים גלויים היו מכבר כנזכר.

אפשרות השנייה היא, שאותה על כל פנים אין להוציא מגבול האפשרי – כי למרות ידיעתו של הגאון במכלול הצבעים בכלל וביניהם כמובן בכחול הפרוסי, החליט הרבי על סמך עומק ידיעתו והבנתו מקיפה בנגלות התורה, וכפי מיטב הכרתו כפוסק הלכה

מובהק, כי אין שום מניעה בכך אף מלכתחילה, לקיים את מצוות התכלת בציצית בפיגמנט הצבוע בתרכובת זו, ככל שמקור הצבע מגיע מן החילזון הראוי ודרכו בלבד, ואין כל סתירה בזאת אל דרישות ההלכה בעניין כפי שהוגדרו על ידו, היינו שהצבע יגיע מגוף החילזון המוגדר לפי סימני חז"ל, ובאמצעות סממנים נטולי צבע. דרישות ההלכה כפי הידוע, אינן בהכרח עולות בקנה מידה אחד עם הנורמות המקובלות בעולם המדע, להבדיל, למרות הזיקה שנוצרת לפעמים בין שני עולמות אלו וולשם כך צריך דעת פוסק ומומחה בהלכה זו שיכריע בשאלה זאת, מתי כן ומתי לא ועד כמה, ולא דעת מדען, דגול ככל שיהיה].

אין כאן המסגרת והמקום להוכיח ולהראות, כיצד מבחינה הלכתית אין משמעות לחומר המשמש בתהליך מבחינה כימית, ועד כמה אי אפשר שזאת יהא קנה המידה היחיד והעיקרי בדרישות ההלכה. די לצורך מאמרנו בשנציין לדברים מפורשים שנאמרו הרבי מראדזין גופו, אשר בחוות דעתו ההלכתית שניתנה בנוגע לחומרים מורכבים מחמץ בפסח שעברו שינוי כימי כתב בין השאר, שלמרות שינויים בהרכבם וצורתם הכימי, אין זה משפיע על דעת הלכה הפסוקה בנידון, כשחלק מדבריו בעניין אף צוטטו במאמר הנוכחי. הדברים ארוכים והם מתפרסים על תחומי הלכה שונים ומגוונים מחיי היום יום, והחפץ לעמוד ולו במקצת על הדברים, טוב יעשה אם יפנה אל מאמר אחר הנוגע כמלוא הנימה בעניין, ומתפרסם אף הוא במסגרת אכסניה זו.

הרב הרצוג, ואחריו ביתר שאת ומבלי כל אבחנה חוקרי התכלת בני זמננו, הינם משוכנעים לחלוטין כי אמות המידה המדעיות בעניין, תקפות ומחייבות בעניין אף מבחינת ההלכה, באופן מוחלט ומכריע. זאת הינה נקודת המוצא של רב הרצוג במחקרו החלוצי בנושא התכלת, כאמור. אולם כמה מפתיע למצוא בהקשר זה, דווקא בתוך ארגו ההתכתבויות של הרב הרצוג עצמו ששרד בארכיונו הפרטי, דעת מדען דגול בן תקופתו, שהרב עמד עמו בקשר מכתבים לשם קביעת מוצא התכלת של ראדזין, מתוקף היותו חוקר בר סמכא ראשון במעלה בנושא צביעת בדים בעולם העתיק וממובילי הנושא בעולם האקדמי דאז – אשר למרות היותו משאינם מבני ברית, ומדען דגול ובעל מוניטין בתחומי הספציפי, גישתו בעניין הייתה שונה לגמרי מגישת רב הרצוג, כל זאת מתוך איצטלת המדע המובהקת שנשא בה דווקא.

המדובר בזאת בפרופ' ויליאם בראדלי Proffesor William Bradley, ששימש בשעתו כדיקן המחלקה לכימיית הצביעה והצבעים, שבאוניברסיטת לידס שבאנגלייה. בין הרב הרצוג לפרופ' המלומד, התנהלה בשנת 1952 תכתובת ענפה בנושא צביעת התכלת בציצית, בדגש על תכלת של ראדזין שעמדה על הפרק באותם הימים [השוו לעיל]. הרב הרצוג ביקש מן המלומד לבדוק דוגמה של ציצית תכלת צבועה של ראדזין ששלח לו, בכדי שיקבע חוות דעת מדעית מצדו באיזה חומר כימי צובע

מדובר. בתור חומר רקע, הוסיף הרב הרצוג ושלח למלומד האמור עותק מהרצאתו בנושא התכלת בציצית משנת 1919 שניתנה בבלפסט שבאירלנד, במטרה להיעזר בחומר ולקבל את חוות דעתו בנידון המדובר.

בתשובתו של פרופ' בראדלי לרב, מתאריך 18 בנובמבר 1952, הפרופ' מאשר את קבלת המכתב מאת הרב הרצוג, מתנצל על איחור התשובה, ומדווח לו אודות תוצאות בדיקת המעבדה שביצע עוזרו לפי בקשתו בדוגמת התכלת שהמציא לו הרב, כאשר ממצאי הבדיקה לדבריו העלו שמדובר אכן בצבען ממין 'כחול פרוסי'. יחד עם זאת, הוא מגיב למקרא הרצאת הרב בבלפסט בנושא התכלת, כשהוא כותב **אליו כדלקמן:**

"While reading through your lecture on Techelet, I was impressed by the fact that the original ancient blue dyeing required not only the appropriate sea-animal (whatever the true nature of this was), but also an appropriate method of dyeing, and it appears to me that the ancient Techelet-blue could have been "Prussian Blue" formed by the interaction of a sea-animal constituent with the ingredients of the dye baths used by dyers in remote times. If this was indeed the case, the name "Prussian-Blue" would become a modern and inappropriate name for a blue color of such historic and religious interest as techelet-blue."

בתרגום חופשי:

"אגב קריאתי את ההרצאה שלך בנושא התכלת, התרשמתי מן העובדה שהצביעה העתיקה האורגינלית של צבע הכחול, דרש לא בלבד את מין בעל-החי המתאים [יהא מציאותו אשר יהא], אלא שנדרשה לשם כך אף שיטת צביעה מתאימה. ונראה בעיניי, שצבע התכלת העתיק יתכן שהיה "כחול פרוסי" שהושג כתוצאה מן אינטראקציה שנוצרה בין חומר שמקורו בבעל חי ימי, בצירוף רכיבים [סממנים] של תמיסות צבע ששימשו את הצבעים העתיקים בתקופות הקדומות. אם אכן כזה היה המצב, אזי השם "כחול פרוסי" יצטייר לפנינו כשם מודרני ובלתי מתאים של גוון כחול, אשר כה עמד במוקד ההתעניינות ההיסטורי והדתי כדוגמת "כחול התכלת". [=ע"כ]

העולה מדברי המלומד האנגלי הדגול לענייננו, כי לדעתו, אף שהחומר הצובע הינו מה שקרוי בימינו "כחול פרוסי", אפשר כי זו בדווקא הייתה שיטת הצביעה הקדמונית של צבע התכלת ההיסטורי והדתי, שנוצר כאינטראקציה [פעולה משולבת] בין החומר מן החי והסממנים, ששניהם נחוצים היו בתהליך הצביעה, ובכך הכחול הפרוסי מקדים בעצם את זמנו המודרני, לאחר שנעלם ונשכח מן ההיסטוריה.

חוות דעתו המלומדת של פרופ' בראדלי חשובה לנו בזאת, לא מפני שמפי המדע כביכול אנו חיים בנושא הלכתי טהור כזה ורבו בעצמו במהלך חקירותיו מודע היה היטב, לפי כל הסימנים, כי עמדות מדעני הנוכרים שונה בתכלית מדעתו בנושא התכלת, אלא על שום שהדבר מוכיח בבירור, שלא הכול אף בקהילייה המדעית, תמימי דעים היו מלכתחילה עם גישתו ונקודת מוצאו של רב הרצוג בעניין, שנשענה כאמור על מספר כימאים שבדקו בזמנו את הנושא מנקודת ראותם, ואשר קו ראייתם מאפיינת באופן מובהק את החשיבה המדעית בת-ימינו [אולי כתוצאה מכך גופא שהדברים קיבלו 'גושפנקה רבנית' כביכול], שלפיה מוצא התכלת העתיקה בהכרח שיתאים לאמות מידה מדעיות טהורות המקובלות בחקר העתיקות ובעולם המדע והארכיולוגיה, כאשר מה שאינו כזה נדחה הצדה ואינו בא עוד בחשבון. לעומת זאת יש לפנינו מי שסבור, ומדובר בבעל עמדה בכירה בעולם האקדמי שהנושא בתחום סמכותו, כי אפשר גם אפשר אחרת. וככל שהנושא ביסודו הינו עניין של דת ומסורת, יתכן שהיו בידי הקדמונים שיטות צביעה שאולי נשארו בלתי ידועות למחקר, אי לכך אפשר ואפשר שדווקא המכונה בזמננו "כחול פרוסי", הוא זה ששימש בעצם כצבען התכלת המסורתית הקדומה, עד שצבע זה שכביכול נתחדש כיום אינו בעצם חדש לגמרי.

מדובר כאן בחוות דעת מדעית המופיעה כמיטב מסורת "מסיח לפי תומו", שבפרטים מסוימים כנראה לא חפפה לגמרי את דעתו של הרב הרצוג בנידון. רק לחשוב על כך, שמדען נוכרי יבין לפי תומו, מה שרב יהודי אינו מיטיב לתופסו כך.. זאת למרות שאיננו זקוקים כמובן להסכמות מדענים כלשהם, והתורה והמסורה בלבד נר לרגלנו.

לבסוף הננו לרמוז על כך, כי אף קביעתם החד משמעית של מרבית המדענים העוסקים בנושא, שלפיה גוון התכלת שבצביעה הראדזינית ניתן להשיגה בדיוק כך מדם חי אחר – הינה קביעה בלתי מבוססת מיסודה, כאשר ניסיון ראשוני שנערך כפי ידיעתנו על יסוד האמור, מטיל ספק בקביעה זו [וזה מצטרף לדברי הרב הרצוג בעצמו, שלא תמיד המדענים מדברים מידיעתם המוחלטת, ולעתים ההשערה משמשת בדבריהם. אף שלא על זאת יקום או יפול דבר, כפי הנזכר לעיל שתנאי התורה לתכלת מהחילזון אינה מפני שאין להשיגה ממקור אחר, אלא למרות שניתן להשיגו ממקום אחר, ואכמ"ל⁹].

והיו כיסא רבנו וכבוד תורתו נקיים, הוא שלם ותורתו שלימה.

ויהי רצון שנזכה ללמוד וללמד, לשמור ולעשות ולקיים כל דברי תלמוד תורתך באהבה, באמת ובאמונה כפי דרך תורתנו הקדושה וכפי קבלת חז"ל, מבלי הכרעת זמורת זר והזדקקות לחכמות החיצוניות שאינה כרצון שמים, אמן כן יהי רצון.

⁹ הערה: כיום בעידן הצבעים הסינטטיים והתפתחות הענקית בטכנולוגיית הצבעים, בידוע שניתן להשיג כל צבע, כולל 'ברזו אינדיגו' שעליו מבוסס גוון התכלת של הארגמון, באמצעות חומרים סינטטיים ותהליך כימי גרידא, מבלי הזדקקות אף למין צומח, שלא לומר למין החי. לא שמענו בינתיים מפי איש ממצדדי הארגמון, שיטיל ספק בשל כך בזיהוי הארגמון כמקור לתכלת בשל עובדה זו, שניתן כביכול להשיג צבע זה אף ממקור סינטטי שאינו מן החי ואינו מן הצומח. ודוק היטב.

Stazion zoologie des dohrn, Napoli

האקווריום למחקר ימי בעיר נאפולי שבאיטליה, כפי שנראה מבחוץ (על גדות הים), בתקופת ביקורו של רבנו שם למטרת מציאת חלזון התכלת

[תרמ"ז – 1887]

"ובאנו לגבול הים התיכון במדינת איטליה בעיר נעאפולי, אשר שם מקום היותר נמצא כל חית הים, ושם מקום אוסף חית ורמש הים... והוא בנין גדול של אבנים במעמקי ארץ, על שפת הים התיכון"

(=מתוך לשון רבנו ותיאורו, בהקדמה למאמר "פתיל תכלת")

מראות האקווריום הימי בעיר נאפולי – מבפנים

"זהו שדרות בניינים חדרים הבנויים מזכוכית לבנה, ומי הים תמיד יחלפו... ובהם כל חית הים הולכים חפשים, ויתראו על ידי כותלי הזכוכית (=מתוך תיאורו של רבנו במאמר "פתיל תכלת")

חוף כפר הדייגים chioggio שעל גבול הים האדריאטי – בדרום איטליה

במקום זה הצליח רבנו לראשונה לתפוס את המין שזיהה כחילוון התכלת (sepia officinalis) בעודו חי, וצד אותו כדי לצבוע בדמו חוט תכלת של ציצית

"והנה הפעם אודה את ה' השם נפשנו כחיים, כי אחר אשר זיכנו לברר ההלכה הברורה, בעזרתו התחלתי לעסוק במעשה להוציא לאור מלאכת שמים..

"והנני כהיום.. פה עיר וויניציא, ואחר יגיעה רבה מצאתי את החילוון באי קטן בקצה לשון הים המערבי, בשיעור הראוי לאסוף את דמו לצביעה, שאף שנמצא בכל הים, אכן אינו רק מעט... שבהרבה מקומות תיכף שמרגיש כשניצוד, יזרוק כל דמו לתוך הים ולא יישאר ממנו מאומה, ורק איים מיוחדים ומעטים ששם ימצא באופן שיש בו הדם"...

(לשון רבנו בסוף מאמר "פתיל תכלת", ווארשא תרמ"ח)

הדיונון בשחייתו במעמקי הים

"מראה גוו ישתנה בכל רגע, כי מראה גוו מכלול צבעי היופי הכלולים בו בתולדתו, וצבע מפני צבע יחלוף ויבוא. אכן בכל ההתחלפות הוא מראה תכלת. לפעמים תכלת בהיר, ולפעמים כהה ומעורב בו מעט ירוק חלמוני, ופעמים מעורב בו מראה צהוב ירוק, ועוד שלל צבעים שונים..."

"בשני צדדיו ילטשו עיניו הגדולים בצבע מתנוצץ, אשר תכונת בניינם דומה כמעט לעיני האדם..."

(מתוך תיאורו של רבנו בהקדמה למאמר "פתיל תכלת")

”תמונתו כביצה ארוכה, ויוכל לגדול בערך שנים עשר עד עשר אצבעות כפי מקום משכנו.. סביביו יסובב סנפיר על כל גופו מחויץ לראשו...”

(מתוך לשונו של רבנו בתיאור החילזון, בהקדמתו למאמר ”פתיל תכלת”)

דג הדיונון (=מת), כשהוא נתון בתוך צנצנת עם החומר "פורמלין"

"אך בפירוש הנני מוכן לעשות בזה כל תחבולה וטצדקי, כי בעזרת השי"ת אוכל לברר הכול בפני כל. וכל מי שאינו מאמין לי, מאנשי השם, יוכל לבוא בעצמו אליי, או לשלוח איש אשר יבטח בו כי נאמן הוא, ואנוכי אשלם שכרו"

"ואראה לו מעשה התכלת מהחל ועד כלה: אראה לו את החילזון שלם, שרוי ביין שרף (-שפירט) כדי שיקיים תוארו בשלימות, בו יראה כל הסימנים שכתבנו במאמרנו"....

[מתוך לשון רבנו, במכתבו ששלח לפני שני גדולי הדור, הגאון הגדול רבי יצחק אלחנן מקאוונא, והגאון הגדול רבי ישראל יהושע מקוטנא, כמעט בנוסח זהה, בתאריך יום ה' י"ג ניסן תר"ן, ראדויץ]

נדפס בהקדמת ספר "עין התכלת"

לוח התמונות והתצלומים

- תואר פני כ"ק מרן אדמו"ר רבי מרדכי יוסף אלעזר זצ"ל מראדזין, בנו וממלא מקומו של מרן אדמו"ר הגאון "בעל התכלת" – עם כ"ק האדמו"ר רבי יצחק זעליג מסוקולוב.....2
- עמוד השער של הספר "שפוני טמוני חול" על התכלת.....6
- עמוד השער של הספר "פתיל תכלת".....7
- עמוד השער של הספר "עין התכלת".....8
- תמונת הבריה "ספיה אופיצינליס" [דיונון הרוקחים] שזוהה בידי רבנו כחילזון התכלת.....9
- צילום הדיונון [מלמעלה] עם עצם הצדף של גופו.....10
- אישור מומחה לזואולוגיה בדבר זהות החילזון בתור מין שקבע רבנו.....11
- אישור מטעם אוניברסיטת תל אביב לנכונות הזיהוי לפי הסימנים שקבע רבנו.....15
- תרשים החילזון לפי חלקיו ["הסימנים"].....16
- תצלום מכתב רבנו 'בעל התכלת' אל הגאון רבי אברהם הופנברג אבד"ק וואסקיא.....32
- תצלום ממכתב מרן 'בעל התכלת' זי"ע אל הגאון רבי עקיבא יוסף שלעזינגר מירושלים בעל "לב העיברי" בדבר התכלת, בתוספת הקדמה ובשולי הדברים.....38
- תצלום טלית עם פתילי תכלת ראדזין.....42
- מכתב הרה"ג רבי שמעון שלמה שלעזינגר ז"ל בן הגאון רבי עקיבא יוסף מירושלים מחבר ספר "לב העיברי", אל כ"ק מרן אדמו"ר רבי שמואל שלמה זצ"ל הי"ד בבקשת תכלת.....42
- מכתב כ"ק מרן אדמו"ר רש"ש זצ"ל לרבי שמעון שלעזינגר, בתור מענה למכתבו.....45
- תנור המיוחד להרתחת דם חילזון התכלת לצורך הכנת הצבע.....45
- תצלום ממכתב גבאי בית האדמו"ר מראדזין בעל "תפארת יוסף" זצ"ל ובו מפורט הסדר ותהליך הצביעה של התכלת.....88
- "קול קורא" שפרסם מרן אדמו"ר "בעל התכלת" להפריש ממכשול חומץ בפסח.....103
- בניין האקווריום התת ימי בעיר נאפולי שבאיטליה – בתקופה שביקר בה רבנו.....109
- מראות מתוך האקווריום התת ימי שבנאפולי – מבט מבפנים.....110
- חוף כפר הדייגים chioggio באיטליה, שבו מצא רבנו וצד את חילזון התכלת.....111
- הדיונון במשוטו במעמקי הים.....112
- הדיונון במשוטו בלב ים [מבט מקדימה].....113
- הדיונון על רקע קרקעית הים.....114
- דג הדיונון מת כשהוא נתון בתוך צנצנת עם פורמלין.....115

מתוך 'הקדמת המלבי"ד' כ"ק מרן בעל 'תפארת יוסף' זללה"ה לספר "עין התכלת"

הקדמת המלבי"ד ב 3

הנה זה היום אשר עשה ה' לנחמנו מעצבון רוחנו אשר העציבנו מר המות הסיר המצנפת והרים העמרה מעל ראשנו אברנו את רוענו אבינו עמרת תפארתנו ראש נולת אריאל רכן של כל ישראל אאמו"ר הגאון האלהי מרנא ורבנא גרשון חנוך זללה"ה הכ"מ, ועתה נודה לה' כי ראה בענינו והרים מעפר קרננו כונן מעשה ידינו להקים שם לאבינו בזאת התורה אשר שם להאיר עינינו, זאת אשר יחינו בענינו:

ולהיות כי שמענו הוציאו קול להתפאר ולומר שכעת אחרי שנסתלק אבא מארי מאוה"ג זללה"ה הכ"מ ישיבו בפומבי לכל שואל נגד דעתו הקדושה בדבר התכלת כי עת היותו אתנו יראו לפתוח פיהם נגדו אבל כעת המה באחת ומי ישיבם, אכן הגם שאיני מאמין שמי שיש לו מוח בקדקדו יאמר דברים כאלו, אדרבה בחייו היו יכולים להשיב עליו אבל אחר הסתלקותו אין משיבין את הארי. אבל בכל זה הנני בזה להודיע שכל מי שירצה להשיב ולשאול בדברי אבא מארי זללה"ה יבא במכתב אלינו וישיג תשובה ברורה על נכון בעזהש"ת, כי הגם שאבא מארי מאוה"ג נסתלק מאתנו ועלה למעלה, רוח קדושת תורתו מופיע בבית מדרשו ונתן מהודו עלינו:

הש"ת ברוב רחמיו יושיע ויזכה אותנו להוציא לאור כל חבורי וחידושי תורת אדמו"ר מר אבא זללה"ה למען נרע דרך הישר והמוב אשר נלך בו ואת המעשה אשר נעשה ויהי מעשה אבותינו בדינו יהי ה' אלהינו עמנו כאשר היה עם אבותינו אל יעזבנו ואל יישנו להמות לבבנו אליו ללכת בכל דרכיו לשמור מצותיו ומשפטיו וחקותיו כל הימים ולא ימושו מפנינו ומפי זרענו מערה ועד עולם אס"ו:

מרדכי יוסף אלעזר כהרב הגאון הקדוש המחבר זללה"ה: